

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

BABİL ESARETİ'NİN YAHUDİLER ÜZERİNDEKİ SOSYAL, KÜLTÜREL VE DİNİ ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet AYDIN

HAZIRLAYAN
Serpil AKBIYIK
074245031007

KONYA-2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin

Adı Soyadı: Serpil AKBIYIK

Numarası: 074245031007

Ana Bilim / Bilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri/ Dinler Tarihi bilim Dalı

Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora

Tezin Adı Babil Esareti'nin Yahudiler Üzerindeki Sosyal, Kültürel ve Dini Etkileri

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Serpil AKBIYIK	
	Numarası	074245031007	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri / Dinler Tarihi Bilim Dalı	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mehmet AYDIN	
	Tezin Adı	Babil Esareti'nin Yahudiler Üzerindeki Sosyal, Kültürel ve Dini Etkileri	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Babil Esareti'nin Yahudiler Üzerindeki Sosyal, Kültürel ve Dini Etkileri başlıklı bu çalışma 31/12/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı Danışman ve Üyeler
Prof.Dr. Mehmet AYDIN Danışman

İmza

Prof.Dr. Saffet KÖSE Üye

Yrd.Doç.Dr.Ahmet Aras Üye

4

ÖNSÖZ

M.Ö. 6. yy. Dinler Tarihi'nde devrim yaratan bir dönem olmuştur. Bu dönemde her biri din kurucusu olan; Konfüçyüs (M.Ö. 551-479), Lao Tseu (M.Ö. 604 veya 571-?), Zerdüşt (M.Ö. VII-IV. yy.), Mahavira (M.Ö. 540-468), Buda (M.Ö. 563-483) gibi önemli şahsiyetler yetişmiştir. Bunun bir sonucu olarak Çin'de; Taoizm ve Konfüçyanizm, Hindistan'da; Hinduizm, Jainizm ve Budizm, İran'da; Zerdüştlük gelişmiştir.

M.Ö. 6. yy. Yahudilik açısından çok önemli hadiselerin yaşandığı bir dönemdir. Çünkü Yahudi dini tarihinde önemli izler bırakan Babil Sürgünü bu dönemde meydana gelmiştir (M. Ö. 586). Babil Sürgünü Yahudiler'in; Mezopotamya kültürü başta olmak üzere çevre medeniyetlerden etkilenmeleri, kıyamet tasavvuru ve Mesih düşüncesini geliştirmeleri, dini ve milli kimliklerini korumaya çalışmaları açısından çok büyük önem taşımaktadır. Araştırmacıların pek çoğu Yahudiliğin bugünkü yapısını Babil Sürgünü'nde kazandığını iddia etmektedir.

M. Ö. 6. yy. gibi önemli bir dönemde gerçekleşen ve Yahudi tarihi ve kültürü açısından büyük öneme sahip olan Babil Sürgünü hakkında şimdiye kadar batıda pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak ülkemizde bu konu ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlı olduğunu gözlemleyen Prof. Dr. Mehmet AYDIN hocam, beni bu konuda çalışmaya teşvik etmiştir.

Çalışmamızı, Babil Sürgünü'ne kadar İsrailoğulları'nın tarihinden bahseden bir girişten sonra üç bölüm halinde ele aldık. Birinci bölümde; Babil Sürgünü'nün nedenlerini, ahlaki ve dini sebepler olmak üzere iki ana başlık altında işledik. Ayrıca peygamberlerin iletilerine göre sürgün öncesinde Rabb'in uyarılarını ele aldık. Daha sonra uyarıları dikkate almayan halkın Babil'e sürgün edilmesini ele alarak birinci bölümü sonlandırdık.

İkinci bölümde; sürgün sonrası Yahuda'da yaşananlar başlığı altında sürgüne gitmeyip Yahuda'da kalan halkın durumuna değindik. Babil Diasporası'nda yaşananlar başlığı altında ise sürgüne giden halkın dini kültürel ve sosyal hayatı üzerinde durduk. Dini hayatı işlerken Babil'deki Yahudiler'in Tanrı, ahiret, Mesih inancına; Mabel anlayışına; kurban, sünnet, şabat, oruç ibadetlerine, Bayram kutlamalarına, Nebilerin faaliyetlerine ve Kutsal Kitap çalışmalarına yer verdik. Sosyal hayatı işlerken Babil'de

Yahudiler'in yerleşim yerlerini, ekonomik durumlarını, mevki ve statülerini aktarmaya çalıştık. Kültürel hayatta ise Babil'de Yahudiler'in konuştuğu dil, kullandığı takvim ve çocuklarına verdikleri isimler üzerinde durduk. Bu konuları işlerken sürgünün Yahudi yaşamında meydana getirdiği değişiklikler üzerinde durarak bu değişimlerde Babil'in dini, kültürel ve sosyal etkisini özellikle vurgulamaya çalıştık.

Üçüncü bölümde ise Yahudiler'in Babil'den Yahuda'ya aşamalı olarak dönüşleri üzerinde durarak dönüş süreci ve sonrasında yaşanan olayları anlattık. Pers Kralı Koreş'in izni ile başlayan dönüş serüveninde ilk olarak Mabed'in ikinci kez inşasını ele aldık. Yahudi ulusunun sürgün sonrası yeniden canlanmasına büyük katkı sağlayan ve "Eğer Musa kendisinden önce gelmiş olmasaydı Tevrat kendisine verilirdi" övgüsüne mazhar olan Ezra'nın yaptığı faaliyetler üzerinde durduk. Daha sonra Pers kralı tarafından vali sıfatı ile Yahuda'ya gönderilen Nehemya'nın politik faaliyetlerinden bahsederek çalışmamızı sonlandırdık.

Yahudiliğin çok önemli bir dönemine ışık tutan çalışmamızda, Yahudiler'in Kutsal Kitabı Tanah'ı birinci derecede kaynak olarak ele aldık. Konu ile ilgili ayetlerin açıklanmasında; William MacDonald'ın Kutsal Kitap Yorumu adlı eserini kullandık. Çalışmamızda Tanah ve ilgili ayetlerin yorumu çerçevesinde Babil Sürgünü'nü değerlendirmeye çalışırken konunun gerekli yerlerinde The Encyclopedia of Religion, Encyclopaedia Judaica ve The Jewish Encyclopedia adlı eserlerin ilgili maddelerinden de faydalandık.

Beni böyle önemli bir konuda çalışmaya sevk eden, çalışmamın her aşamasında; gerek kaynak temini gerekse tercüme hususunda desteğini benden esirgemeyen ve çalışmamın bu hale gelmesinde büyük emeği olan saygıdeğer hocam Prof.Dr. Mehmet AYDIN Bey'e teşekkürü bir borç bilirim.

Serpil AKBİYİK

KONYA-2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Serpil AKBIYIK		
	Numarası	074245031007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/ Dinler Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☐	
	Tez Danışmanı	Prof.Dr.Mehmet AYDIN		
Tezin Adı		Babil Esareti'nin Yahudiler Üzerindeki Sosyal, Kültürel ve Dini Etkileri		

ÖZET

BABİL ESARETİ'NİN YAHUDİLER ÜZERİNDEKİ SOSYAL, KÜLTÜREL VE DİNİ ETKİLERİ

Bu Tezde Babil Esareti'nin Yahudiler üzerindeki sosyal kültürel ve dini etkilerinden bahsedilmektedir. Bu amaçla Tanah merkezinde konu ele alınmıştır.

Tanah Yahudiler'in Babil'e sürgün edilmesini ilahi bir ceza olarak değerlendirir. Tanrı, Yahudiler'i peygamberleri aracılığı ile defalarca uyarmasına rağmen onlar günahlarında ısrar ederler. Yahudiler dini emirleri o kadar çok ihmal ederler ki Tanrı onları Babil'e sürgün ederek cezalandırır. Tanah'ta sürgünün birkaç aşamada gerçekleştiğine dair bilgiler vardır. Bu aşamaların en şiddetlisi M.Ö. 586 yılında meydana gelir. Bu sürgünde Kudüs şehri ve Süleyman Mabed'i tahrip edilir.

Yahudi Tarihinde yetmiş yıla yakın bir zaman dilimini kapsayan Babil sürgünü Yahudiler için büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Sürgün döneminde Yahudilerde dini inançlar, nebilerin mesajları, mabet anlayışı, kurban anlayışı, sünnet olmadaki kimlik arayışı, Şabat gününe verilen anlam, oruç, bayramlar, ahiret inancı, Mesih inancı, din adamlarının durumu konularında ciddi değişimler ortaya çıkar. Yine sürgünde, sosyal hayat, Yahudiler'in kullandıkları isimler, takvim konularında da dikkate değer gelişmeler olur.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Serpil AKBIYIK		
	Numarası	074245031007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/ Dinler Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☐	
	Tez Danışmanı	Prof.Dr.Mehmet AYDIN		
Tezin İngilizce Adı		Social, Cultural and Religious Impacts of Babylon Captivity on Jews		

SUMMARY
SOCIAL, CULTURAL AND RELIGIOUS IMPACTS OF BABYLON
CAPTIVITY ON JEWS

Social, cultural and religious Impacts of Babylon Captivity is mentioned in this thesis. For this purpose, the subject is taken up in the center of Old Testament.

Old Testament interprets that Jews exile to Babylon is a divine punishment. Although God warned repeatedly Jews through prophets, Jews insisted on their sins. Jews neglect religious order so much that God punishes them with exile. There is information in Old Testament about Jews's exile occur in a few phases. The most severe of those phases occurred in 586 B.C. The city of Jerusalem and the temple of Solomon is destroyed by Babylonians in this exile.

Babylonian exile that covers approximately seventy year period in Jewish history is period in which major changes lived for Jews. During the exile period, some serious changes arises in the religious beliefs of Jews as prophet's messages, concept of temple, concept of sacrifice, search of identification in circumcision, importance given to Sabbath, fast, holy days, Day of Judgement, faith for Messiah, the status of ecclesiastic among the Jews. Also there are significant improvements in the community life, Jewish names and calender in the exile period.

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
H.z.	: Hazreti
İ.Ö.	: İsa'dan önce
krş.	: Karşılaştırınız
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
terc.	: Tercüme eden
trz	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

İçindekiler

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	II
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
KISALTMALAR.....	VIII

GİRİŞ

BABİL SÜRGÜNÜ ÖNCESİ YAHUDİ TARİHİ

(M.Ö.XVIII-XIII. YÜZYIL)

I. HZ. İBRAHİM'DEN HZ. MUSA'YA KADAR OLAN SÜREÇTE YAHUDİ TARİHİ.....	1
II. MISIR'DAN ÇIKIŞ (M.Ö.1250)	5
III. İSRAİLOĞULLARI'NIN FİLİSTİN'E YERLEŞMESİ (M.Ö.1180)	8
IV. HAKİMLER DÖNEMİ (M.Ö. XII-XI. YÜZYIL)	10
V. SAUL DÖNEMİ (M.Ö.1035-1015).....	10
VI. DAVUD DÖNEMİ (M.Ö.1004-965).....	12
VII. SÜLEYMAN DÖNEMİ (M.Ö.970-931).....	14
VIII. KRALLIĞIN İKİYE BÖLÜNMESİ (M.Ö.931).....	18
A. İSRAİL KRALLIĞI (M.Ö.931-723)	22
1. İsrail Krallığı'nın Kuruluşu	22
2. İsrail Krallığı'nın Sonu ve Halkın Asur'a Sürgün Edilmesi(M.Ö.920-722)	28
B. YAHUDA KRALLIĞI (M.Ö.931-582)	33
1. Yahuda Krallığı'nın Kuruluşu	33
2. Yahuda Krallığı'nın Sonu ve Halkın Babil'e Sürgün Edilmesi (M.Ö.586)	47

BİRİNCİ BÖLÜM

BABİL SÜRGÜNÜ (M.Ö.586-538)

I. BABİL SÜRGÜNÜ'NÜN SEBEPLERİ.....	49
A. AHLAKİ SEBEPLER	50
1. Yahuda Önderlerinin Ahlaki Hataları	50
a. Adaletsizlik	50
b. Haksız Kazanç	51
2. Yahuda Halkının Ahlaki Hataları	51
a. Yalan Söylemeleri.....	51
b. İnsanları Aldatmaları	52
c. Haksız Yere Adam Öldürmeleri	52
d. Haksız Kazanç Peşinde Koşmaları.....	53
e. Adaletsizlik Yapmaları.....	53
f. Zina Yapmaları.....	54
B. DİNİ SEBEPLER	55
1. Rabb'in Yasasına Başkaldırı.....	55
2. Putperest Uygulamalar	56
3. Yalancı Peygamberlerin Uygulamaları	59
4. Kâhinlerin Yanlışları	60
II. SÜRGÜN ÖNCESİNDE RABB'İN UYARILARI VE ÖNBİLDİRİLER	62
A. PEYGAMBER YOEL	63
B. PEYGAMBER İŞAYA	63
C. PEYGAMBER MİKA.....	65

D. PEYGAMBER TSEFANYA	66
E. PEYGAMBER YEREMYA.....	66
F. PEYGAMBER HABAKKUK	68
G. PEYGAMBER HEZEKİEL	69
III. BABİL SÜRGÜNÜ (M.Ö.586).....	71
A. BABİL'İN COĞRAFI TANIMI VE SİYASİ TARİHİ	71
B. NEBUKADNESSAR'IN YAHUDA'YI İŞGALİ	72
C. SÜRGÜN EDİLENLERİN SAYISI.....	75
İKİNCİ BÖLÜM	
BABİL SÜRGÜNÜNDEN SONRA YAHUDA'DA VE BABİL DİASPORASI'NDA YAŞANANLAR	
I. BABİL SÜRGÜNÜ'NDEN SONRA YAHUDA'DA YAŞANANLAR	77
A. SÜRGÜN DÖNEMİNDE MABED'İN DURUMU	77
B. HALKIN ÜZÜNTÜ VE PIŞMANLIKLARI	78
C. GEDELYA'NIN VALİLİĞİ.....	79
D. HALKIN MISIR'A KAÇMASI.....	80
II. BABİL DİASPORASI'NDA YAŞANANLAR.....	81
A. DİNİ HAYAT	82
1. Tanrı İnancı	82
2. Melek ve Şeytan İnancı	84
4. Mabed Anlayışı	88
5. Kurban İbadeti.....	91
7. Oruç İbadeti.....	94
8. Yahudi Bayramları.....	95
9. Ahiret İnancı	97
10. Mesih İnancı	100
11. Kutsal Kitap Çalışmaları ve Din Adamları.....	103
B. SOSYAL HAYAT	105
1. Babil Diasporası'nda Yahudi Yerleşimi.....	106
2. Babil Diasporası'nda Yahudiler'in Ekonomik Durumu.....	107
3. Babil Diasporası'nda Yahudiler'in Mevki ve Statüleri.....	107
C. KÜLTÜREL HAYAT	110
1. Babil'de Konuşulan Dil	110
2. Babil'de Kullanılan İsimler	111
3. Babil'de Kullanılan Takvim.....	112
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BABİL SÜRGÜNÜ'NDEN YAHUDA'YA DÖNÜŞ (M.Ö.537-516)	
I. BABİL İMPARATORLUĞU'NUN SONU VE PERS HAKİMİYETİ	114
II. SÜRGÜNÜN SÜRESİ VE YAHUDA'YA DÖNÜŞ (M.Ö.586-516)	115
A. KRAL KOREŞ'İN DÖNÜŞ FERMANI.....	116
B. ŞEŞBATSAR ÖNDERLİĞİNDE DÖNÜŞ (M.Ö.538)	119
C. ZERUBBABEL ÖNDERLİĞİNDE DÖNÜŞ (M.Ö.516)	120
1. Mabed'in İnşası ve İkinci Mabed Dönemi (M.Ö.515 veya 516)	122
2. Fıstık Bayramı Kutlamaları.....	125
D. EZRA ÖNDERLİĞİNDE DÖNÜŞ VE NEHEMYA'NIN FAALİYETLERİ	125
1. Ezra Önderliğinde Dönüş	126
2. Ezra'nın Yahuda'daki Faaliyetleri	128
a. Yabancılarla Evliliğin Yasaklanarak Yahudi Kimliğinin Korunması.....	128
b. Ezra'nın Tevrat İle İlgili Uygulamaları	130
c. Ezra'nın Diğer Çalışmaları.....	133
3. Nehemya ve Faaliyetleri (M.Ö.445).....	136
SONUÇ.....	141
BİBLİYOGRAFYA.....	144

GİRİŞ

BABİL SÜRGÜNÜ ÖNCESİ YAHUDİ TARİHİ

(M.Ö.XVIII-XIII. Yüzyıl)

I. Hz. İbrahim'den Hz. Musa'ya Kadar Olan Süreçte Yahudi Tarihi

Yahudilerin kutsal kitabı Tanah*, İsrailoğulları'nın tarihini içermektedir. Tanah, İbrani ulusunun başı olan Abram'ın soyunu babası Terah'tan, Nuh'un oğlu Sam'a¹, Sam'dan Adem'in oğlu Şit'e² kadar dayandırmaktadır. Terah; oğlu Abram'ı, Haran'ın oğlu olan torunu Lut'u ve Abram'ın karısı Saray'ı da yanına alıp Kildaniler'in Ur kentinden ayrılarak Harran'a yerleşir³ ve bir müddet Harran'da yaşar. Rabb'in emriyle Abram, karısı Saray'ı, yeğeni Lut'u, Harran'da kazandıkları malları, edindikleri uşakları yanına alıp Kenan ülkesine gider.⁴ Orada Rabb, Abram'a görünerek tüm bu toprakları onun soyuna vereceğini bildirir.⁵ Ülkedeki şiddetli kıtlık sebebiyle Abram, geçici bir süre için Mısır'a gider. Mısırlılar, karısının güzelliğini Firavun'a övünce Abram ve karısı saraya alınır. Rabb, Abram'ın karısı Saray sebebiyle, Firavun ile ev halkının başına büyük felaketler getirir. Saray'ın, Abram'ın kız kardeşi değil de karısı olduğunu öğrenen Firavun, onları sahip oldukları şeylerle birlikte geri gönderir.⁶

* Yahudiliğin Kutsal Kitabı'na verilen addır. Yahudiler, kutsal kitaplarına 'Tanah', Araplar 'Tevrat', Hıristiyanlar ise 'Eski Ahit' derler. Tanah; Tora, Nebim ve Ketubim olmak üzere üç bölümden meydana gelir:

1. Tora (Tevrat): Eski Ahid'in ilk beş kitabını meydana getirir. Bunun için buna Esfar-ı Hamse de denilir. Tora'yı meydana getiren kitaplar şunlardır: Tekvin-Çıkış-Levililer-Sayılar-Tesniye. Tora'yı meydana getiren iki önemli kaynak vardır: Yahvist metinler-Elohist metinler. Yahvist metinler Tanrı için 'YHV' kelimesini kullanırken, Elohist metinler Tanrı için 'Eloim'(Elohim) kelimesini kullanırlar. Bunlardan birincilerin M.Ö. X. yy'a, ikincilerin ise, M.Ö. VIII. yy'a ait metinler olduğu kabul edilmiştir.

2. Nebim (Peygamberler): İlk peygamberler (Yeşu, Hakimler, I. Samuel, II. Samuel, I. Krallar, II. Krallar) ve son peygamberlerden (İşaya, Yeremya, Hezekiel, Hoşea, Yoel, Amos, Ovadya, Yunus, Mika, Nahum, Habakkuk, Sefanya, Haggay, Zekeriya, Malaki) bahseder.

3. Ketubim (Kitaplar): Eski Ahid'in 13 kitabından bahseder. Bu kitaplar şunlardır: 1. Mezmurlar, 2. Süleyman'ın meselleri, 3. Eyub, 4. Neşideler Neşidesi, 5. Rut, 6. Yeremya'nın mersiyeleri, 7. Vaiz, 8. Ester, 9. Daniel, 10. Ezra, 11. Nehemya, 12. I. Tarihler, 13. II. Tarihler. Tanah'ın ihtiva ettiği kitapların sayısı konusunda Yahudilerle, Hıristiyanlar arasında görüş birliği mevcut değildir. Bugün Eski Ahit olarak bilinen Tevrat, otuz dokuz kitabı ihtiva etmektedir. Bu 39 kitabı, Yahudiler birleştirerek 24 kitap olarak kabul ederler. Katolikler ve Ortodokslar 49 kitaba kadar çıkarırlar. Çünkü onlar, Apokrif kitapları da Tanah'a ilave etmektedirler. Aydın, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, Konya, 2008, s. 176-177.

¹ *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2001, Tekvin, 11/10-25.

² Tekvin, 5/1-32.

³ Tekvin, 11/31.

⁴ Tekvin, 12/1-6.

⁵ Tekvin, 12/7.

⁶ Tekvin, 12/10-20.

Kenan topraklarına geri döndüklerinde Abram'ın çobanlarıyla, Lut'un çobanları arasında kavga çıkar. Bu sebeple Lut, doğuya doğru göç eder. Abram ise Kenan topraklarında kalır. Böylece Lut ile Abram'ın yolları ayrılır.⁷ Ama Şinar, Ellasar, Elam, Goyim kralları Lut'u tutsak alıp mallarına el koyunca Abram, Lut'u kurtarıp tekrar yanına alır.⁸

Bu olaylardan sonra Rabb, Abram'a görünerek ona iyi bir soy vereceğini, verdiği soyun gurbette yaşayıp, dört yüz yıl kölelik edip baskı göreceğini, daha sonra soyunun dördüncü kuşağının tekrar Kenan topraklarına döneceğini bildirir.⁹ Fakat Abram'ın karısı Saray, kısırdır. Abram da çocuk sahibi olmak için karısı Saray'ın isteğiyle cariyesi Hacer'le birlikte olur. Abram seksen altı yaşındayken Hacer, İsmail'i doğurur.¹⁰ Abram, doksan dokuz yaşındayken Rabb, ona görünerek bir çok ulusun babası olacağını adının artık Abram* değil Abraham* olacağını, onu verimli kılacağını, onunla ve soyuyla yaptığı antlaşmayı sonsuza dek sürdüreceğini, tüm Kenan ülkesini sonsuza dek soyuna vereceğini, onların Tanrısı olacağını, bu anlaşmanın bir belirtisi olarak aralarındaki erkeklerin sünnet edileceğini, İsmail'i kutsayacağını fakat anlaşmayı Sara'nın doğuracağı İshak ile sonsuza dek sürdüreceğini bildirir.¹¹

Rabb'in verdiği söz uyarınca Sara, hamile kalır. İbrahim, yüz yaşındayken Sara çocuğunu doğurur. İbrahim, çocuğa İshak adını verir ve Tanrı'nın buyurduğu gibi sekiz günlükken sünnet eder.¹² İshak adına verilen şölende, İsmail'in güldüğünü gören Sara, Hacer'in ve İsmail'in kovulmasını ister. Rabb'in emriyle İbrahim, Sara'yı dinleyerek Hacer'i uzaklaştırır. İsmail, annesiyle birlikte Paran çölünde yaşamaya başlar.¹³

Bir gün Rabb, İbrahim'e seslenerek, oğlu İshak'ı yakmalık sunu olarak sunmasını emreder. İbrahim, sunak üzerinde yatan İshak'ı boğazlamak için bıçağa uzandığında; Rabb çocuğa dokunmamasını, oğlunu Tanrı'dan esirgemeyerek emri yerine getirdiğini bildirir. İbrahim, çevresine bakınca, boynuzları sık çalılara takılmış bir koç görür ve oğlunun yerine onu yakmalık sunu olarak sunar. Bunun üzerine Rabb,

⁷ Tekvin, 13/1-12.

⁸ Tekvin, 14/1-16.

⁹ Tekvin, 15/1-17.

¹⁰ Tekvin, 16/1-16.

* Abram, "Yüce Baba" anlamına gelir. Tekvin, 17/5.

* İbranice Abraham "Milletlerin Babası" anlamına gelir. Tekvin, 17/5.

¹¹ Tekvin, 17/1-27.

¹² Tekvin, 21/1-7.

¹³ Tekvin, 21/8-21.

oğlunu kendisinden esirgemeyen İbrahim'i kutsayacağını, soyunu çoğaltacağını ve düşmanlarının kapısına hakim kılacağını, soyunun aracılığıyla yeryüzündeki tüm ulusları kutsayacağını bildirir.¹⁴

İbrahim, yüz yetmiş beş yaşında son soluğunu verir. Oğulları İshak ve İsmail onu Makpela mağarasına gömerler.¹⁵

Rabb'in İbrahim ile yaptığı antlaşma İshak ve soyuyla sonsuza dek sürecektir.¹⁶ Ama İshak'ın karısı Rebeka kısırdır. İshak, Rabb'e yalvarır ve Esav ile Yakup adlı iki oğlu olur.¹⁷ Yakup, annesinin de yardımıyla İshak'ı kandırır. İshak, oğlu Esav yerine Yakup'u kutsar. Babası; Yakup'u kutsadığı için Esav, kardeşine karşı kin tutar ve onu öldürmeye karar verir. Bunun üzerine annesi, Yakup'tan Harran'a dayısı Lavan'ın yanına kaçmasını ister.¹⁸ Onun Harran'a gitmesinin diğer bir sebebi de İshak'ın, Yakup'tan Kenanlı kızlarla evlenmemesini, Lavan'ın kızlarından biriyle evlenmesini istemesidir. Yakup, Lavan'ın yanına giderken yolda bir taşın üzerinde uyur. Rabb; uyuduğu toprakları ona vereceğini, soyunu denizdeki kum gibi çoğaltacağını bildirir. Yakup, uyandığında oraya Beyt-el* adını verir.¹⁹ Daha sonra Yakup, Harran'a ulaşır. Orada Yakup, dayısına yedi yıl hizmet ettikten sonra Rahel yerine kardeşi Lea ile evlenir, tekrar yedi yıl hizmet ettikten sonra âşık olduğu Rahel ile evlenir.²⁰ Daha sonra Yakup, Rabb'in emriyle Kenan ülkesine, babası İshak'ın yanına geri dönmek üzere yola çıkar. Yolda bir adamla gün ağarincaya kadar güreşir. Adam, "Artık sana Yakup değil, İsrail* denilecek, çünkü Tanrı'yla, insanlarla güreşip yendin"²¹ der. Yakup'un on iki oğlu²² vardır. İşte bu on iki oğul ve ondan gelen kuşaklara on iki İsrail aşireti ya da İsrailoğulları denir.²³ Daha sonra Yakup, güvenlik içinde Kenan diyarına ulaşır.

¹⁴ Tekvin, 22/1-19.

¹⁵ Tekvin, 25/1-11.

¹⁶ Tekvin, 17/19.

¹⁷ Tekvin, 25/21-34.

¹⁸ Tekvin, 27/35-43.

* Beyt-el: Tanrı'nın evi anlamına gelir. Tekvin, 28/19.

¹⁹ Tekvin, 28/1-22.

²⁰ Tekvin, 29/18-30.

* İsrail, Tanrı ile güreşir anlamına gelmektedir. Tekvin, 32/28.

²¹ Tekvin, 32/1-31.

²² Yakub'un oğulları: Ruben, Şimon, Levi, Yahuda, İssakar, Zevulun, Yusuf, Benyamin, Dan, Naftali, Gad, Aşer; bir de Dina adlı kızı vardır. bkz. Tekvin, 29/31; 30/1-24.

²³ Sevilla-Sharon, Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, Memorial Foundation For Jewish Culture, Yerusayalim, 1981, s. 4.

Yakup'un on iki oğlu içinde en sevgilisi ve kendisine en yakın olanı Yusuf'tur. Çünkü Yusuf, onun yaşlılığında doğmuştur. Yakup'un Yusuf'a olan bu sevgisini diğer kardeşleri kıskanır. Bir gün Yusuf, düşünde kardeşleriyle birlikte bir tarlada buğday demeti bağladıklarını, kendi demetinin kalkıp dikildiğini, ötekilerin demetlerinin ise kendisininin çevresinde toplanıp eğildiğini gördüğünü söyler. Kardeşleri, "Başımıza kral olup bizi sen mi yöneteceksin?" deyip ondan büsbütün nefret ederler. Yusuf, diğer bir rüyasında ise Güneş, Ay ve on bir Yıldız'ın kendisine secde ettiğini görür. Bu rüyayı babası ve kardeşlerine anlattığında babası, "Ne biçim düş bu! Ben, annen, kardeşlerin gelip önünde yere mi eğileceğiz?" diyerek onu azarlar.²⁴

Bir gün Yakup, Yusuf'u sürüleri otlatmakta olan kardeşlerinin yanına gönderir. Kardeşleri, elbiselerini çıkararak onu susuz bir kuyuya atarlar. Daha sonra kuyudan çıkarıp onu Mısır'a giden İsmaililer'e yirmi gümüşe satarlar. Babalarına ise kardeşlerini bir canavarın yediğini söylerler. Yakup, oğlu için uzun süre yas tutar.

İsmaililer de Yusuf'u Mısır'da Firavun'un bir görevlisine -muhafız birliği komutanı Potifar'a- satarlar.²⁵ Potifar, evinin ve sahip olduğu her şeyin sorumluluğunu Yusuf'a verir. Potifar'ın karısı; Yusuf'a aşık olup, ilgisine karşılık görmeyince iftira edip onu hapse attırır.²⁶ Yusuf, kimsenin yorumlayamadığı Firavun'un rüyasını tabir ederek hapisten kurtulur. Firavun, mührünü Yusuf'un parmağına takarak onu Mısır'a yönetici atar.²⁷

Kıtlık yıllarında Yusuf'un kardeşleri yiyecek temin etmek için birkaç kere Mısır'a gelirler. Sonunda Yusuf, onlara kendisini tanıtır ve aileleriyle birlikte Mısır'a yerleşmelerini ister. Yakup; bütün ailesini, oğullarını, kızlarını, torunlarını, hayvanlarını ve Kenan ülkesinde kazandığı malları yanına alarak Mısır'a gider.²⁸ Yusuf, babasıyla kardeşlerini Goşen bölgesine yerleştirir. Orada mülk sahibi olup, çoğalıp artarlar.²⁹

Yakup, Mısır'a yerleştikten sonra on iki oğlunu kutsar³⁰ ve öldüğünde Kenan ülkesinde atalarının yanına Makpela Tarlası'ndaki mağaraya gömülmek istediğini söyler.³¹ Yakup, hayata gözlerini yumunca Yusuf, babasının cesedini mumyalatarak

²⁴ Tekvin, 37/1-11.

²⁵ Tekvin, 37/12-36.

²⁶ Tekvin, 39/1-23.

²⁷ Tekvin, 41/1-44.

²⁸ Tekvin, 46/6-7.

²⁹ Tekvin, 47/27.

³⁰ Tekvin, 49/1-28.

³¹ Tekvin, 49/29-33.

Kenan ülkesindeki Makpela Tarlası'ndaki mağaraya gömer.³² Daha sonra Mısır'a tekrar döner. Yusuf da yüz on yaşında ölür. Onu da mumyalayıp Mısır'da bir tabuta koyarlar.³³ İsrailoğulları Mısır'dan çıkarken Yusuf'un vasiyet ettiği gibi³⁴ onun kemiklerini yanlarına alırlar ve Yeşu döneminde bu kemikleri Yakup'un Şekem'deki tarlasına gömerler.³⁵

II. Mısır'dan Çıkış (M.Ö.1250)

İsrailoğulları'nın Mısır'a gelişleri M.Ö. 1700 yıllarına rastlar.³⁶ İsrailoğulları Mısır'da önceleri rahat bir hayat geçirirler. Sonra Yusuf hakkında bilgisi olmayan I. Ahmose Mısır'da tahta çıkar. Halkına "Bakın, İsraililer sayıca bizden daha çok, gelin onlara karşı aklımızı kullanalım, yoksa daha da çoğalırlar. Bir savaş çıkarsa düşmanlarımıza katılıp bize karşı savaşır, ülkeyi terk ederler." der. Böylece Mısırlılar İsraililer'in başına onları ağır işlere koşacak, angaryacılar atarlar. İsraililer Firavun için Pitom ve Ramses adında kentler yaparlar. Ama Mısırlılar baskı yaptıkça İsraililer daha da çoğalarak bölgeye yayılırlar. Mısırlılar, korkuya kapılarak İsrailileri amansızca çalıştırlar. Her türlü ağır işlerle yaşamı onlara zehir ederler.³⁷

Firavun şiddette daha ileri giderek iki İbrani ebesine, İbraniler'den doğacak erkek çocukları öldürmelerini emreder. Ebeler Tanrı'dan korkup bu işi yapmayınca Firavun doğan her İbrani erkek çocuğun Nil'e atılması, kızların ise sağ bırakılması için halka emir verir.³⁸ Bu sırada İsrail ulusunun tarihteki en büyük lideri, İsrailoğulları'nı Mısır esaretinden kurtaracak olan Moşe* (Musa) dünyaya gelir. Ailesi Musa'yı üç ay gizler. Sonra bir sepete koyarak Nil nehrine bırakır. Nehirde yıkanan Firavun'un kızı, çocuğu sudan çıkartır ve saraya alarak kendi çocuğu gibi büyütür.³⁹ Musa, bir Mısırlı gibi büyütülmüş olmakla birlikte, nereden geldiğinin bilincinde yaşar.⁴⁰

Musa, soydaşlarının yaptıkları ağır işleri seyrederken bir Mısırlı'nın bir İbrani'yi dövdüğünü görür. Musa, kavgaya karışıp Mısırlı'yı öldürür. Musa, bu işin duyulduğunu

³² Tekvin, 50/1-14.

³³ Tekvin, 50/26.

³⁴ Tekvin, 50/24-25.

³⁵ Yeşu, 24/32.

³⁶ Sevilla-Sharon, Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 4.

³⁷ Çıkış, 1/8-14.

³⁸ Çıkış, 1/15-22.

* İbranice "Moşe", "Çıkarmak" anlamına gelen "Maşa" sözcüğünü çağırıştırır. Çıkış, 2/10.

³⁹ Çıkış, 2/1-10.

⁴⁰ Sevilla-Sharon, Moshe, *a.g.e.*, s. 6.

görünce Firavun'un gazabına uğramamak için Midyan'a kaçar. Orada Midyanlı başkahin Yetro'nun sürülerini otlatır ve kızı Tsippora ile evlenir.⁴¹

Bir gün Musa, otlattığı sürüyü çölün ortasına sürer ve Tanrı Dağı'na, Horeb'e varır. Kendisine "ateş alevi" içinden görünen Rabb, "Ben babanın Tanrısı, İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın Tanrısı ve Yakub'un Tanrısıyım. Halkımın Mısır'da çektiği sıkıntıyı yakından gördüm, angaryacılar yüzünden ettikleri feryadı duydum, acılarını biliyorum. Şimdi gel, halkım İsrail'i Mısır'dan çıkarmak için seni Firavun'a göndereyim."⁴² diyerek Musa'yı, İbranileri Mısır'dan çıkarmakla görevlendirir. Musa, bir süre sonra Mısır'a döner.

Musa ve Rabb'in kendisine yardımcı kıldığı ağabeyi Harun; İbranileri, Filistin'e götürmek için hazırlamaya başlarlar. Fakat Firavun, İbranileri serbest bırakmayı reddeder ve halkın üzerindeki baskısını artırır. Firavun'un bu davranışından dolayı Rabb, Mısırlılara birçok bela verir.⁴³ Bir gece yarısı Rabb tahtında oturan Firavun'un ilk çocuğundan zindandaki tutsağın ilk çocuğuna kadar Mısır'daki bütün insanların ve hayvanların ilk doğanlarını öldürünce Firavun dayanamaz ve İsraililer'in Mısır'dan çıkmalarına izin verir.⁴⁴ İsraililer altı yüz bin kadar kişiyle* yaya olarak Ramses'ten Sukkot'a doğru yola çıkarlar. Fakat İsraililer'i salıveren Firavun, bu karardan vazgeçerek İsraililer'in peşine düşer. Mısırlıları gören İsraililer dehşete kapılırlar. Bu sırada Rabb'in emriyle Musa değneğini denizin üzerine uzatır ve sular yarılarak İsraililer kuru toprak üzerinde denizi geçerler. Ancak sular, Firavun ve ordusunun üzerine kapanır.⁴⁵ Böylece İsraililer, Mısır'da kaldıkları dört yüz otuz yılın sonuncu günü Mısır'ı terk ederler.⁴⁶

İsraililer, Mısır'dan çıktıktan tam üç ay sonra Sina Çölü'ne ulaşırlar ve Sina Dağı'nın karşısında konaklarlar.⁴⁷ Buradayken Rabb, Sina Dağı'nın üzerine iner, Musa'yı dağın tepesine çağırır.⁴⁸ Musa, bulutun içinden dağa çıkar, kırk gün kırk gece

⁴¹ Çıkış, 2/11-22.

⁴² Çıkış, 3/1-22.

⁴³ Çıkış, bab: 7, 8, 9, 10, 11.

⁴⁴ Çıkış, 12/29-32.

* Bu sayıya kadınlar ve çocuklar dâhil değildir. Çıkış, 12/37.

⁴⁵ Çıkış, 14/1-31.

⁴⁶ Çıkış, 12/40-41.

⁴⁷ Çıkış, 19/1-2.

⁴⁸ Çıkış, 19/20.

dağda kalır.⁴⁹ Tanrı, Sina Dağı'nda Musa'yla konuşmasını bitirince üzerine eliyle antlaşma koşullarını yazdığı iki taş levhayı (on emiri⁵⁰) ona verir.⁵¹

Musa, Sina Dağı'na çıktığında kavmin başına kardeşi Harun'u bırakır. Ancak Harun, İsrailoğulları'nın ısrarıyla kavminin tüm altınlarını toplayarak bir buzağı yapar. Harun'un yaptığı bu buzağıya, İsrail halkı tapmaya başlar. Sina dağından dönen Musa, bu durum karşısında çok öfkelenir ve halkın tekrar Rabb'e dönmesini sağlar.⁵² Tanah'taki bu ifadeler ile Kur'an-ı Kerim'de aynı olayın anlatılışı arasında ciddi farklar vardır. Kur'an-ı Kerim, buzağıyı yapanın Harun olmadığını, onu Samiri adlı birisinin yaptığı üzerinde durur. Bilakis Kur'an-ı Kerim'e göre Harun, Samiri'nin yaptığı buzağıya tapan halkı doğru yola getirmek için uğraşır.⁵³

İsraililer'in Mısır'dan çıkışının ikinci yılında Rabb'in emriyle Musa, Sina Çölü'nde halkın sayımını yapar. Bu ilk sayımda levililer dışında tüm savaşçı erkeklerin sayısı toplam 603.550'dir.⁵⁴ İkinci yılın ikinci ayının yirminci günü İsraililer Sina Çölü'nden vaad edilen topraklara ulaşmak için ilerlemeye başlarlar. Bu yolculuk esnasında Rabb onlara Man ve Selva gibi yiyecekler verip kayadan su çıkararak nimetlerini onların üstünden eksik etmez.⁵⁵

Çöl yolculuğu esnasında Rabb Musa'ya "İsrail halkına vereceğim Kenan ülkesini araştırmak için bazı adamlar gönder" diye emreder. Bunun üzerine Musa'nın casusluk için gönderdiği adamlar kırk günlük bir araştırmanın sonunda oradaki halkın çok kuvvetli olduğunu, onları yenmenin mümkün olamayacağını bildirirler. Fakat Kalev, onlara karşı gelerek vaad edilen ülkeye sahip olabileceklerini bildirirse de kimseye laf anlatamaz.⁵⁶ Karamsarlığa bürünen halk "Keşke Mısır'da ya da bu çölde ölseydik! Rabb neden bizi bu ülkeye götürüyor? Kılıçtan kıtlıktan geçirilelim diye mi? Mısır'a dönmek bizim için daha iyi değil mi? Kendimize bir önder seçip Mısır'a dönelim." diye yakınmaya başlarlar.⁵⁷ Rabb yakınmaları duyunca öfkelenir ve "Atalarınıza ant içerek söz verdiğim o verimli ülkeyi, bu kötü kuşaktan Yefunne oğlu Kalev dışında hiçkimse

⁴⁹ Çıkış, 24/18.

⁵⁰ Tesniye, 5/6-21; Çıkış, 20/1-17.

⁵¹ Çıkış, 31/18.

⁵² Çıkış, 32/1-4.

⁵³ el-A'raf 7/142-149; Tâhâ 20/86-87.

⁵⁴ Sayılar, 2/33.

⁵⁵ Sayılar, bab 11.

⁵⁶ Sayılar, bab 13.

⁵⁷ Sayılar, 14/1-5.

görmeyecek. Yalnız o görecek, ayak bastığı toprakları ona ve soyuna vereceğim. Sen de (Musa da) o ülkeye girmeyeceksin. Ama yardımcın Nun oğlu Yeşu oraya girecek. İsraililer'in ülkeyi mülk edinmesini o (Yeşu) sağlayacak. Tutsak olacak dediğiniz küçükleriniz, bugün iyi ile kötüyü ayırt edemeyen çocuklarınız oraya girecekler. Ülkeyi onlara vereceğim, orayı onlar mülk edinecekler.” diye buyurur.⁵⁸ Böylelikle Rabb isyankar halkını çölde kırk yıl amaçsızca dolaştırarak cezalandırır.⁵⁹

Kırk yılın sonunda İsrailoğulları, Sina Çölü'nden göç etmeye başlar. Şeria Irmağı'na ulaştıklarında Rabb'in emriyle tekrar sayım yapılır. Sayılan İsraililer'in toplamı 601.730 erkektir.⁶⁰ Rabb, Musa'ya “Şeria Irmağı'ndan Kenan ülkesine geçince tüm halkı kovacaksınız, ülkeyi yurt edinip oraya yerleşeceksiniz ve ülkeyi boylarınız arasında kurayla paylaşacaksınız. Kurada kime ne çıkarsa, orası onun olacak”⁶¹, diye buyurur. Ama Musa, Rabb'in İsrailoğulları'na mülk olarak verdiği o verimli ülkeye⁶² girmeden Moav ülkesinde ölür.⁶³

III. İsrailoğulları'nın Filistin'e Yerleşmesi (M.Ö.1180)

İsraililer, uzun süre (kırk yıl) Sina Çölü'nde dolaştıktan sonra Kenan'ı fethetmek üzere hazırlanmaya başlarlar. Tora, Kenan'ın fethini iki değişik şekilde anlatmaktadır. Sayılar kitabına göre; İsrailoğulları Sina'daki son konak yerleri olan Kadeş Bernea'dan itibaren Edom ülkesine doğru yola çıkarlar. Edom kralı geçmelerine izin vermeyince⁶⁴ ülkenin çevresinden dolaşarak Ürdün Nehri'nin doğu yakasında zayıf bir noktadan İsrail ülkesine girerler.⁶⁵ İkinci bir anlatıma göre⁶⁶ İsrailoğulları, Edom ve Moav ülkesine girerler ve Ürdün Nehri'nin batısındaki Yeriho'ya ulaşırlar. Bu durumda araştırmacılar, İsrailoğulları'nın Kenan'a iki ayrı dönemde girdiği kanısını paylaşmaktadırlar.⁶⁷

Musa, vaad edilen ülkeye girmeden Moav topraklarında öldüğü için Yeşu önderliğinde İsrailoğulları, Şeria Irmağı'nın batısında bulunan toprakların büyük bir

⁵⁸ Tesniye, 1/34-39.

⁵⁹ Sayılar, 14/26-36.

⁶⁰ Sayılar, 26/51.

⁶¹ Sayılar, 33/50-56.

⁶² Kenan ülkesinin sınırları için bkz. Sayılar, 34/1-13.

⁶³ Tesniye, 34/4-5.

⁶⁴ Sayılar, 20/14-21.

⁶⁵ Sayılar, bab: 21, 22.

⁶⁶ Sayılar, 33/1-55.

⁶⁷ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, Ünsel Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 37.

kısmını ele geçirir. Yeşu, fethedilen toprakları İsrailoğulları'nın oymakları arasında paylaşır.⁶⁸ Ayrıca Rabb'in emriyle altı tane sığınak kent seçer.⁶⁹ Bu kentlerin amacı; birini kazayla öldürüp kaçan bir İsraili'nin ya da bir yabancı'nın, topluluğun önünde yargılanmasından önce öç almak isteyenlerce öldürülmesini önlemektir.⁷⁰ Kazayla birini öldüren kişiler bu kentlere sığınır. Ayrıca Rabb'in buyruğu uyarınca İsraililer, kendi paylarından Levililer'e otlaklarıyla birlikte toplam kırk sekiz şehir verirler.⁷¹ Böylece Rabb, atalarına vermeye ant içtiği ülkeyi İsraililere vererek onları her yönden rahata erdirir.⁷² Yeşu, Rabb'e kulluk edip yalnız O'nun sözünü dinleyeceklerine dair İsrailoğulları'ndan söz alır ve yüz on yaşında ölür.⁷³

İsrailoğulları, Kenan'a girdikten sonra göçebe yaşam şekline küçük ve çevresinde sur bulunmayan yerleşme merkezlerinde tarımsal faaliyete dayanan yerleşik bir yaşam düzenine geçerler. Ancak su kaynaklarının kıtlığı, sulama yöntemlerinin geliştirilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirir. Bu sebeple kireçle sıvanmış, su sızdırmayan duvarlarla örülmüş sarnıçlar yaparlar. İsrailoğulları'nın Kenan'a yerleşmeleri ile aşiret ekonomisinde önemli değişiklikler meydana gelir. Göçebe çobanlar bu yeni düzende çiftçi ve zanaatçı olurlar.⁷⁴

Asıl önemli nokta ise, göçebelikten sürekli yerleşim şekline geçişin aşiret örgütünü ve aşiretler arası ilişkileri önemli ölçüde etkilemiş olduğudur. Kenan'ın fethinden önce -anlaşıldığı kadarıyla- tek tek aileler, akrabalık ve ortak geleneklerle bağlana bağlana aşiretsel gruplar oluşturlardı. Kenan'ın yeniden fethinden sonraysa, Musa'nın öğretisi ve Tek Tanrı ideolojisi altında gelenek ve görenek bağları sayesinde çevrelerindeki Samiler'den ayrılan ve kültürel açıdan ulus görünümü kazanan İsrailoğulları, bu yeni dönemde toplumsal ve siyasal açıdan da uzlaşma süreci içine girerler.⁷⁵ Bazı araştırmacılar Sina'da on emir'in alınmasıyla İbraniler'in siyasal bir birim haline gelmiş olduklarını iddia ederken, bazıları da Kenan'a sürekli yerleşme ile birlikte uluslaşma döneminin başladığını iddia ederler.⁷⁶

⁶⁸ Yeşu, bab: 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19.

⁶⁹ Yeşu, 20/7-8.

⁷⁰ Yeşu, 20/9.

⁷¹ Yeşu, 21/1-42; I. Tarihler, 6/54-80.

⁷² Yeşu, 21/43-44.

⁷³ Yeşu, 24/1-33.

⁷⁴ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 37-38.

⁷⁵ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 11.

⁷⁶ Besalel, Yusuf, *a.g.e.*, s. 38.

IV. Hakimler Dönemi (M.Ö. XII-XI. Yüzyıl)

Yeşu'nun ölümünden sonra Rabb'in gözünde kötü olanı yapan yeni bir kuşak yetişir. Bunlar kendilerini Mısır'dan çıkararak atalarının Tanrısı Rabb'i terk ederek çevrelerinde yaşayan ulusların ilahlarına taparlar. Bunun üzerine Rabb, İsrailoğulları'na öfkelenir ve onları yağmacıların eline teslim ederek yenilgiye uğratar. Sonra Rabb, acıyarak onları yağmacıların elinden kurtaran hakimleri çıkarır.⁷⁷

Hakimler bir aşiretin lideridir. Bu lider, bunalım zamanlarında tüm aşiretlerin başına geçer ve bunalım geçene kadar bu görevde kalır. Hakimler, aşiretlerin geleneksel liderleri ve yaşlılar tarafından seçilir. Hakimler, güncel sorunlarla (savaş vb.) ilgilenirler. Bu geçici liderlikte veraset yoktur. Sorunu çözümlenebileceğine inanılan kişi, yönetimi eline alır, işi bitirince görevi bırakır. Hakimler, aşiret reisi ile kral arasında bir konumu işgal ederler.⁷⁸

Hakimler kitabı, düşmana karşı sefere çıkan ve İsrail'i tehdit eden güçleri yenen, halk arasında sevilen altı hakim (Otniel, Ehud, Debora, Gidyon, Yiftah, Şimşon) ve savaş alanında kahramanlıklarıyla tanınmamakla birlikte, başka özelliklerinden dolayı göreve çağrılan "küçük hakimler"⁷⁹ olmak üzere iki tür yargıçtan söz eder.⁸⁰

Hakimler dönemi M.Ö. 12. yy.'ın ilk yarısından M.Ö. 11. yy.'ın ikinci yarısına kadar sürer.⁸¹ Rabb, İsrailoğulları'nın bu hakimleri de dinlemediğini, hakimler ölür ölmez yine başka ilahlara tapındıklarını bildirir.⁸²

V. Saul Dönemi (M.Ö.1035-1015)

Hakimler döneminde İsrail oymakları arasında bir birliğin olmaması, herkesin dilediğini yapması⁸³, Filistîler ile yapılan savaşta Ahit Sandığı'nın Filistîler'in eline geçmesi⁸⁴, bozguna ulusal bir nitelik kazandırarak, ulusal bir lidere ihtiyaç duyulduğunu gösterir.⁸⁵

Dönemin dini lideri Samuel yaşlanınca, İsrailîler'e önder atadığı oğulları da onun yolundan gitmeyince halk, diğer uluslarda olduğu gibi ondan kendilerini

⁷⁷ Hakimler, 2/10-16.

⁷⁸ Sevilla-Sharon, Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 11.

⁷⁹ Hakimler, bab: 12, 13.

⁸⁰ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 38.

⁸¹ Sevilla-Sharon, Moshe, a.g.e., s. 13.

⁸² Hakimler, 2/19.

⁸³ Hakimler, 21/15, 21/25.

⁸⁴ I. Samuel, 4/1-11.

⁸⁵ Sevilla-Sharon, Moshe, a.g.e., s. 14.

yönetecek bir kral atmasını ister.⁸⁶ Samuel, bu isteğe önce karşı çıkar. Çünkü halkın kralı, onları kötülükten kurtaran Tanrı'dır.⁸⁷ Samuel, krallık yönetiminde oluşabilecek olumsuzlukları da dile getirir. Ama halk yine kararından dönmez.⁸⁸ Bunun üzerine Samuel, Rabb'in halkına önder olarak seçtiği Saul'u kral olarak görevlendirir.⁸⁹ Saul, Benyamin oymağından Kiş'in oğludur.⁹⁰

Saul'un kral seçilmesi, gençliğinde gösterdiği askeri başarılarla bağlıdır.⁹¹ Saul, kral atandıktan sonra da her yandaki düşmanlarına -Moav, Ammon, Edom halkları, Sova kralları ve Filistliler'e- karşı savaşmaya devam eder. Gittiği her yerde zafer kazanır. Yiğitçe savaşarak Amalekliler'i yenilgiye uğratar. İsraililer'i düşmanın yağmasından kurtarır.⁹² Yaşamı boyunca Filistlilerle kıyasıya savaşır ve nerede yiğit, güçlü birisini görse kendi ordusuna katar.⁹³ Saul, aşiret yapısında bir değişiklik yapmayarak, aşiret liderleriyle kendi arasında sürtüşmelere de fırsat vermez.⁹⁴

Filistliler ile yapılan savaş esnasında Saul, Samuel'i beklemeden yakmalık sunuyu sununca⁹⁵ Samuel ile arası açılır. Çünkü Saul, bir Levili olmadığı için sunuyu sunma yetkisine sahip değildir.⁹⁶ Samuel, Saul'un Tanrı'nın buyruğuna karşı geldiği için krallığının sonsuza dek sürmeyeceğini bildirir.⁹⁷ Saul, Amalekliler ile yapılan savaşta Agak'ı öldürmeyip, ganimetlerden de en iyi payı alınca Rabb; kendi sözünü dinlemeyen Saul'u kral yaptığına pişman olduğunu,⁹⁸ krallığı onun elinden aldığını bildirir.⁹⁹ Böylelikle ilahi güç Saul'u terk eder.

Rabb'in ruhu, Saul'dan ayrılınca Tanrı'nın gönderdiği kötü ruh, Saul'a acı çektirir.¹⁰⁰ Saul, bu acıdan kurtulmak için iyi lir çalan İşay'ın oğlu Davud'u yanına alır.¹⁰¹ Çünkü Davud'un çaldığı lir sayesinde ruhu teskin olmaktadır. Zamanla Davud'u

⁸⁶ I. Samuel, 8/1-6.

⁸⁷ I. Samuel, 12/12.

⁸⁸ I. Samuel, 8/11-20.

⁸⁹ I. Samuel, 10/12-26.

⁹⁰ I. Samuel, 9/1-2.

⁹¹ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 15.

⁹² I. Samuel, 14/47-48.

⁹³ I. Samuel, 14/52.

⁹⁴ Sevilla-Sharon Moshe, *a.g.e.*, s.15-16.

⁹⁵ I. Samuel, 13/8-12.

⁹⁶ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi I-II*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, c. I, s. 349.

⁹⁷ I. Samuel, 13/13-14.

⁹⁸ I. Samuel, 15/7-10.

⁹⁹ I. Samuel, 15/28.

¹⁰⁰ I. Samuel, 16/14-15.

¹⁰¹ I. Samuel, 16/17-21.

rakip olarak görmeye başlar. Özellikle de Filistliler ile yapılan savaşta Davud'un Gathlı Golyat'ı yenmesiyle¹⁰² halkın gözünde yükselmesi Saul'u kıskandırır.¹⁰³ Kıskançlığı nefrete dönüşünce Davud'u öldürme planları yapar, ancak başarılı olamaz.¹⁰⁴

Filistliler, Saul ve Davud arasındaki mevcut anlaşmazlıklardan yararlanarak tüm İsrailiiler'i etkileri altına almaya çalışırlar. Yapılan savaşta Saul, ağır yaralanınca Filistliler'e esir düşmemek için intihar eder.¹⁰⁵

VI. Davud Dönemi (M.Ö.1004-965)

Saul'un ölümünden sonra Davud, ailesi ve adamlarıyla Hebron'a gider. Yahudalılar da Hebron'a giderek orada Davud'u Yahuda kralı olarak meshederler.¹⁰⁶ Davud, Yahuda aşiretine bağlı Beytlehemli İşay'ın oğludur. Davud iyi lir çalan, yürekli, güçlü bir savaşçıdır, akıllıca konuşur, yakışıklıdır, Rabb de onunladır.¹⁰⁷

Davud, otuz yaşında kral olur. Hebron'da yedi yıl altı ay Yahuda'ya krallık yapar.¹⁰⁸ Ancak Saul'un komutanı Abner; Saul'un oğlu İş-Boşet'i; Mahanayim'de, Gilat, Asurlular, Yizreel, Efrayim, Benyamin ve tüm İsrail'in kralı yapar. İş-Boşet, kırk yaşında kral olur ve İsrail'de iki yıl krallık yapar.¹⁰⁹ Bu iki yıllık sürede İsrail ile Yahuda arasında savaşlar olur. Davud, giderek güçlenir. Saul'un soyu ise giderek zayıf düşer.¹¹⁰ İş-Boşet'in ölümüyle İsrail'in bütün oymakları Hebron'a gelerek Davud'u önder ilan ederler. Davud otuz üç yıl tüm İsrail'e ve Yahuda'ya krallık yapar.¹¹¹

Davud on iki İbrani kabileyi tek bir krallıkta toplar. Ama İsrail ülkesinin ortasında bulunan Kudüs'ün Yebuslular'ın elinde olması, kuzey ve güney aşiretleri arasındaki haberleşmeyi ciddi şekilde etkiler. Yahuda ile diğer İsrail aşiretlerinin tam anlamıyla birleşmesini sağlamak için Davud, Kudüs'ü alır ve başkent ilan eder (M.Ö. 1000).¹¹² Bundan sonra Davud, Hebron'dan ayrılarak Kudüs'e yerleşir. Bunun için oraya "Davud Kenti" adı verilir.¹¹³

¹⁰² I. Samuel, 17/1-58.

¹⁰³ I. Samuel, 18/6-9.

¹⁰⁴ I. Samuel, 19/1-24.

¹⁰⁵ I. Samuel, 31/1-13.

¹⁰⁶ II. Samuel, 2/1-4.

¹⁰⁷ I. Samuel, 16/18.

¹⁰⁸ II. Samuel, 5/4-5.

¹⁰⁹ II. Samuel, 2/8-10.

¹¹⁰ II. Samuel, 3/1.

¹¹¹ II. Samuel, 5/1-5.

¹¹² Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 18.

¹¹³ I. Tarihler, 11/7.

Hakimler döneminde Filistîler'den geri alınıp Kiryat Yearim'e konan Ahid Sandığı'nı Davud, Kudüs'e getirir.¹¹⁴ Davud, Ahid Sandığı için bir tapınak yapmak ister. Tanrı çok kan döküp savaflara katıldığı için Davud'un bu tapınağı yapmayacağını ancak barışsever oğlu Süleyman'ın Rabb adına tapınak inşa edeceğini bildirir. Davud, tapınağı yapmaz ama birçok malzeme ve işçi temin ederek onun inşası için hazırlıklar yapar.¹¹⁵

Kırk yıllık krallığı süresince Davud, birçok askeri başarıya imza atar. Filistîler'i yenip boyunduruğı altına alır. Moablîlar'ı bozguna uğratar. Soba kralını yenilgiye uğratar. Şam'da askeri bir idare kurar. Edom'a askeri birlikler yerleştirir. Birçok kraldan tunç, altın, gümüş alır.¹¹⁶ Ammonlular'la Aramlîlar'ı yenilgiye uğratar.¹¹⁷ Fenike ve Tîr Devletleri'yle anlaşmalar yapar. Güneyde Mısır, kuzeyde Asur Devletleri'nin geçici zayıflıklarından yararlanarak topraklarını genişletir. Davud, oluşturduğu bu geniş krallığı müdafaa etmek için devamlı bir ordu kurar, içeride de uygun bir yönetim düzeni meydana getirir.¹¹⁸

Davud'un oluşturduğu otoriteye karşı huzursuzluklar başlar. Davud'un oğlu Abşalom, kral olmak için ayaklanma çıkarır.¹¹⁹ Davud'un mensup olduğu Yahuda kabilesini, diğer kabilelerden ayrı tutması nedeniyle Benyamin aşiretinden Şeba'nın liderliğinde gelişen bir ayaklanma daha baş gösterir.¹²⁰ Tüm İsrailîler Davud'u bırakıp Şeba'nın ardından giderler. Davud, bu ayaklanmaları kendisine sadık kalan Yahudalılar sayesinde bastırır.¹²¹

Kral Davud yaşlanınca Hagit'in oğlu Adoniya kral olmak ister.¹²² Adoniya; Seruya oğlu Yoab ve Kâhin Abiatar'la görüşüp onların desteğini alır. Ama Kâhin Sadok, Yehoyada oğlu Benaya, Peygamber Natan, Şimi, Rei ve Davud'un muhafızları ona katılmazlar. Çünkü onlar Bat Şeba'nın oğlu Süleyman'ın kral olmasını isterler.¹²³ Böylelikle Adoniya'yı destekleyenler ve Süleyman'ı destekleyenler olmak üzere saray ikiye bölünür. Davud, durumdan haberdar olunca, "Benden sonra oğlum Süleyman kral

¹¹⁴ II. Samuel, 6/1-23; I. Tarihler, 13/1-14; 15/1-29; 16/1-6.

¹¹⁵ I. Tarihler, 22/1-19.

¹¹⁶ I. Tarihler, 18/1-13; II. Samuel, 8/1-14.

¹¹⁷ I. Tarihler, 19/1-19; II. Samuel, 9/1-13.

¹¹⁸ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 40.

¹¹⁹ II. Samuel, 15/1-12.

¹²⁰ II. Samuel, 20/1-22.

¹²¹ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 19.

¹²² I. Krallar, 1/5.

¹²³ I. Krallar, 1/7-8.

olacaktır” diye Rabb’in adıyla içtiği yemini yerine getirerek¹²⁴ Süleyman’ı kral olarak meshettirir.

Davud, kırk yıllık krallığı müddetince İsrail halkının birliğini sağlayarak merkezi bir yönetim tesis eder. Güzel bir yaşlılık döneminden sonra ölüp atalarına kavuşur ve kendi adıyla bilinen kente gömülür.¹²⁵

VII. Süleyman Dönemi (M.Ö.970-931)

Davud’un ölümünden sonra tahta geçen Süleyman’ın krallığı çok sağlam temellere oturmuştur.¹²⁶ Davud, hayattayken kral olarak takdis edilen Süleyman, iş başına gelir gelmez, tahtla ilgili bir rekabet olasılığını ortadan kaldırmak için kardeşi Adoniya’yı öldürtür.¹²⁷ Adoniya’nın krallığını destekleyen kâhin Abiatar’ı öldürmeyerek Anatot’taki tarlasına gönderir. Çünkü o, hem Antlaşma Sandığı’nı taşımış hem de Davud’un sıkıntılarını paylaşmıştır. Adoniya’ya destek olan ordu komutanı Yoab’ı da öldürür; Yoab’ın yerine Yehoyada oğlu Benaya’yı ordu komutanı yapar. Abiatar’ın yerine de kâhin Sadok’u atar.¹²⁸ Böylece Süleyman, krallığı için oluşabilecek tehlikeleri bertaraf ederek, babasının bıraktığı yerden imparatorluğu güçlendirme işine koyulur.

Süleyman, Tanrı’dan uzun ömür, zenginlik, düşmanlarının ölümünü istemeyerek bunların yerine adil bir yönetim için bilgelik ister. Tanrı da ona öyle bir bilgelik ve sezgi dolu yürek verir ki; benzeri ne ondan öncekilerde görülmüş ne de ondan sonrakilerde görülecektir. Onu, yaşadığı sürece öbür kralların erişemeyeceği bir zenginlik ve onura ulaştırır.¹²⁹ Tanrı’nın, Süleyman’a verdiği bilgeliğe şahit olmak için dünyanın bütün kralları ona adamlarını gönderir, tüm uluslardan insanlar gelip Süleyman’ın bilgece sözlerini dinlerler.¹³⁰ Bu bilgeliği ile Süleyman, fetihlere yönelmekten ziyade babasının kurduğu devleti güçlendirmeyi yeğler.¹³¹

Süleyman, ülkeyi idari açıdan on iki bölgeye ayırır. Bu bölgelere valiler atar. Bölge valilerinin her biri kendisine düşen bir ay boyunca, kral Süleyman’a ve sofrasına

¹²⁴ I. Krallar, 1/30.

¹²⁵ I. Krallar, 2/10.

¹²⁶ I. Krallar, 2/12.

¹²⁷ I. Krallar, 2/13-25.

¹²⁸ I. Krallar, 2/26-35.

¹²⁹ I. Krallar, 3/10-14; II. Tarihler, 1/1-12.

¹³⁰ I. Krallar, 4/34.

¹³¹ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 41.

oturan herkese yiyecek sağlar. Ayrıca savaş arabalarının atlarıyla öbür atlar için belirli bir yere arpa ve saman getirir.¹³² Süleyman, savaş arabalarıyla atlarının bir kısmını savaş arabaları için ayrılan kentlere bir kısmını da Yeruslaim'e yerleştirir.¹³³

Süleyman, bölgedeki durumunu sağlam tutmak için komşu devletlerle antlaşma yapma geleneğini sürdürür. Özellikle Sur kralı Hiram ile antlaşmalara girer. Bu vesile ile ticari amaçla Hiram'ın donanmasından da yararlanır. Ayrıca Fenike'den inşaat uzmanları getirir. Mısır Firavun'u Siyamun ile anlaşır. Siyamun, Süleyman'a kızını ve Gezer kentini verir.¹³⁴

Süleyman, ülke içinde bayındırlık faaliyetlerine girer. Gezer'i, Aşağı Beythoron'u, Baalat'ı ve kırsal bir bölgede bulunan Tamar'la birlikte tüm ambarlı kentleri, ayrıca savaş arabalarıyla atların bulunduğu kentleri de onarıp güçlendirir.¹³⁵ Süleyman, ihtiyacı olan iş gücünü babası Davud gibi dış ülkelerden getirmeyip, zorunlu çalışma (angarya) yöntemiyle İsrail içinden temin eder.¹³⁶

Süleyman döneminde ekonomik bakımdan da bir rahatlama vardır. Onun krallığında Yeruslaim'de altın ve gümüş, taş değerine düşer.¹³⁷ Süleyman'ın atları Mısır ve Keve'den* getirilir. Kralın tüccarları, bunlardan bazılarını Hitit ve Aram krallarına satarlar.¹³⁸ Süleyman'a bir yılda gelen altının miktarı altı yüz altmış altı talant'ı* bulur. Tüccarların ve alım satımla uğraşanların getirdiği altın bunun dışındadır.¹³⁹ Hiram'ın adamlarının yönetiminde Tarşış'e giden kralların gemileri üç yılda bir altın, gümüş, fildişi, maymun ve tavus kuşlarıyla yüklü olarak döner.¹⁴⁰ Süleyman'ın bilgeliğini dinlemek için gelenler, her yıl armağan olarak altın, gümüş eşya, giysi, silah, baharat, at, katır getirirler.¹⁴¹ Süleyman'ın ekonomik gücünden ve bilgeliğinden etkilenen Saba kraliçesi Kudüs'e kadar gelerek kral Süleyman ile görüşür ve bu zenginliğe yakından şahit olur.¹⁴²

¹³² I. Krallar, 4/27-28.

¹³³ II. Tarihler, 1/4.

¹³⁴ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 41.

¹³⁵ I. Krallar, 9/17-19.

¹³⁶ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 22.

¹³⁷ I. Krallar, 10/27.

* Büyük olasılıkla Çukurova bölgesidir. I. Krallar, 10/28.

¹³⁸ I. Krallar, 10/28-29.

* 666 talant, yaklaşık 23 ton. I. Krallar, 10/14.

¹³⁹ II. Tarihler, 9/13.

¹⁴⁰ II. Tarihler, 9/21.

¹⁴¹ II. Tarihler, 9/23.

¹⁴² I. Krallar, 10/1-11; II. Tarihler, 9/1-12.

Süleyman döneminin en önemli faaliyeti “Beyt ha Mikdaş’ın” inşasıdır. Davud, Rabb adına tapınak yapmayı yürekten istemesine rağmen bu görev, Tanrı tarafından Süleyman’a verilir.¹⁴³ Tapınak öncesinde halk, en ünlüsü Givon’da olmak üzere çeşitli tapınma yerlerinde Rabb’e kurban sunuyorlardı.¹⁴⁴ Ülkenin her yanına dağılmış olan dinsel merkezleri tek bir mabed etrafında toplamak ve tüm İsrail’i dinsel yaşamlarında bir merkeze yöneltmek üzere “Beyt ha Mikdaş” inşa edilir. Tapınağın inşası ile Süleyman, aşiretlerin Kudüs ve hükümdar hanedanıyla ilişkilerini güçlendirmeyi de amaçlar.¹⁴⁵

Süleyman, Yeruşalim’de Rabb’in, babası Davud’a görüldüğü Moriya Dağı’nda Rabb’in Tapınağı’nı yaptırmaya başlar.¹⁴⁶ Tapınağın yapımına Mısır’dan çıktıktan sonra dört yüz seksen yıl sonra, Süleyman’ın krallığının dördüncü yılının ikinci ayı olan Ziv ayında başlanır.¹⁴⁷ Yapımında birçok işçi çalışır ve çok değerli maddeler kullanılır. On birinci yılın sekizinci ayı olan Bul ayında tapınak tasarlandığı biçimde tüm ayrıntılarıyla tamamlanır. Tapınağın yapımı Süleyman’ın yedi yılını alır.¹⁴⁸ Tapınak, iç oda -en kutsal yer- ana bölüm ve eyvan olmak üzere üç mekandan oluşur. Ayrıca tapınağın dış cephesine ana bölüm ve iç odanın çevresindeki duvarlara bitişik, odalardan oluşan üç kat yapılıdır.¹⁴⁹

Tapınağın yapımı tamamlanınca Süleyman, babası Davud’un adadığı altın, gümüş ve öbür eşyaları getirip Tanrı’nın Tapınağı’nın hazine odalarına yerleştirir.¹⁵⁰ Kahinler, Siyon’da bulunan Ahid Sandığı’nı, Buluşma Çadırı’nı ve çadırdaki tüm kutsal eşyaları Tapınağa taşırlar. Kahinler, Antlaşma Sandığı’nı Tapınağın iç odasına -en kutsal yere- Kerubîler’in kanatlarının altına yerleştirirler.¹⁵¹ Rabb’in görkemi, Tapınağı doldurunca Süleyman, “Ya Rabb! Karanlık bulutlarda otururum demiştin. Senin için görkemli bir tapınak, sonsuza dek yaşayacağın bir konut yaptım.¹⁵² Gözlerin, gece gündüz, ‘Orada bulunacağım!’ dediğin bu tapınağın üzerinde olsun. Kulunun buraya yönelerek ettiği duayı işit. Buraya yönelerek dua eden kulunun ve halkın İsrail’in

¹⁴³ I. Tarihler, 22/6-12.

¹⁴⁴ I. Krallar, 3/2-4.

¹⁴⁵ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu’nun Tarihi*, s. 22.

¹⁴⁶ II. Tarihler, 3/1.

¹⁴⁷ I. Krallar, 6/1.

¹⁴⁸ I. Krallar, 6/38.

¹⁴⁹ I. Krallar, 6/2-6.

¹⁵⁰ II. Tarihler, 5/1.

¹⁵¹ I. Krallar, 8/4-6.

¹⁵² I. Krallar, 8/12-13.

yalvarışına göklerden oturduğun yerden kulak ver, duyunca bağışla.” diyerek dua eder.¹⁵³ Rabb de ona görünerek; duasını ve yakarışını duyduğunu, bu tapınağı kutsal kıldığını; gözlerinin onun üstünde, yüreğinin her zaman orada olacağını bildirir.¹⁵⁴ Böylece Yahudi dini ve sosyal hayatının merkezini oluşturan Süleyman Mabedi’nin inşasıyla, Babil Sürgünü’ne kadar devam edecek olan I. Mabed dönemi başlamış olur.

Tarihe akıllı, çalışkan bir kral olarak geçen Süleyman, İsrail’in en parlak ve barış dolu dönemini yaşatsa da bazı olumsuzluklar onun krallığının sonunu getirir. Süleyman; Rabb’in “Ne siz onların arasına girin, ne de onlar sizin aranızda girsinler. Çünkü onlar kesinlikle sizi kendi ilahlarının ardınca yürümek üzere saptıracaklar.” dediği Moablı, Ammonlu, Edomlu, Saydalı ve Hititli birçok kadına bağlanır. Süleyman’ın kral kızlarından yedi yüz karısı ve üç yüz cariyesi vardır.¹⁵⁵ Aslında Süleyman, bölge krallarından gelebilecek tehditlere karşı ülke güvenliğini sağlamlaştırmak için evlenmeyi bir politika haline getirir.¹⁵⁶ Ancak Süleyman yaşlandıkça, karıları onu başka ilahların ardınca yürümek üzere saptırır.

Süleyman, Saydalılar’ın tanrıçası Aştoret’e* ve Ammonlular’ın ilahı Molek’e* tapar. Rabb’in gözünde kötü olanı yapan Süleyman, Rabb’in yolunda yürüyen babası Davud gibi tam anlamıyla Rabb’i izlemez. Rabb, kendisine iki kez görünerek, “Başka ilahlara tapma” diye uyarmasına rağmen Süleyman, O’nun buyruğuna uymaz. Bu yüzden Rabb, Süleyman’a öfkelenerek krallığı elinden alıp görevlilerinden birine vereceğini bildirir. Babası Davud’un hatırı için bu cezayı oğlu Rahavam’ın krallığına erteler.¹⁵⁷

Süleyman’ın krallığı; yaptığı yanlışlar sebebiyle sarsılır. Kral soyundan gelen Edomlu Hadat¹⁵⁸ ve Sova kralı Hadadezer’den kaçan Elyada oğlu

¹⁵³ I. Krallar, 8/29-30.

¹⁵⁴ I. Krallar, 9/2-3.

¹⁵⁵ I. Krallar, 11/1-3.

¹⁵⁶ Aydın, Mehmet, “Süleyman”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005, s. 704.

* Aştoret; Astarte diye de bilinir. Kenanlılar’ın doğurganlık, aşk ve savaş Tanrıçasıdır. Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma, s. 1611.

* Molek; Ammonlular’ın Molok, Milkom ya da Malkom diye de bilinen ilahıdır. Zaman zaman bu ilahın sözde öfkesini dindirmek için çocukları yakarak kurban ederlerdi. Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma, s. 1618.

¹⁵⁷ I. Krallar, 11/1-13.

¹⁵⁸ Yoav’ın, Edom’daki tüm erkekleri öldürdüğünde küçük bir çocukken Mısır’a kaçan kral soyundan gelen Edomlu Hadat’tır. Firavun, kendisine iyi davranmış, hatta karısı Tahpenes’in kız kardeşiyle evlendirmişti. Yoab ve Davud ölünce tekrar Edom’a döner. (I. Krallar, 11/15-22)

Rezon,¹⁵⁹ Süleyman'a karşı ayaklanır.¹⁶⁰ Ayrıca Süleyman'ın görevlilerinden Nevat oğlu Seredalı Yarovam da Kral Süleyman'a karşı ayaklanır. Rabb, Peygamber Ahiya aracılığıyla Yarovam'a, "Süleyman, bana sırt çevirip başka ilahlara taptığı için krallığı onun elinden alıp on oymağı sana vereceğim. Süleyman'ın oğluna bir oymak vereceğim. Seni ise İsrail kralı yapacağım" diye buyurur. Süleyman, Yeroboam'ı öldürmeye çalışınca Yeroboam, Mısır kralına sığınır ve Süleyman'ın ölümüne kadar orada kalır.¹⁶¹

Ülkenin zayıflamasının diğer bir sebebi de inşaat ve kalkınma faaliyetleri için vergilerin arttırılmasıdır. Vergilerin ağırlaştırılması halkın yaşam düzeyini düşürerek ülkede huzursuzluklara neden olur. Tüm bunlara ek olarak kuzey aşiretleri aleyhinde ayırımın giderek belirginlik kazanması; Efrayim aşiretinin topraklarının keyfi olarak idari bölgelere ayrılıp, aşiret üyelerine yüksek vergiler konarken, kral aşireti olan Yahuda'nın bu önlemlerin dışında tutulması ülke içinde hoşnutsuzluğu arttırır. Kudüs dışında görev yapan din adamlarının Büyük Tapınak'a bağlı yöneticilerin sahip oldukları özel haklara yakınmaya başlaması, hoşnutsuzluğun din çevrelerine sıçradığını gösterir.¹⁶²

Süleyman döneminde savaflara girilmez, ulus kanlı çatışmalara atılmaz ama; karışık evlilikler, değerli ittifaklar, kentlerin satılması hazineye para getirmekle birlikte, bu gelişmeler belli bir inanç ve geleneksel sistemi sayesinde ayakta duran ulusun ruhunu sarsarak ülkenin zayıflamasına neden olur.¹⁶³

Fırat ırmağı'ndan Filistin bölgesine, oradan da Mısır sınırına dek uzanan bölgeye egemen¹⁶⁴ olan Süleyman'ın krallığı kırk yıl sürer. Tüm İsrail'i Yeruşalim'den yöneten Süleyman, ölüp atalarına kavuşunca Davud Kenti'ne gömülür.¹⁶⁵

VIII. Krallığın İkiye Bölünmesi (M.Ö.931)

İsrail'e en parlak ve sakin dönemini yaşatan Süleyman ölünce İsrail birliği dağılmaya yüz tutar. Süleyman'dan sonra tahta oğlu Rehoboam geçer. Yeni kral

¹⁵⁹ Davud, Sobahlar'ı öldürdüğünde kaçan Rezon, çevresine topladığı haydutlara önderlik eder. Daha sonra Şam'da yönetimi ele geçirir ve Süleyman için kuzeyde askeri bir tehlike haline gelir. (I. Krallar, 11/24-25)

¹⁶⁰ I. Krallar, 11/14-25.

¹⁶¹ I. Krallar, 11/26-40.

¹⁶² Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 22.

¹⁶³ Sevilla-Sharon Moshe, a.g.e., s. 23.

¹⁶⁴ II. Tarihler, 9/26.

¹⁶⁵ I. Krallar, 11/42-43.

Rehoboam'a halk şöyle bir teklifte bulunur: "Babanın (kral Süleyman) bizi ezen ağır vergilerini hafiflet, biz de sana hizmet edelim. Aksi takdirde karşı geleceğiz."¹⁶⁶ Rehoboam düşünmek istediği üç günlük sürenin sonunda bu teklifi reddeder. Bunun üzerine İsrail halkı Rehoboam'a karşı ayaklanır ve onun krallığını reddederler. İsraililer Süleyman'ın görevlilerinden Nevat oğlu Seredalı Yeroboam'ın Mısır'dan döndüğünü duyunca onu İsrail kralı ilan ederler. Bu durumdan rahatsız olan Süleyman oğlu Rehoboam, İsrail oymaklarını yeniden egemenliği altına almak amacıyla savaş açar, fakat Tanrı, İsraili kardeşlerine saldırmamalarını bu olayı kendisinin düzenlediğini bildirir.¹⁶⁷ Nitekim Rab, Süleyman'a krallığı oğlunun elinden alıp görevlilerinden birine vereceğini önceden bildirmiştir.¹⁶⁸

İki kralın ortaya çıkmasıyla İsrail ülkesinde iki devlet belirir. Güneyde Yahuda ve Bünyamin aşiretlerinin topraklarında merkezi Kudüs olan Yahuda krallığı, kuzeyde on kabilenin oluşturduğu merkezi Samiriye olan İsrail krallığı kurulur. Yahuda krallığını Davud soyundan gelen tek bir hanedan yönetirken, İsrail krallığı çeşitli hanedanlar arasında el değiştirir.¹⁶⁹

Bu iki devlet arasında kral Yeroboam ve kral Rehoboam ile başlayan gerginlik daha sonra da devam eder. Rehoboam'dan sonra Yahuda kralı olan Abiya ile İsrail kralı Yeroboam arasında savaş çıkar ve İsraililer, Yahudalılar'ın önünde yenilgiye uğrar.¹⁷⁰ Daha sonraki dönemlerde İsrail kralı Yehoaş, Yahuda kralı Amatsya'ya savaş açar ve Yahudalılar, İsraililer'in önünde bozguna uğrar.¹⁷¹

Zaman içinde bu iki krallığın düşmana karşı birbiriyle ittifak kurduğunu da görürüz. Örneğin Aram'a karşı İsrail kralı Ahab ile Yahuda kralı Yehoşafat arasında bir birlik vardır.¹⁷² İsrail kralı Yoram, Moab'a karşı Yahuda kralı Yehoşafat ile bir olur.¹⁷³ İsrail kralı Yoram, Yahuda kralı Ahazya ile bir olup Aramlılar'a saldırır.¹⁷⁴

Bu iki krallık birbirlerine karşı başka uluslarla da ittifak kurar. İsrail kralı Baaşa, Yahuda'ya savaş açıp Kudüs'e kadar gelince Yahuda kralı Asa, İsrail'e karşı Aram kralı

¹⁶⁶ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 421.

¹⁶⁷ I. Krallar, 12/1-24.

¹⁶⁸ I. Krallar, 11/11-13.

¹⁶⁹ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 23.

¹⁷⁰ II. Tarihler, 13/2-20.

¹⁷¹ II. Krallar, 14/9-14.

¹⁷² I. Krallar, 22/29-30.

¹⁷³ II. Krallar, 3/4-27.

¹⁷⁴ II. Krallar, 8/28.

Ben Hadat ile işbirliği yapar.¹⁷⁵ İsrail kralı Pekah, Yahuda kralı Ahaz'ın döneminde Yerus̄alim'e saldırır ve Yahuda'ya karşı Aramlıların desteğini sağlar. Bu durum karşısında Yahuda kralı Ahaz da Asur kralından yardım ister. Asur kralı İsrail'e saldırarak Gilat, Celile, Naftali bölgelerindeki halkı Asur'a sürgüne gönderir.¹⁷⁶

Bölünen krallığın tarihi dört safhaya ayrılabilir. Birincisi Yarovam'dan¹⁷⁷ başlayarak Omri'ye¹⁷⁸ kadar süren açık bir çekişme dönemidir. İkincisi, Omri'den¹⁷⁹ Yehu'ya¹⁸⁰ kadar, iki krallık gergin havanın yumuşadığı bir dönem yaşarlar. Yehu'dan, Asur tarafından tutsak edilen İsrail'e kadar (İ.Ö.722) olan dönemde bağımsızlık yaşarlar.¹⁸¹ Sonunda İ.Ö. 586'da Babililer tarafından tutsak edilene kadar¹⁸² Yahuda ayakta kalan krallık olur.¹⁸³

¹⁷⁵ II. Tarihler, 16/1-16.

¹⁷⁶ II. Krallar, 16/5-9.

¹⁷⁷ I. Krallar, 12/1

¹⁷⁸ I. Krallar 16/28

¹⁷⁹ I. Krallar 16/29

¹⁸⁰ II. Krallar, bab 9.

¹⁸¹ II. Krallar, bab 9-17.

¹⁸² II. Krallar, bab 18-25.

¹⁸³ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 421-422.

İsrail Ve Yahuda Kralları¹⁸⁴

İSRAİL KRALLIĞI		YAHUDA KRALLIĞI	
HANEDAN	KRALLAR	HANEDAN	KRALLAR
I	YAROVAM	I	REHAVAM
I	NADAV	I	AVİYAM (AVİYA)
II	BAAŞA	I	ASA
II	ELA	I	YEHOŞAFAT
III	ZİMRİ	I	YEHORAM (YORAM)
IV	OMRİ-TİVNİ	I	AHAZYA
IV	AHAV	I	ATALYA
IV	AHAZYA	I	YEHOAŞ (YOAŞ)
V	YORAM(YEHORAM)	I	AMATSYA
V	YEHU	I	UZZİYA (AZARYA)
V	YEHOAHAZ	I	YOTAM
V	YOAŞ (YEHOAŞ)	I	AHAZ
V	II. YAROVAM	I	HİZKİYA
V	ZEKERİYA	I	MANAŞŞE
VI	ŞALLUM	I	AMON
VII	MENAHEM	I	YOŞİYA
VII	PEKAHYA	I	YEHOAHAZ
VIII	PEKAH	I	YEHOYAKİM (ELYAKİM)
IX	HOŞEA	I	YEHOYAKİN (YEKONYA)
		I	SİDKİYA (MATTANYA)

¹⁸⁴ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 422.

A. İsrail Krallığı (M.Ö.931-723)

1. İsrail Krallığı'nın Kuruluşu

İsrail kralı Yeroboam, ayrılığa karşı çıkan Yahuda devletine karşı bölünmeyi çabuklaştırıcı tedbirler alır. Bu sebeple Yeroboam, halkın Yerusâlim'e gidip Rabb'in Tapınak'ında kurban sunarken yürekleri Rehoboam'a döner de kendisini öldürürler korkusuyla birisi Dan'da diğeri de Beytel'de olmak üzere iki tapınak inşa eder. Böylece halkı Kudüs'ün ruhani etkisinden uzaklaştırır. Kurduğu bu tapınaklar için levililerin dışında her türlü insandan kâhinler atar. Büyük Tapınak'a ziyaretleri önlemek için bayram tarihlerini de değiştirir.¹⁸⁵ Yedinci ayda olan Çardak Bayramı yerine, yeni bir inanç takvimi hazırlayarak sekizinci ayın on beşinci gününde büyük bir kutlama başlatır. Beytel'de yaptığı sunakta kurbanlar sunarak kahinlik görevine zorla el koyar. Krallığını bu yeniliklerle sağlamlaştırmayı arzulayan Yeroboam aslında kendi düşüşünü hazırlar. Yürekleri Tanrı'ya ait olan halk Yahuda'ya kaçarak kardeşlerini insan yapımı dinin kolaylık ve sonuçlarına terk ederler.¹⁸⁶ Yeroboam'ın işlediği bu günahlar sebebiyle Tanrı, İsrail halkını cezalandıracağını, onları atalarına vermiş olduğu bu iyi topraklardan söküp Fırat Irmağı'nın ötelere dağıtacağını bildirir.¹⁸⁷

Rehoboam ve Yeroboam arasındaki savaş Rehoboam'dan sonra tahta geçen Abiya'nın Yahuda krallığı zamanında da devam eder.¹⁸⁸ Abiya; Tanrı'nın yolundan ayrılan Yeroboam'a karşı savaş açar. Tanrı, Yeroboam'la İsraililer'i, Abiya'yla Yahudalılar'ın önünde yenilgiye uğratar. Bu savaşta İsraililer'den beş yüz bin kadar seçme asker öldürülür. Yahudalılar atalarının Tanrısı Rabb'e güvendikleri için İsraililer üzerinde zafer kazanırlar. Abiya; Yeroboam'a ait Beyt-el, Yeşana, Efron kentleriyle çevrelerindeki köyleri ele geçirir. Abiya'nın krallığı döneminde Yeroboam bir daha eski gücünü toparlayamaz.¹⁸⁹ Yirmi iki yıl krallık yapan Yeroboam, ölüp atalarına kavuşunca yerine oğlu Nadav kral olur.¹⁹⁰

Yahuda kralı Asa'nın krallığının ikinci yılında Yeroboam oğlu Nadav İsrail kralı olur. İsrail'de iki yıl krallık yapar. Nadav da babasının yolunu izleyerek halkı günahlara sürükler. Nadav, Filistîler ile savaşırken İssakar oymağından Ahiya oğlu Baaşa

¹⁸⁵ I. Krallar, 12/25-33.

¹⁸⁶ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 423.

¹⁸⁷ I. Krallar, 14/15-16.

¹⁸⁸ I. Krallar, 15/6.

¹⁸⁹ II. Tarihler, 13/3-21.

¹⁹⁰ I. Krallar, 14/20.

tarafından bir hileyle öldürülür. Yeroboam'ın tüm ailesi yok edilir. Tüm bunlar Yarovam'ın işlediği ve İsrail halkını sürüklediği günahlar yüzündendir.¹⁹¹

Yahuda kralı Asa'nın krallığının üçüncü yılında Ahiya oğlu Baaşa, Tirs'a'da tüm İsraililer'in kralı olur. Baaşa da Rabb'in gözünde kötü olanı yaparak İsrail'i günahlara sürükler.¹⁹² İsrail kralı Baaşa, Yahuda'ya karşı sefere çıkarak Kudüs'e kadar gelir. Asa, yardım için o sıralar İsrail'den yana olan Aram kralı Ben Hadat'a başvurarak Aram faktörünü kendi tarafına çeker. Yahuda tarafına geçen Ben Hadat, komutanlarını İsrail kentlerinin üzerine gönderir. Bu durumu öğrenen Baaşa geri çekilir.¹⁹³ Yirmi dört yıl¹⁹⁴ krallık yapan Baaşa ölüp atalarına kavuşunca Tirs'a'ya gömülür ve yerine oğlu Ela kral olur.¹⁹⁵

Yahuda kralı Asa'nın krallığının yirmi altıncı yılında Baaşa oğlu Ela, Tirs'a'da İsrail kralı olur ve iki yıl krallık yapar. Ela da değersiz putlara taparak Rabb'i öfkelenendirir. Ela, Zimri adındaki bir görevlisi tarafından öldürülür.¹⁹⁶

Yahuda kralı Asa'nın krallığının yirmi yedinci yılında Zimri, Tirs'a'da yedi gün krallık yapar.¹⁹⁷ Zimri tahta geçer geçmez Baaşa'nın tüm ailesini yok eder.¹⁹⁸ Filitiler ile savaş halinde olan İsrail ordusu, Zimri'nin düzen kurup kralı öldürdüğünü duyunca ordu komutanı Omri'yi orada kral ilan ederler. Omri ile birlikte İsraililer Tirs'a'yı kuşatırlar. Zimri, kentin alındığını görünce sarayı ateşe verip orada ölür.¹⁹⁹

Zimri ölünce İsrail halkı ikiye bölünür. Halkın yarısı Ginat'ın oğlu Tibni'yi kral yapmak isterken diğer yarısı Omri'yi destekler. Sonunda Omri'yi destekleyenler galip gelir. Tibni ölür ve Omri İsrail kralı olur.²⁰⁰

Yahuda kralı Asa'nın krallığının otuz birinci yılında Omri, İsrail kralı olur. Omri; Şemer adlı birinden Samiriye Tepesi'ni satın alıp üstüne bir kent yaptırır.

¹⁹¹ I. Krallar, 15/25-30.

¹⁹² I. Krallar, 15/33-34.

¹⁹³ II. Tarihler, 16/1-6.

¹⁹⁴ I. Krallar, 15/33.

¹⁹⁵ I. Krallar, 16/6.

¹⁹⁶ I. Krallar, 16/8-13.

¹⁹⁷ I. Krallar, 16/15.

¹⁹⁸ I. Krallar, 16/11.

¹⁹⁹ I. Krallar, 16/15-18.

²⁰⁰ I. Krallar, 16/21-22.

Tepenin eski sahibi Şemer'in adından dolayı kente Samiriye adını verir.²⁰¹ Samiriye, krallığın merkezi olur. Bu kent, Yahuda'nın başkenti Kudüs'e tekabül eder.²⁰²

Omri, oğlu Ahab'ı İzebel ile evlendirerek Sidon kralı Etbaal ile ittifak yapar. Fenike pazarlarının İsrail ürünlerine açılmasını sağlar. Kral Omri, kral yolunun güney kesimini kontrolü altına almak için Moab kralı Meşa'ya karşı savaşır. İsrail kralının asıl amacı Yahuda'yı Tir Şomron ittifakına dahil edip Aram'a karşı cephe kurmaktır. Omri döneminde İsrail, önemli bir siyasal faktör haline gelir.²⁰³

Omri, altı yılı Tirsada, altı yılı Samiriye'de olmak üzere on iki yıl krallık yapar.²⁰⁴ Omri, kendisinden önceki tüm krallardan daha çok günah işleyerek Rabb'i öfkelenendirir. Omri ölüp atalarına kavuşunca Samiriye'de gömülür ve yerine oğlu Ahab kral olur.²⁰⁵

Yahuda kralı Asa'nın krallığının otuz sekizinci yılında Omri oğlu Ahab, İsrail kralı olur.²⁰⁶ Devlet, Omri'nin oğlu Ahab zamanında da güçlenmesini sürdürür. Bununla birlikte karısı İzebel'in Fenike tanrılarını ülkeye getirmesi krallığın sonunun başlangıcı olur.²⁰⁷

Ahab'ın krallığında İsrail ülkesinde uzun süre bir kuraklık yaşanır.²⁰⁸ Bu kuraklığın sebebi halkın Tanrı'yı terk edip Baallar'ın* ardınca gitmesidir.²⁰⁹ Peygamber İlyas'ın duası ile halk tekrar Rabb'e döner ve kuraklık sona erer.²¹⁰

Ahab'ın krallığı sırasında Aram kralı II. Ben Hadat, Samiriye'ye saldırır. İsrail kralı, Aramlıları ağır bir yenilgiye uğratar. Aramlılar, bu yenilgiyi hazmedemeyerek İsrail'e tekrar saldırırlar. İsraililer bu savaşta da başarılı olurlar.²¹¹ Ahab, Aram kralı II. Ben Hadat ile anlaşmaya giderek Asur kralı III. Şalmaneser'in Suriye'ye sızmasına karşı bir savunma düzeni kurmaya çalışır.²¹² Üç yıl boyunca Aram ile İsrail arasında

²⁰¹ I. Krallar, 16/23-24.

²⁰² Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 45.

²⁰³ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 25.

²⁰⁴ I. Krallar, 16/23.

²⁰⁵ I. Krallar, 16/26-28.

²⁰⁶ I. Krallar, 16/29.

²⁰⁷ Sevilla-Sharon Moshe, *a.g.e.*, s. 25.

²⁰⁸ I. Krallar, 18/1.

* Baal, Kenanlılar'ın verimlilik ilahıdır. Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma, s. 1612.

²⁰⁹ I. Krallar, 18/18.

²¹⁰ I. Krallar, 18/36-46.

²¹¹ I. Krallar, 20/13-34.

²¹² MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 436.

savaş çıkmaz.²¹³ Ancak üçüncü yıl, İsrail kralı Ahab, Yahuda kralı Yehoşafat ile birlikte Aram'a saldırır. Ahab, savaş esnasında ağır şekilde yaralanır. Ahab ölünce onu Samiriye'ye getirip gömerler.²¹⁴ Samiriye'de yirmi iki yıl krallık yapan²¹⁵ Ahab, atalarına kavuşunca yerine oğlu Ahazyia kral olur.²¹⁶

Yahuda kralı Yehoşafat'ın krallığının on yedinci yılında Ahab oğlu Ahazyia Samiriye'de İsrail kralı olur ve iki yıl krallık yapar. O da Baal'a hizmet edip taparak Rabb'in gözünde kötü olanı yapar.²¹⁷ Kral Ahazyia ölünce oğlu olmadığı için yerine kardeşi Yehoram geçer.²¹⁸

Yahuda kralı Yehoşafat'ın krallığının on sekizinci yılında Ahab oğlu Yehoram, Samiriye'de kral olur ve on iki yıl krallık yapar.²¹⁹ İsrail kralına her yıl vergi veren Moab kralı, Ahab'ın ölümünden sonra ayaklanır. Bunun üzerine Yehoram, Yahuda kralı Yehoşafat ve Edom kralıyla bir olup Moab'a saldırır. Rabb'in yardımıyla Moablılar'ı yenilgiye uğratırlar.²²⁰

Yehoram; Yahuda kralı Ahazyia ile birlikte Aramlılar'a saldırır. Savaş esnasında Yehoram yaralanarak Yizreel'e döner.²²¹ Bu sırada Rabb'in emriyle Peygamber Elişa; Nimşi oğlu, Yehoşafat oğlu Yehu'yu İsrail kralı olarak mesheder. Yehu; Yehoram'ın arkasından Yizreel'e giderek bir tuzak ile Yehoram'ı öldürür.²²²

Yehu, kral olur olmaz Ahab'ın oğullarını ve diğer akrabalarını öldürtür. Ayrıca Yahuda kralı Ahazyia'nın akrabalarını da kılıçtan geçirir. Yehu, Baal'a tapan herkesi öldürterek İsrail'de Baal'a tapmaya son verir.²²³ Yehu, İsrail kralyken, Aram kralı Hazael birçok İsrail toprağını ele geçirir.²²⁴ Yirmi sekiz yıl İsrail krallığı yapan Yehu ölüp atalarına kavuşunca Samiriye'ye gömülür.²²⁵

²¹³ I. Krallar, 22/1.

²¹⁴ I. Krallar, 22/29-37.

²¹⁵ I. Krallar, 16/29.

²¹⁶ I. Krallar, 22/40.

²¹⁷ I. Krallar, 22/51-53.

²¹⁸ II. Krallar, 1/17.

²¹⁹ II. Krallar, 3/1.

²²⁰ II. Krallar, 3/4-27.

²²¹ II. Krallar, 8/28-29.

²²² II. Krallar, 9/1-26.

²²³ II. Krallar, 10/1-29.

²²⁴ II. Krallar, 10/32-33.

²²⁵ II. Krallar, 10/35-36.

Yahuda kralı Ahazya oğlu Yoaş'ın krallığının yirmi üçüncü yılında Yehu oğlu Yehoahaz Samiriye'de İsrail kralı olur. Yehoahaz, halkı günahlara sürüklediği için Rabb, İsrail krallığını uzun süre Aram kralı Hazael ile oğlu Ben-Hadat'ın egemenliği altına sokar. Daha sonra Rabb, onlara acıyarak Aramlılar'ın egemenliğinden kurtarır.²²⁶ Samiriye'de on yedi yıl krallık yapan Yehoahaz, ölüp atalarına kavuşunca Samiriye'ye gömülür ve yerine oğlu Yehoaş kral olur.²²⁷

Yahuda kralı Yoaş'ın krallığının otuz yedinci yılında Yehoahaz oğlu Yehoaş, Samiriye'de İsrail kralı olur.²²⁸

Yehoahaz'ın krallığı boyunca İsrail'e baskı yapan Aram kralı Hazael ölünce yerine oğlu Ben Hadat kral olur. Bunun üzerine Yehoaş, babası Yehoahaz'ın krallığı döneminde Hazael oğlu Ben Hadat'ın savaşta ele geçirmiş olduğu kentleri geri alır.²²⁹

Ayrıca Yehoaş, Edomluları yenilgiye uğrattığı için böbürlenerek Yahuda kralı Amatsya'ya saldırıp Yahudalıları bozguna uğratar. Yerusolim surlarının bir kısmını yıktırır. Rabb'in Tapınağı'ndaki ve saraydaki hazineleri alır. Bazı adamları rehine alıp Samiriye'ye döner.²³⁰ On altı yıl krallık²³¹ yapan Yehoaş ölüp atalarına kavuşunca Samiriye'de İsrail krallarının yanına gömülür ve tahtına Yeroboam (II. Yeroboam) geçer.²³²

Yahuda kralı Yoaş oğlu Amatsya'nın krallığının on beşinci yılında Yehoaş oğlu Yeroboam Samiriye'de İsrail kralı olur. II. Yeroboam Levo-Hamat'tan Lut gölüne kadar İsrail topraklarını yeniden ele geçirir. Şam ve Hama kentlerini yeniden İsrail topraklarına katar.²³³ Samiriye'de kırk bir yıl krallık yapan II. Yeroboam, Rabb'in gözünde kötü olanı yapar. Yeroboam, ölüp atalarına kavuşunca yerine oğlu Zekeriya kral olur.²³⁴

Yahuda kralı Azarya'nın krallığının otuz sekizinci yılında Yeroboam oğlu Zekeriya Samiriye'de İsrail kralı olur. O da Rabb'in gözünde kötü olanı yapar. Altı ay

²²⁶ II. Krallar, 13/1-5.

²²⁷ II. Krallar, 13/9.

²²⁸ II. Krallar, 13/11.

²²⁹ II. Krallar, 13/22-25.

²³⁰ II. Krallar, 14/8-14.

²³¹ II. Krallar, 13/10.

²³² II. Krallar, 13/13.

²³³ II. Krallar, 14/23-28.

²³⁴ II. Krallar, 14/29.

krallık yapan Zekeriya'yı Yaveş oğlu Şallum bir hileyle öldürüp yerine kendisi kral olur.²³⁵

Yahuda kralı Azarya'nın krallığının otuz dokuzuncu yılında Yaveş oğlu Şallum İsrail kralı olur ve Samiriye'de bir ay krallık yapar. Gadi oğlu Menahem, Şallum'u öldürüp yerine kendisi kral olur.²³⁶

Yahuda kralı Azarya'nın krallığının otuz dokuzuncu yılında Gadi oğlu Menahem, İsrail kralı olur. Menahem, Rabb'in yolundan gitmeyerek halkı günaha sürükler.²³⁷ Menahem döneminde Asur kralı Tiglat-Pileser* İsrail'e saldırır. Menahem ona bir miktar gümüş verince İsrail topraklarından çekilip ülkesine döner.²³⁸ Samiriye'de on yıl krallık yapan Menahem ölünce yerine oğlu Pekahya kral olur.²³⁹

Yahuda kralı Azarya'nın krallığının ellinci yılında Menahem oğlu Pekahya Samiriye'de İsrail kralı olur ve iki yıl krallık yapar. Pekahya da Rabb'in gözünde kötü olanı yapar. Remelya oğlu Pekah, İsrail kralı Pekahya'yı öldürerek yerine kendisi kral olur.²⁴⁰

Yahuda kralı Azarya'nın krallığının elli ikinci yılında Remelya oğlu Pekah, Samiriye'de İsrail kralı olur ve yirmi yıl krallık yapar. Pekah da Rabb'in gözünde kötü olanı yapar.²⁴¹

İsrail kralı Pekah ve Aram kralı, Asur'a karşı Yahuda'yı kendileriyle birleşmek için zorlamak ve Yahuda tahtına köle bir kral oturtmak amacıyla Yerusâlim'e saldırmak üzere ittifak kurarlar.²⁴² Aynı tarihlerde Aram kralı Resin, Eylat'ı geri alıp Yahudalıları oradan sürer ve Edomluları oraya yerleştirir.²⁴³ Büyük sıkıntı içinde kalan Yahuda kralı Ahaz, Asur'dan yardım ister ve habercisini Tapınak ve saraydan aldığı gümüş ve altın hazinelerle Asur'a gönderir. Tiglat-Pileser Şam'ı ele geçirir ve Aram kralını öldürerek bu isteğe olumlu karşılık verir.²⁴⁴ Ayrıca Asur kralı Tiglat-Pileser; İsrail'in Gilat,

²³⁵ II. Krallar, 15/8-12.

²³⁶ II. Krallar, 15/13-14.

²³⁷ II. Krallar, 15/17.

* Pül diye de bilinir. Tiglat, Pileser'in Babilce adıdır. II. Krallar, 15/19.

²³⁸ II. Krallar, 15/18-20.

²³⁹ II. Krallar, 15/19-22.

²⁴⁰ II. Krallar, 15/23-25.

²⁴¹ II. Krallar, 15/27-28.

²⁴² MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 467.

²⁴³ II. Krallar, 16/6.

²⁴⁴ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 466.

Celile, Naftali bölgelerini ele geçirerek halkı Asur'a sürgüne gönderir.²⁴⁵ Bu, Asur esaretinin ilk aşamasıdır.²⁴⁶ Daha sonra Ela oğlu Hoşea, Pekah'a düzen kurup öldürür ve yerine kendisi kral olur.²⁴⁷ Pekah'ın öldürülmesinin nedeni, Asur'un İsrail'e yaptığı akınlara karşılık verememesi ve yönetimin dizginlerini elinde tutamaması olabilir.²⁴⁸

Yahuda kralı Ahaz'ın krallığının on ikinci yılında Ela oğlu Hoşea, Samiriye'de İsrail kralı olur ve dokuz yıl krallık yapar.²⁴⁹ Asur kralı Şalmaneser, Hoşea'ya savaş açar. Hoşea teslim olup haraç ödemeye başlar.²⁵⁰ Ancak Hoşea, Mısır Firavunu So ile birlikte Asur'a düzen kurar ve haraç ödemekten vazgeçer. Bu nedenle Asur kralı (Ya Şalmaneser ya da ondan sonra tahta geçen Sargon) Hoşea'yı cezaevine kapar. Üç yıl boyunca Samiriye'yi kuşatır ve halktan bazı kişileri sürgüne götürür. Hoşea'nın sonu belirtilmemektedir.²⁵¹ Böylelikle son kral Hoşea ile İsrail'in dokuzuncu ve sonuncu hanedanlığının da sonu gelmiş olmaktadır.

2. İsrail Krallığı'nın Sonu ve Halkın Asur'a Sürgün Edilmesi(M.Ö.920-722)

İsrail devletinin Rabb'in gözünde küçülmesi, Yeroboam'ın, halkın Yeruslaim'e gitmesini engellemek amacıyla biri Dan'da diğeri de Beytel'de iki tapınak inşa etmesiyle başlar.²⁵² Bu günaha karşılık Rabb, daha İsrail Devleti'nin kuruluş aşamasında, İsrail halkını cezalandıracağını, onları kendi topraklarından söküp Fırat Irmağı'nın ötelere atacağını bildirir.²⁵³ I. Yeroboam'dan itibaren birbirini izleyen İsrail kralları Rabb'in yolundan gitmeyerek halkı günaha sürüklerler. Bu günahları sebebiyle Rabb de İsrail halkını sürgüne göndererek cezalandırır. Kutsal Kitap'ta Tanrı'nın İsrail'den neden hoşnut olmadığı ve ulusun neden yenilerek sürgüne gönderilmesine izin verdiği açıklanmaktadır. II. Krallar, Amos ve Hoşea kitaplarında sürgünün İsrail halkı için, ilahi bir ceza olduğu üzerinde durulur. Çünkü İsraililer Tanrı'nın kurallarını, uyarılarını ve atalarıyla yaptığı anlaşmayı hiçe sayarak değersiz putları izlemişlerdir.²⁵⁴ Halkın sürgüne gönderilmesine sebep olan günahları şunlardır:

²⁴⁵ II. Krallar, 15/29.

²⁴⁶ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 465.

²⁴⁷ II. Krallar, 15/30.

²⁴⁸ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 467.

²⁴⁹ II. Krallar, 17/1.

²⁵⁰ II. Krallar, 17/3.

²⁵¹ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 467.

²⁵² I. Krallar, 12/25-33.

²⁵³ I. Krallar, 14/15-16.

²⁵⁴ II. Krallar 17/5.

- Halk Rabb'in kurallarına göre değil de diğer ulusların törelerine ve İsrail krallarının koyduğu kurallara göre yaşar.²⁵⁵
- Rabb'in tüm buyruklarını terk ederler.²⁵⁶
- Gök cisimlerine taparlar. Baal'a kulluk ederler. Tapınmak için kendilerine iki dökme buzağı ve Aşera putu yaptırırlar.²⁵⁷
- Altın ve gümüşleriyle yıkımlarına yol açan putlar yaparlar.²⁵⁸
- Her yüksek tepenin üzerine, bol yapraklı her ağacın altına dikili taşlar, Aşera putları dikerler.²⁵⁹
- Gözcü kulelerinden surlu kentlere kadar her yerde tapınma yerleri kurarlar.²⁶⁰
- Rabb'in onların önünden kovmuş olduğu ulusların yaptığı gibi tüm tapınma yerlerinde buhur yakarlar.²⁶¹
- Tepelerde ağaç altlarında buhur yakarlar.²⁶²
- Oğullarını, kızlarını ateşte kurban ederler. Falcılık, büyücülük yaparlar.²⁶³
- Kâhinler, Şekem yolunda adam öldürüp rezillik yapar.²⁶⁴
- Her sunağın yanına rehin alınan giysilerin üzerine uzanırlar.²⁶⁵
- Tanrı'ya adanmış kişilere şarap içirir, peygamberlere "Peygamberlik etmeyin" diye buyruk verirler.²⁶⁶
- Beyt-el ve Gilgal'a gelip günah işlerler. Her sabah kurbanlarını, üç günde bir de ondalıklarını getirirler.²⁶⁷
- Şükran sunusu olarak mayalı ekmek yakarlar. Verdikleri sunuları açıklayıp duyururlar.²⁶⁸

²⁵⁵ II. Krallar, 17/8.

²⁵⁶ II. Krallar, 17/16.

²⁵⁷ II. Krallar, 17/16.

²⁵⁸ Hoşea, 8/4.

²⁵⁹ II. Krallar, 17/10.

²⁶⁰ II. Krallar, 17/9.

²⁶¹ II. Krallar, 17/11.

²⁶² Hoşea, 4/13.

²⁶³ II. Krallar, 17/17.

²⁶⁴ Hoşea, 6/9.

²⁶⁵ Amos, 2/8.

²⁶⁶ Amos, 2/12.

²⁶⁷ Amos, 4/4.

²⁶⁸ Amos, 4/5.

- Şabat gününe uymazlar.²⁶⁹

Görüldüğü gibi İsrail halkı tevhid akidesinden saparak pagan inançlara yönelir. İsrail halkının dini yozlaşması, ahlaki bozulmayı da beraberinde getirir. Halkın sürgün edilmesine sebep olan ahlaki hataları da şunlardır:

- Halk arasında kötülük, fesat, yalan artar.²⁷⁰

- Kötüye iyi, iyiye kötü derler. Rüşvet uğruna kötüyü haklı çıkarırlar. Haklıların hakkını elinden alırlar.²⁷¹

- Yoksulu çiğner, mazlumunu yok ederler.²⁷²

- Ölçeği küçültüp fiyatı yükseltir, hileli tartı kullanırlar.²⁷³

- Doğru kişiye baskı yaparlar, rüşvet alırlar, mahkemede mazlumun hakkını yerler.²⁷⁴

- Doğruyu para için, yoksulu bir çift çarık için satarlar.²⁷⁵

- Yoksulu ezip ondan zorla buğday koparırlar.²⁷⁶

- Halk arasında sevgi, sadakat, Tanrı bilgisi yok olur.²⁷⁷

- Her şeyin yerini lanet, yalan, adam öldürme, hırsızlık, zina alır. Halk zorbalık edip kan üstüne kan döker.²⁷⁸

- Rabb'e ihanet edip, evlilik dışı çocuk yaparlar.²⁷⁹

- Halk, hile yapar, evlere hırsız girer, haydut çeteleri soygun yapar.²⁸⁰

- Baba, oğul aynı kızla yatarak Rabb'in adını kirletirler.²⁸¹

Tüm bu dini ve ahlaki hataları sebebiyle Rabb, onları peygamberler aracılığıyla uyarır. Fakat halk, Rabb'e güvenmeyen ataları gibi inat eder.²⁸² Onlar kötü yollarında

²⁶⁹ Amos, 8/5.

²⁷⁰ Hoşea, 10/13.

²⁷¹ İşaya, 5/20-23.

²⁷² Amos, 8/4.

²⁷³ Amos, 8/5.

²⁷⁴ Amos, 5/12.

²⁷⁵ Amos, 2/6.

²⁷⁶ Amos, 5/11.

²⁷⁷ Hoşea, 4/1.

²⁷⁸ Hoşea, 4/2.

²⁷⁹ Hoşea, 5/7.

²⁸⁰ Hoşea, 7/1.

²⁸¹ Amos, 2/7.

²⁸² II. Krallar, 17/13-14.

ısrar edince Rabb de isyanlarından ötürü İsrail'i cezalandıracağını²⁸³, İsrail krallığını yeryüzünden söküp atacağını²⁸⁴, tüm günahlıların kılıçtan geçirileceğini²⁸⁵, halkın, ülkenin dışına sürgüne gönderileceğini²⁸⁶, tan ağarırken İsrail krallığının büsbütün yok olacağını²⁸⁷ bildirir.

İsrail kralı Menahem'in döneminde Aram krallığının zayıflamasıyla, Asur İsrail'in baş düşmanı haline gelir. Bu dönemde Asur kralı Pûl (III. Tiglat-Pileser), İsrail'i istila eder. Menahem onu yatıştırmak için kendisine 34.5 ton gümüş verir. Bunu aynı zamanda Menahem'in belirsiz gücünü onaylaması amacıyla Pûl'un desteğini sağlamak için yapar. İsrail kralı bu parayı tüm zenginleri yaklaşık 575 gramlık gümüş vergisine bağlayarak toplar. Menahem, Asur boyunduruğuna isteyerek boyun eğer. Çünkü bunun kendi kişisel çıkarına uygun olduğunu düşünür.²⁸⁸ Böylelikle İsrail kralı Menahem vergi vermek suretiyle Asur istilasından kurtulur.

Ülkesi Asur tehdidi altında kalan Aram kralı Resin, İsrail kralı Pekah ile ittifak kurarak Yahuda'ya saldırır. İsrail ve Aram kralının amacı, Asur'a karşı Yahuda'yı kendileriyle birleşmek için zorlamak ve Yahuda tahtına köle bir kral oturtmaktır.²⁸⁹ Bu amaçla saldırdıkları Yahuda'ya büyük zarar verirler. Yüz yirmi bin kişiyi bir günde öldürürler ve ikiyüz bin kişiyi de esir alarak beraberlerinde götürürler. Ancak İsraililer, Yahudalı kardeşlerini köleleri yapmaya niyetlenseler de Musa'nın yasasında bunun yasaklandığını bildiren peygamber Odet'in uyarılarını dinleyerek bundan vaz geçerler.²⁹⁰ Büyük sıkıntı içinde kalan Ahaz, Rabb'e yalvarmak yerine Asur kralı Tiglat-Pileser'den yardım istemeyi tercih eder. Tiglat-Pileser Şam'ı ele geçirip Aram kralını öldürerek bu isteğe olumlu karşılık verir.²⁹¹ Asur kralının sözde bu yardımı hem İsrail için hem de Yahuda için çok olumsuz sonuçlara sebep olur. Yahuda açısından Ahaz'ın Asur kralıyla birleşmesi, Asur kralı kendisini kandırdığı ve ağır haraca bağladığı için çok pahalıya mal olur.²⁹² İsrail açısından baktığımızda Asur kralı,

²⁸³ Amos, 3/14.

²⁸⁴ Amos, 9/8.

²⁸⁵ Amos, 9/10.

²⁸⁶ Amos, 7/11.

²⁸⁷ Hoşea, 10/15.

²⁸⁸ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. I, s. 465.

²⁸⁹ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 467.

²⁹⁰ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 528.

²⁹¹ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 466.

²⁹² MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 528.

Ressin'i öldürdükten sonra İsrail'e saldırarak Şeria'nın doğusundaki iki buçuk oymağı ve Celile bölgesini, halkı sürgüne götürerek feth eder. Bu da Asur esaretinin ilk aşamasıdır.²⁹³ İşte iki Yahudi devleti arasında başlayan anlaşmazlık İsrail devletinin bir kısmının Asur'a sürgün edilmesi gibi çok olumsuz bir sonucu da beraberinde getirmiş olur.

İsrail kralı Pekah'dan sonra tahta geçen kral Hoşea devrinde de Asur tehdidi devam eder. Asur Kralı Şalmaneser Hoşea'ya savaş açar. Hoşea teslim olup haraç ödemeye başlar.²⁹⁴ Ancak Hoşea, Mısır Firavunu So ile birlikte Asur'a düzen kurar ve haraç ödemekten vaz geçer. Bu nedenle Asur kralı* İsrail topraklarına saldırır.²⁹⁵ Üç yıl boyunca Samiriye'yi kuşatır.²⁹⁶ Hoşea'nın krallığının dokuzuncu yılında Asur kralı Samiriye'yi ele geçirir.²⁹⁷ Kent M.Ö. 722 yılında düşer ve bu olaydan sonra İsrail krallığı tarihe karışır.²⁹⁸

Asur kralı; İsrail topraklarını ele geçirdikten sonra İsrail halkını Asur'a sürgün eder. Onları Halah'a, Habur Irmağı kıyısındaki Gozan'a ve Med kentlerine yerleştirir.²⁹⁹ Asur kralı, İsraililer'in yerine Babil, Kuta, Avva, Hama ve Sefarvayim'den insanlar getirip Samiriye kentlerine yerleştirir. Bunlar Samiriye'yi mülk edininip oradaki kentlerde yaşamaya başlarlar.³⁰⁰ Ancak oralara ilk yerleştiklerinde Rabb'e tapınmadıkları için Rabb, aslanlar göndererek bazılarını öldürtür. Bu durum karşısında Asur kralı, İsrail Tanrısı'nın yasasını öğretmesi için Samiriye'den sürülen kahinlerden birini geri gönderir. İsrail ülkesine yerleşen halk, kahinin gelmesiyle hem Rabb'e hem de kendi ilahlarına kulluk etmeye başlar.³⁰¹

İsrail krallığından sürgüne gönderilen bu on Yahudi kabilesi zaman içerisinde başka milletler içerisinde tamamen asimile olup kaybolur.³⁰² Sürgüne gitmeyip geride

²⁹³ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. I, s. 465.

²⁹⁴ II. Krallar, 17/3.

* Ya Şalmaneser ya da ondan sonra tahta geçen Sargon. MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. I, s. 467.

²⁹⁵ II. Krallar, 17/4-5.

²⁹⁶ II. Krallar, 17/5.

²⁹⁷ II. Krallar, 17/6.

²⁹⁸ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 28.

²⁹⁹ II. Krallar, 17/6.

³⁰⁰ II. Krallar, 17/24.

³⁰¹ II. Krallar, 17/24-33.

³⁰² Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi (Yahudiliğin Mimarı Ezra)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 18.

kalanlar da zamanla pagan inançlarını benimseyip asimile olurlar.³⁰³ İsrail'e yerleşen yeni halk, ülkedeki İsraililer ile evlenir. Bu evliliklerden Samiriler (Şomronlular) olarak bilinen, kendi inanç ve töreleriyle karma bir etnik grup ortaya çıkar.³⁰⁴

B. Yahuda Krallığı (M.Ö.931-582)

1. Yahuda Krallığı'nın Kuruluşu

Süleyman'ın ölümünden sonra güneyde Yahuda ve Benyamin aşiretlerinin topraklarında merkezi Kudüs olan Yahuda krallığı kurulur. Yahuda krallığı, Davud soyundan gelen tek bir hanedan yönetir. Davud hanedanı, İsrail ile bölünmeye karşı çıkararak bu olayı her zaman yasa dışı bir eylem olarak değerlendirir.³⁰⁵

Yahuda kralı Rehoboam; Yerusulim'de Yahuda ve Benyamin bölgelerini denetimi altında tutar. İsrail kralı Yeroboam'ın kâhinlikten uzaklaştırdığı levililer ve İsrail'in her oymağından yürekten İsrail'in Tanrısı'na yönelenler Rehoboam'ı destekleyerek Yahuda krallığını güçlendirirler.³⁰⁶

Rehoboam, krallığını pekiştirip güçlenince, Yahuda halkıyla birlikte Rabb'in Yasası'na sırt çevirir. Rehoboam'ın krallığının beşinci yılında Mısır kralı Şişak, Yerusulim'e saldırır. Çünkü Rehoboam ile halk, Rabb'e ihanet etmiştir. Şişak, Yahuda'nın surlu kentlerini ele geçirerek Yerusulim'e kadar gelir. Mısır kralı Şişak, Yerusulim'e saldırdığında, Süleyman'ın yaptırmış olduğu altın kalkanlar dahil, Rabb'in Tapınağı'nın ve sarayın bütün hazinelerini boşaltıp götürür. Rehoboam'ın Tanrı'ya karşı alçak gönüllü bir tutum takınması üzerine Rabb'in öfkesi diner ve krallığı büsbütün yok etmez.³⁰⁷

Rehoboam, Yerusulim kentinde on yedi yıl krallık yapar. İsrail krallığını kabul etmeyen Rehoboam ile İsrail kralı Yeroboam arasında sürekli savaş olur. Rehoboam ölüp atalarına kavuşunca, Davud Kenti'nde gömülür. Rehoboam'ın yerine oğlu Abiya kral olur.³⁰⁸

³⁰³ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 36.

³⁰⁴ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 29.

³⁰⁵ Sevilla-Sharon Moshe, a.g.e., s. 24.

³⁰⁶ II. Tarihler, 11/5-17.

³⁰⁷ II. Tarihler, 12/1-12.

³⁰⁸ II. Tarihler, 12/16.

İsrail kralı Yeroboam'ın krallığının on sekizinci yılında Abiya, Yahuda kralı olur.³⁰⁹ İsrail ve Yahuda arasındaki savaş, Abiya'nın krallığında da devam eder.³¹⁰ Abiya, Tanrı'nın yolundan ayrılan Yeroboam'a karşı savaş açar. Tanrı; Yeroboam'la İsraililer'i, Abiya'yla Yahudalılar'ın önünde yenilgiye uğratır. İsraililer'den beş yüz bin seçme asker öldürülür. Yahudalılar, atalarının Tanrısı Rabb'e güvendikleri için İsraililer üzerinde zafer kazanırlar. Abiya, Kral Yeroboam'a ait Beytel, Yeşana, Efron kentleriyle çevrelerindeki köyleri ele geçirir. Abiya'nın krallığı döneminde Yeroboam, bir daha eski gücünü toparlayamaz. Abiya ise gitgide krallığını güçlendirir.³¹¹ Yeruşalim'de üç yıl krallık yapan³¹² Abiya, ölüp atalarına kavuşunca Davud Kenti'ne gömülür, yerine oğlu Asa kral olur.³¹³

İsrail kralı Yeroboam'ın krallığının yirminci yılında Asa, Yahuda kralı olur.³¹⁴ Asa, Rabb'in gözünde iyi ve doğru olanı yapar. Yabancı ilahların sunaklarını, puta tapılan yerleri kaldırır. Dikili taşları parçalar, Aşera* putlarını devirir. Yahudalılar'dan atalarının Tanrısı Rabb'e yönelmelerini, O'nun yasasına ve buyruklarına uymalarını ister. Yahuda'nın bütün kentlerinden puta tapılan yerlerle buhur sunaklarını kaldırır. Ülke, onun yönetimi altında barış içinde yaşar. Ülke barış içinde olduğu için Asa, Yahuda'daki bazı kentleri surlarla güçlendirir ve büyük bir ordu oluşturur. O yıllarda kimse ona karşı savaş açmaz. Çünkü Rabb, ona esenlik vermiştir.³¹⁵ Rabb'in, Asa ile birlikte olduğunu gören Efrayim'deki Manaşşe'deki birçok İsraili Asa'nın tarafına geçer.³¹⁶

Kral Asa, Aşera için iğrenç bir put yaptıran annesi Maaka'nın kraliçeliğini elinden alır. Asa, bu iğrenç putu parçalayarak Kidron Vadisi'nde yakar. Ancak Yahuda'da puta tapılan yerleri kaldırmaz. Ama yaşamı boyunca yüreğini Rabb'e adar. Babasının ve kendisinin adadığı altını, gümüşü ve eşyaları Tanrı'nın Tapınağı'na getirir. Asa'nın krallığının otuz beşinci yılına kadar savaş olmaz.³¹⁷

³⁰⁹ II. Tarihler, 13/1.

³¹⁰ I. Krallar, 15/6.

³¹¹ II. Tarihler, 13/3-21.

³¹² II. Tarihler, 13/2.

³¹³ II. Tarihler, 14/1.

³¹⁴ I. Krallar, 15/9-10.

* Aşera: Kenanlılar'ın ana Tanrıçasıdır. Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma, s. 1611.

³¹⁵ II. Tarihler, 14/2-6.

³¹⁶ II. Tarihler, 15/9.

³¹⁷ II. Tarihler, 15/16-19.

Asa, Yahudalılar ile Benyaminliler'den oluşan bir ordu kurar.³¹⁸ Bu orduyla Asa, Kûşlular'ı bozguna uğratar. Asa, ordusuyla Kûşlular'ı Gerar'a kadar kovalar. Yahudalılar, Gerar'ın çevresindeki bütün köyleri yerle bir eder, malları yağmalarlar. Çok sayıda davar ve deveyi alıp Yerusâlim'e dönerler.³¹⁹

Yahuda kralı Asa'nın krallığının otuz altıncı yılında İsrail kralı Baaşa, Yahuda'ya karşı sefere çıkarak Kudüs'e kadar gelir. Asa, yardım için o sıralar İsrail'den yana olan Aram kralı Ben Hadat'a başvurarak Aram faktörünü kendi tarafına çeker. Yahuda tarafına geçen Ben Hadat, komutanlarını İsrail kentlerinin üzerine gönderir. Bu durumu öğrenen İsrail kralı Baaşa, geri çekilir.³²⁰

Yerusâlim'de kırk bir yıl krallık yapan Asa, ölüp atalarına kavuşunca Davud Kenti'ne gömülür, yerine oğlu Yehoşafat kral olur.³²¹

İsrail kralı Ahab'ın krallığının dördüncü yılında Asa oğlu Yehoşafat, Yahuda kralı olur.³²² Yehoşafat, Davud'un başlangıçtaki yollarını izleyerek, Baallar'a yönelmeyip Tanrı'nın buyruklarını yerine getirir. Yüreği Rabb'de cesaret bulan Yehoşafat, puta tapılan yerleri ve Aşera putlarını Yahuda'dan kaldırır.³²³ Yehoşafat, krallığının üçüncü yılında Yasa Kitabı'nı halka öğretmeleri için Yahuda kentlerine kahinler ve Levililer gönderir.³²⁴ Halk arasında adil davranıp Rabb adına insanları yargılamak üzere Yahuda kentlerine yargıçlar atar.³²⁵

Yahuda'yı çevreleyen ülkelerin krallıklarını Rabb korkusu sarınca Yehoşafat'a karşı savaşamazlar. Ona birçok armağan gönderirler. Giderek güçlenen Yehoşafat, Yahuda kentlerini onarır, deneyimli yiğit savaşçılar yetiştirir.³²⁶ Büyük zenginlik ve onura kavuşan Yehoşafat, evlilik bağıyla İsrail kralı Ahab'a akraba olur.³²⁷ Yehoşafat, İsrail kralı Ahab ile birlik olarak Aram'a saldırır.³²⁸ Ahab, savaşta yaralanarak ölür. Yehoşafat ise güvenlik içinde Yerusâlim'e döner.³²⁹ Bundan sonra Moablular,

³¹⁸ II. Tarihler, 14/8.

³¹⁹ II. Tarihler, 14/12-15.

³²⁰ II. Tarihler, 16/1-6.

³²¹ I. Krallar, 15/23-24.

³²² I. Krallar, 22/41.

³²³ II. Tarihler, 17/3-6.

³²⁴ II. Tarihler, 17/7-9.

³²⁵ II. Tarihler, 19/5-6.

³²⁶ II. Tarihler, 17/10-13.

³²⁷ II. Tarihler, 18/1.

³²⁸ I. Krallar, 22/29.

³²⁹ II. Tarihler, 19/1.

Ammonlular ve Meunlular'ın bir kısmı Yehoşafat ile savaşmak için yola çıkar. Yehoşafat, bu saldırı karşısında Rabb'e sığınır. Rabb, Yahuda'ya saldıranların hepsini bozguna uğratar.³³⁰ Yahuda kralı Yehoşafat, kendini günaha veren İsrail kralı Ahazya ile Tarşiş'e gidecek gemiler yapmak üzere anlaşır. Gemileri yaparlar ancak gemiler Tarşiş'e gitmeden bir fırtınada parçalanır.³³¹ Yehoşafat, İsrail kralı Yoram ile bir olarak Moablılarla savaşır ve onları yenilgiye uğratırlar.³³²

Yeruşalim'de yirmi beş yıl krallık yapan Yehoşafat ölüp atalarına kavuşunca Davud Kenti'ne gömülür, yerine oğlu Yehoram kral olur.³³³

İsrail kralı Ahab oğlu Yoram'ın krallığının beşinci yılında Yehoşafat'ın Yahuda kralı olduğu sırada da halkı yöneten Yehoşafat oğlu Yehoram, babası öldükten sonra Yahuda kralı olur.³³⁴ Yehoram, güçlenince tüm kardeşlerini ve bazı Yahuda önderlerini kılıçtan geçirir.³³⁵ Karısı, İsrail kralı Ahab'ın kızı olduğu için o da Ahab'ın ailesi gibi İsrail krallarının yolunu izleyerek Rabb'in gözünde kötü olanı yapar.³³⁶

Yehoram'ın krallığı döneminde Edomlular, Yahudalılar'a karşı ayaklanarak kendi krallıklarını kurarlar.³³⁷ Yehoram, doğru yolda olmadığı için Rabb, Filistîler'i ve Araplar'ı ona karşı kıskırtır; Yahuda'ya saldırırlar ve sarayda bulunan her şeyi, kralın en küçük oğlu Yehoahaz* hariç tüm oğullarını ve karılarını alıp götürürler.³³⁸

Rabb, yaptığı yanlışlar sebebiyle Yehoram'ı ağır bir bağırsak hastalığıyla cezalandırır. Yehoram, Yeruşalim'de sekiz yıl krallık yaptıktan sonra bu hastalık sebebiyle ölür. Onu Davud Kenti'ne gömdülerse de kralların mezarına gömmezler.³³⁹

³³⁰ II. Tarihler, 20/1-30.

³³¹ II. Tarihler, 20/35-37; Aynı olay, I. Krallar, 22/48-49'da şöyle anlatılır: Yehoşafat, altın almak için Ofir'e gitmek üzere ticaret gemileri yaptırdı. Ancak gemiler oraya gidemeden Esyon-Gever'de parçalandı. O zaman Ahab oğlu Ahazya, Yehoşafat'a "Benim adamlarım, gemilerde seninkilerle birlikte gitsinler." dedi. Ama Yehoşafat kabul etmedi. II. Tarihler kitabı Ahazya ve Yehoşafat arasında bir anlaşmadan söz ederken, I. Krallar kitabı, anlaşmanın olmadığını bildirmektedir.

³³² II. Krallar, 3/4-27.

³³³ II. Tarihler, 21/1.

³³⁴ II. Krallar, 8/16.

³³⁵ II. Tarihler, 21/4.

³³⁶ II. Tarihler, 21/6.

³³⁷ II. Tarihler, 21/8.

* Yehoahaz; Ahazya diye de bilinir. II. Tarihler, 21/17.

³³⁸ II. Tarihler, 21/16-17.

³³⁹ II. Tarihler, 21/18-20.

İsrail kralı Ahab oğlu Yoram'ın krallığının on ikinci yılında Yehoram oğlu Ahazya, Yahuda kralı olur. Yerus alim'de bir yıl krallık yapar. Ahazya, evlilik yoluyla Ahab'a akraba olduğu için onlar gibi Rabb'in gözünde kötü olanı yapar.³⁴⁰

Ahazya, Aram kralı Hazael'le savaşmak üzere İsrail kralı Yoram'la birlikte Ramat-Gilat'a gider. Savaş sırasında Aramlılar, İsrail kralı Yoram'ı yaralayınca Yizreel'e dönerler.³⁴¹ İsrail kralı Yoram'ı öldüren Yehoşafat oğlu Yehu, Yahuda kralı Ahazya'yı da öldürür. Ahazya'yı Davud Kenti'nde atalarının yanına gömerler.³⁴²

Ahazya'nın annesi Atalya, oğlunun öldürüldüğünü duyunca Yahuda'da kral soyunun tüm bireylerini yok ederek yönetimi ele geçirir. Ama Ahazya'nın üvey kız kardeşi Yehoşeva, Ahazya oğlu Yoaş'ı Rabb'in Tapınağı'nda gizler. Altı yıl sonra kahin Yehoyada, Atalya'yı aradan çıkarıp Yoaş'ı kral ilan eder.³⁴³

İsrail kralı Yehu'nun krallığının yedinci yılında Yoaş, Yahuda kralı olur.³⁴⁴ Kahin Yehoyada, Rabb ile kral ve halk arasında anlaşma yapar. Tanrı'ya bağlılıklarını göstermek için Baal'ın tapınağını yıkarlar ve Baal'ın kahini olan Mattan'ı  ld r rl r.³⁴⁵ Yoaş Tanrı'nın Tapınağını onartıp sağlamlaştırır.³⁴⁶ Başkahin Yehoyada, tapınak hizmetlerini Musa ve Davut'un kuralları uyarınca düzenler. Levililer ve kahinleri görevlerine atar. Kapı n betilerini, dinsel açıdan kirli kişileri tapınaktan uzak tutmakla görevlendirir. Ancak başkâhin Yehoyada ölünce kral ve halk Rabb'i terk ederek, Aşera putlarına tapmaya başlar. Rabb; peygamberleri aracılığıyla onları uyarsa da doğru yola gelmezler. Halk, atalarının Tanrısı Rabb'i bırakınca Rabb de onları Aram ordusuyla cezalandırır. Aram ordusu Yahuda ve Yerus alim'e girerek halkın tüm önderlerini öldürür, yağmaladıkları malların hepsini şam kralına gönderirler.³⁴⁷ Kahin Yehoyada'nın oğlu Zekeriya, olanların ilahi bir ceza olduğunu vurgulayarak halkı tekrar

³⁴⁰ II. Krallar, 8/25-27.

³⁴¹ II. Krallar, 8/28-29.

³⁴² II. Krallar, 9/27-29.

³⁴³ II. Krallar, 11/1-16.

³⁴⁴ II. Krallar, 12/1.

³⁴⁵ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. I, s. 525.

³⁴⁶ II. Tarihler, 24/4-14; II. Krallar, 12/1-16.

³⁴⁷ II. Tarihler, 24/17-23; Aynı olay II. Krallar, 12/17-18'de şoye anlatılır: Aram kralı Hazael, Gat Kenti'ne saldırıp kenti ele geçirdi. Sonra Yerus alim'e saldırmaya karar verdi. Yahuda kralı Yoaş, ataları olan öbür Yahuda krallarından Yehoşafat'ın, Yehoram'ın Ahazya'nın ve kendisinin Rabb'e adanmış olduğu bütün kutsal armağanları, Rabb'in Tapınağı'nda ve sarayın hazinelerinde bulunan bütün altınları Aram kralı Hazael'e gönderdi. Bunun  zerine Hazael, Yerus alim'e saldırmaktan vazgeçti. G r ld Ğu gibi, II. Tarihler kitabı Yahuda'nın mağlubiyetinden bahsettiği halde, II. Krallar kitabı, Yahuda kralı ile Aram kralı arasındaki bir anlaşmadan söz eder.

Yahve'ye tapınmaya çağırır. Bunun üzerine kral Yoaş, Zekeriya'nın taşlanarak öldürülmesini emreder.³⁴⁸ Kralın buyruğuyla Rabb'in Tapınağı'nın avlusunda Yehoyada oğlu Zekeriya'yı taşa tutup öldürürler.³⁴⁹ Yoaş'ın görevlileri de Kâhin Yehoyada'nın oğlu Zekeriya'nın kanını döktüğü için düzen kurup Yoaş'ı yatağında öldürürler. Yoaş'ı Davud Kenti'ne gömdülerse de kralların mezarına gömmezler.³⁵⁰

Yoaş'ın ölümünden sonra yerine oğlu Amatsya kral olur.³⁵¹ Amatsya, krallığını güçlendirdikten sonra babası Yoaş'ı öldürenleri, öldürtür.³⁵² Amatsya, tahtını sağlamlaştırdıktan ve yasaya göre babasının katillerini öldürttükten sonra dikkatini dış ilişkilere verir. Amatsya; Yehoram'ın krallığı sırasında Yahuda'ya karşı ayaklanan Edomluları egemenliği altına almak ister. Bu nedenle para karşılığında İsraili yiğit savaşçılar tutar. Ancak bir Tanrı adamı tarafından uyarılarak parayla tuttuğu İsraili savaşçıları (yani Efrayimlileri) geri gönderir.³⁵³ Amatsya ve adamları Edomlulara saldırarak onları bozguna uğratar.³⁵⁴ Bu arada Amatsya'nın, Efrayim'deki evlerine gönderdiği ücretli askerler, Samiriye ile Beythoron arasındaki Yahuda kentlerine saldırırlar üç bin kişiyi öldürüp çok miktarda malı yağmalarlar.³⁵⁵ Gurura kapılan Amatsya, bir güç gösterisinde bulunmak için İsrail kralı Yehoaş'ı davet eder. Yehoaş bu davete bir benzetme ile karşılık vererek: "Edomluları bozguna uğrattın diye böbürleniyorsun, otur evinde, başını derde sokma." diye cevap verir.³⁵⁶ Amatsya bunu dinlemeyince İsrail kralı Yehoaş, Yahuda'ya saldırır.³⁵⁷ Yahudalıları bozguna uğratan Yehoaş, Yeruşalim surlarının bir bölümünü yıktırır. Rabb'in Tapınağı'ndaki ve saraydaki hazineleri alır, bazı adamları rehine alıp Samiriye'ye döner.³⁵⁸ İsrail kralı Yehoaş'ın ölümünden sonra on beş yıl daha yaşayan³⁵⁹ Amatsya, bir suikasttan kurtulmak için Lakiş'e kaçar. Ama suikastçılar onu takip ederek orada öldürürler.³⁶⁰

³⁴⁸ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. I, s. 461.

³⁴⁹ II. Tarihler, 24/21.

³⁵⁰ II. Tarihler, 24/25.

³⁵¹ II. Tarihler, 24/27.

³⁵² II. Tarihler, 25/3.

³⁵³ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 526.

³⁵⁴ II. Tarihler, 25/11-12.

³⁵⁵ II. Krallar, 25/13.

³⁵⁶ II. Tarihler, 25/18-19; II. Krallar, 14/9-10.

³⁵⁷ II. Tarihler, 25/21.

³⁵⁸ II. Krallar, 14/8-14.

³⁵⁹ II. Tarihler, 25/25.

³⁶⁰ II. Tarihler, 25/27.

Yeruşalim’de yirmi dokuz yıl krallık yapan Amatsya ölüp atalarına kavuşunca Davud Kenti’ne gömülür.³⁶¹

Yahuda halkı; Amatsya’nın yerine oğlu Azarya’yı* kral yapar.³⁶² İsrail kralı Yarovam’ın krallığının yirmi yedinci yılında Amatsya oğlu Azarya Yahuda kralı olur.³⁶³ Azarya, Yeruşalim’de elli iki yıl krallık yapar.³⁶⁴ Uzziya, Eylat Kenti’ni onarıp Yahuda topraklarına katar. Filistîler’e savaş açar, Filistin bölgesinde kentler kurar, Ammonlular’dan haraç alır, her türlü silah teçhizatı olan savaşa hazır bir ordu kurar.³⁶⁵ Başlangıçta Rabb’in yolunda olan Azarya, güçlenince gurura kapılarak Rabb’e ihanet eder.³⁶⁶ Azarya, deri hastalığına tutularak Rabb tarafından cezalandırılır. Bu deri hastalığı sebebiyle ayrı bir evde yaşar, saray ve ülke halkını oğlu Yotam yönetir.³⁶⁷ Uzziya ölüp atalarına kavuşunca, deri hastalığı sebebiyle kral mezarlığının ayrı bir yerine gömülür, yerine oğlu Yotam kral olur.³⁶⁸

İsrail kralı Remalya oğlu Pekah’ın krallığının ikinci yılında Azarya oğlu Yotam, Yahuda kralı olur.³⁶⁹ Onun döneminde halk kötülük yapmayı sürdürse de Yotam, Rabb’in gözünde doğru olanı yapmaya çalışır Rabb’in Tapınağı’nın yukarı kapısını onarır³⁷⁰ ve ülkedeki diğer bina projelerine maddi destek verir.³⁷¹ Ammonlular; Uzziya’nın bağladığı haracı ödemeyince Yotam, onlara karşı savaş açıp onları tekrar haraca bağlar.³⁷² Rabb’in yolunda ilerlediği için Rabb, Yotam’ı güçlendirir. Yeruşalim’de on altı yıl krallık yapan Yotam ölüp atalarına kavuşunca Davud Kenti’ne gömülür ve yerine Ahaz, kral olur.³⁷³

İsrail kralı Remalya oğlu Pekah’ın krallığının on yedinci yılında Yotam oğlu Ahaz, Yahuda kralı olur. Başka ulusların iğrenç törelerine uyararak Rabb’in gözünde kötü olanı yapar. M.Ö. 736-716 yılları arasında hüküm süren Ahaz, Tevrat okumayı yasaklar

³⁶¹ II. Krallar, 14/20.

* Azarya, Uzziya diye de bilinir. II. Krallar, 14/21.

³⁶² II. Krallar, 14/21.

³⁶³ II. Krallar, 15/1.

³⁶⁴ II. Tarihler, 26/3.

³⁶⁵ II. Tarihler, 26/6-15.

³⁶⁶ II. Tarihler, 26/16.

³⁶⁷ II. Tarihler, 26/21.

³⁶⁸ II. Tarihler, 26/23.

³⁶⁹ II. Krallar, 15/32.

³⁷⁰ II. Tarihler, 27/3.

³⁷¹ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. I, s. 466.

³⁷² MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 527.

³⁷³ II. Tarihler, 27/5-9.

ve bunu sağlamak için Mabel'deki Tevrat'ı mühürletir. Onun döneminde pek çok Tevrat nüshası tahrip edilir.³⁷⁴ Bu sebeple Rabb ilahi bir ceza olarak Yahuda'ya düşmanlar gönderir. Aram kralı Resin, İsrail kralı Pekah ile ittifak kurarak Yeruslaim'e saldırır. İsrail ve Aram kralının amacı, Asur'a karşı Yahuda'yı kendi taraflarına çekmek ve Yahuda tahtına köle bir kral* oturtmaktır.³⁷⁵ Bu amaçları doğrultusunda Yahuda'ya büyük zarar verirler. Aramlılar halktan birçoğunu tutsak alıp Şam'a götürür. İsraililer de yüz yirmi bin askeri öldürüp, iki yüz bin kişiyi de esir alarak beraberinde götürürler. Ancak İsraililer'in; Yahudalı kardeşlerini köleleri yapmaları, Musa'nın Yasası'nda yasak olduğunu peygamber Odet bildirince sağduyu gösterip esirleri ülkelerine geri gönderirler. Aynı tarihlerde Aram kralı Resin, Eylat'ı geri alıp Yahudalıları oradan sürer ve oraya Edomluları yerleştirir.³⁷⁶ Edomlular da Yahuda'ya saldırarak onları tutsak alırlar. Filistliler ise Yahuda'nın Negev bölgesindeki kentleri ele geçirerek buralara yerleşirler.³⁷⁷ Ahaz, ülkesini saran tehlikenin sıkıntısıyla Rabb'e dönmek yerine Asur kralı Tiglat-Pileser'den yardım ister. Tiglat-Pileser Şam'ı ele geçirip Aram kralını öldürerek bu isteğe olumlu karşılık verir.³⁷⁸ Asur kralının sözde bu yardımı hem İsrail için hem de Yahuda için olumsuz sonuçlar doğurur. İsrail açısından baktığımızda Asur kralı, Resin'i öldürdükten sonra İsrail'e saldırarak Şeria'nın doğusundaki iki buçuk oymağı ve Celile bölgesinin halkını sürgüne göndererek fetheder. Bu da Asur esaretinin ilk aşamasını oluşturur.³⁷⁹ İşte iki Yahudi devleti arasında çıkan anlaşmazlık İsrail halkının bir kısmının Asur'a sürgün edilmesi gibi çok olumsuz bir sonucu da beraberinde getirmiş olur. Ahaz'ın, Asur kralıyla birleşmesinin Yahuda açısından olumsuzluğuna gelince; Asur kralı yardımı karşılığında Yahuda'yı ağır bir haraca bağladığı için devleti maddi açıdan büyük bir sıkıntıya sokar.³⁸⁰ Yahuda'da putperestliği çok güçlendiren Ahaz ölüp atalarına kavuşunca Davud Kenti'ne gömülür, yerine oğlu Hizkiya kral olur.³⁸¹

³⁷⁴ Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar yayınları, İstanbul, 2001, s.109.

* Amaçları; Taveal'ın oğlunu kral yapmaktır. MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu*, c. II, s. 473.

³⁷⁵ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 466.

³⁷⁶ II. Krallar, 16/6.

³⁷⁷ II. Tarihler, 28/16-18.

³⁷⁸ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 466.

³⁷⁹ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 465.

³⁸⁰ MacDonald William, *a.g.e.*, c.I, s. 528.

³⁸¹ II. Krallar, 16/20.

İsrail kralı Ela oğlu Hoşea'nın krallığının üçüncü yılında Ahaz oğlu Hizkiya, Yahuda kralı olur. Yerusolim'de yirmi dokuz yıl krallık yapar.³⁸² Kutsal Kitap Hizkiya'nın krallığına ilişkin çeşitli bölümler içerir. Kendisine II. Krallar'da (18-20) üç bölüm, Yeşeya Kitabı'nda (36-39) dört bölüm ve II. Tarihler'de (29-32) dört bölüm ayrılır. II. Tarihler, öncelikle Tanrıyla ilgili işler konusunda yaptıklarından, II. Krallar ise daha çok politik ve dış ilişkilerdeki başarılarından söz eder. Her iki kitap da onun göze çarpan karakterini ve Rabb'e olan bağlılığını dile getirmektedir. Hizkiya'nın Tanrı'yla ilgili işler konusunda yaptıklarına bakacak olursak onun reformlarına din önderleriyle başladığını görürüz.³⁸³ Kahin ve Levilileri çağırarak, onlara kendilerini ve Tapınağı kutsamalarını buyurur. Çünkü babalarının sadakatsizliği nedeniyle, Rabb'in gazabı ülkenin üzerindedir; birçok kişi öldürülmüş ya da esir edilmiştir. Kral Tanrı'yla doğru bir ilişki içinde olmak ister. Aynı şeyi kahinler ve levililerin de istemesi için ısrar eder. Levililer, kralın buyruğuna uyması için halkı yönlendirirler. Tapınağı ve Tapınağın avlularını sekiz gün içinde temizlerler. Tapınak kapılarını tapınak hizmeti için düzenlerler. Sonra kral söylediği her şeyin yerine getirildiğini bildirir. Hizkiya krallık adına bir günah sunusu sunar. Günah ve yakmalık sunuların kanı sunağı temizlemek için kullanılır. Kahinler ve levililer, Davut'un zamanında belirtilen biçimde geleneksel yerlerini alırlar ve yakmalık sunular sunulurken çalgılar eşliğinde ezgiler okurlar. Tapınakta bulunanların tümü levililerle birlikte tapınarak yere eğilirler ve Rabb'in yolundan sapmış kişiler, yakmalık ve şükran sunuları getirirler. Gönülden verilen bu armağanlar o kadar çoktur ki levililer hayvanları kesmek için kahinlere yardım etmek zorunda kalırlar.³⁸⁴ Halk uyanışın çabukluğu nedeniyle sevinir, uyanış Yahuda için daha iyi bir gelecek vaat eden umudun ışığı olur. Ama bu, Hizkiya'nın reformlarının yalnızca başlangıcıdır. Birinci ayda Tapınağı temizletip hizmetlerini yeniden düzenleyen kral ikinci ayda Fısıh Bayramını kutlamak için hazırlık yapar. Kutsal Yasa'ya göre³⁸⁵ Fısıh, eğer ölüye dokunduğu için kirli sayılan ya da uzak bir yolculukta bulunan birileri varsa, ikinci ayda kutlanabilirdi. Hizkiya'nın durumunda, kurala uygun olan birinci ayda kutlama yapmak mümkün değildir, Çünkü yeterli sayıda kahin kendisini daha birinci ayda kutsamamıştır. Bu ulusal bir şenlik olduğundan, tüm

³⁸² II. Krallar, 18/5-6.

³⁸³ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 529.

³⁸⁴ II. Tarihler, 29/12-36.

³⁸⁵ Sayılar, 9/10

ulus çağrılmalıdır. Bu nedenle tüm Yahuda ve İsrail'e halkı Yerusalim'e çağırmak üzere ulaklar gönderilir. İsrail o tarihlerde bir Asur ilidir ve halkın büyük bir kısmı srgndedir. Yine de Hizkiya; sağ kalan İsraililer'i, Asurlular'ın karşı koymasıyla karşılaşmadan kutlamaya çağırır. İsraililer'in çoğu Rabb'e geri dönmelerini oğtleyen ulaklarla alay eder. Ama sağ kalanların kk bir bölümü tövbe edip Hizkiya'nın krallığının ilk yılında (İ.. 716-715) Fısıh'ı kutlamak üzere Yerusalim'e gelirler. Mayasız Ekmek Bayramı herkes için öylesine sevinçli geçer ki, bu bayramı yedi gün daha kutlamaya karar verirler. Kral ve önderler uzatılan bu bayram için hayvanlar sağlarlar. Yerusalim'de büyük coşku olur. Herşey İsrail'in altın yıllarında oluğu gibidir ve Rabb'in kahinlerinin duaları birkez daha gökyüzünde işitilir. Davete katılan İsraililer Yerusalim'den ayrıldıklarında Yahuda, Benyamin Efrayim ve Manaşse'deki putları ve dikili taşları tamamen yok ederler. Kent putperestlik pisliğinden temizlenerek Yerusalim'deki tüm buhur sunakları Kidron vadisine atılır.³⁸⁶

Hizkiya'nın Rabb'e bağlılıkla yaptığı bu dini hizmetlerden sonra krallıktaki siyasi havaya baktığımızda İsrail Krallığı'nı esir alan Asurlular'ın Yahuda'ya saldırdığını görürüz. Asurlular, İsrail krallığından sonra, Yahuda'yı da esir almakla tehdit ederler. Hizkiya ilk önce, Asurlulara ağır bir haraç ödeyerek bu baskıdan kurtulmaya çalışır.³⁸⁷ Aynı zamanda Hizkiya, kentin dışındaki su yolunu keserek, silahlar ve görevliler sağlayarak, halkına güven vererek, Yerusalim surlarını yeniden onararak devletini güçlendirir.³⁸⁸ Yahuda'daki bu güçlenmenin haberini alan Asur kralı, ordu komutanlarını Yerusalim'e göndererek kentin koşulsuz teslim olmasını talep eder. Asur temsilcileri arasında bulunan Sanherib'in ordu komutanı Rab-Şake İbrani dilini kullanarak Yahudalılar'ı aşağılayan bir biçimde konuşur. nce Hizkiya'nın Yerusalim'in surlarına duyduğu güvenle alay eder. Daha sonra Hizkiya'nın Asur'a karşı Mısır'dan yardım istediğini bildiğini açıklar ve Mısır'a 'kırık kamış değnek' diyerek alay eder. nc olarak da Yahuda'nın Rabb'e gvenemeyeceğini söyler. Çünkü Hizkiya tüm tapınma yerlerini ve sunaklarını ortadan kaldırmıştır. Rab-Şake, bunların Rabb'e tapınılan yerler olmadıklarının farkında değildir.³⁸⁹ Rab-Şake alaylarında daha

³⁸⁶ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 529-530. Ayrıca bkz. II. Tarihler, 30/1-15.

³⁸⁷ II. Krallar, 18/14.

³⁸⁸ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 530.

³⁸⁹ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 469-470.

ileri giderek Yahuda kralının yeterli binici sayısını sağlayamayacağını söyler. Yahuda'daki kişi sayısı bu kadar azken Mısır'ın yardımıyla bile olsa Asurluları bozguna uğratmayı nasıl umarlar? Son olarak Rabb'in Asurlulara Yahuda'yı yok etmelerini buyurduğunu iddia eder. Krallarının buyruğuna uyan Hizkiya'nın adamları onu yanıtlamaz, ama söylediklerini krallarına bildirmek için oradan ayrılırlar.³⁹⁰

Hizkiya, Rab-Şake'nin alaylı tehditlerini işittiğinde canı çok sıkılır. Peygamber İşaya'ya Yahuda'nın güce en ihtiyacı olduğu zamanda çaresiz olduğunu söylemeleri için haberciler gönderir. Ayrıca İşaya'nın Yahuda ve Yeruşalim'de sağ kalanlar için dua etmesini ister. İşaya ise, Hizkiya'ya Asur kralından korkmamasını, Tanrı'nın onun üzerine bir ruh göndereceğini Rab-Şake'nin alacağı bir haber üzerine ülkesine dönüp orada öldürüleceğini bildirir.³⁹¹

Sanherib'e katılmak üzere Yeruşalim'den ayrılan Rab-Şake, Lakiş'e geri döndüğünde Sanherib'in saldırısını yakınındaki Livna kalesine yönelttiğini görür. Ordunun bir başka bölümü ise Yeruşalim'i kuşatmaktadır. Sonra Mısır'ın kendisine karşı saldırı hazırlığı içinde olduğu söylentisi nedeniyle korkuya kapılan Sanherip, Hizkiya'ya küfür dolu bir mektup gönderir. Bu mektupta Sanherip, Asur krallığının o güne kadar kazandığı zaferleri sayarak, Rabb'e güvenmenin aptallık olacağını kanıtlamaya çalışır.³⁹² Hizkiya bilgece davranarak mektubu Tapınağa götürür ve dua eder. İşaya aracılığı ile Rabb Hizkiya'ya Asur kralının Yeruşalim'e giremeyeceğini, hatta saldırmak için bile yaklaşamayacağını vaat eder. Kenti Rabb koruyacaktır ve istilacıyı geldiği yoldan gönderecektir. Ancak Rabb Asur istilasını nedeniyle iki yıl boyunca yiyecek ihtiyaçlarının sınırlı bir biçimde karşılanacağını söyler. Ama üçüncü yıl ürünler normale dönecektir. Bir kuşatmaya karşı hazırlık yapan ve Yeruşalim'de saklanan halk ortaya çıkacak ve günlük yaşama yeniden başlayacaktır.³⁹³ Bu ifadelerden Asur kuşatmasının Yeruşalim'de üç yıl kadar devam ettiğini söyleyebiliriz. Rabb'in meleği Asur karargâhında yüz seksen beş bin kişiyi öldürür. Böylece Asur ordusu M.Ö. 701 yılında bozguna uğrar. Sanherip de Ninova'ya döner ve orada putlara tapınırken

³⁹⁰ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 494.

³⁹¹ MacDonald, William, *a.g.e.*, c. I, s. 470.

³⁹² MacDonald, William, *a.g.e.*, c. II, s. 495.

³⁹³ MacDonald, William, *a.g.e.*, c. II, s. 495.

oğulları tarafından kılıçla öldürülür.³⁹⁴ Böylece Rabb'in söyledikleri harfiyen gerçekleşir.

Kutsal Kitap'ta Hizkiya'nın hayatı ile ilgili bahsedilen diğer bir konu da onun hastalanmasıdır. Hizkiya'nın hastalanması büyük olasılıkla Sanherip'in kuşatmasından öncedir. Hizkiya'nın hastalığı ağırlaştığında, Tanrı'ya ömrünü uzatması için yalvarır. Babası Davut'un Tanrısı da ona on beş yıllık bir süre tanır.³⁹⁵ Hizkiya'nın bu on beş yıl boyunca ne yaptığından Kutsal Kitap'ta bahsedilmez. Hizkiya'nın iyileşeceğinin ve Sanherip'in saldırısının geri püskürtüleceğinin bir işareti olarak Tanrı, batmakta olan güneşin Ahaz'ın inşa ettiği basamakların üzerine düşen gölgesini on basamak kısaltacağını söyler. Büyük olasılıkla Ahaz, zamanı gösteren basamakları olan bir dikili taş inşa etmiştir ve Tanrı mucizevi bir şekilde Hizkiya kendisini izlerken gölgeyi on basamak kısaltır.³⁹⁶ II. Tarihler 32/31'e göre bunun doğüstü bir olay olduğu sonucunu çıkarıyoruz. Bu olaya ilişkin haberler Babil'e kadar yayılır. Çünkü Babilliler göksel varlıklara tapınırlar ve herhangi bir düzensizliği kesinlikle fark ederler. Bu büyük mucizenin Hizkiya uğruna gerçekleştiğini öğrenirler. Tanrı'nın Hizkiya'ya verdiği göksel belirtiyi duyan Babil kralı Merodak Baladan ona mektuplarla birlikte armağan gönderir. Hiçkuşkusuz gerçek amacı Asur'a karşı Yahuda'yla olan bağlarını güçlendirmektir. Kral, Babil'den gelen elçilere tüm hazinelerini gösterir.³⁹⁷ Böyle yapmakla Hizkiya büyük olasılıkla, Babilliler'in Asur tehdidine karşı Yahuda'ya yardım etmelerini umar.³⁹⁸ Kral onlara hazinelerini göstermekle akılsızca davranır. Çünkü böylelikle elçilerin bu hazinelere sahip olma arzuları kışkırtılmış olur.³⁹⁹ İşıya bu davranışı nedeniyle Hizkiya'yı azarlar ve Yahuda'nın Babil tarafından esir alınacağını kralın oğullarının, Babil sarayında hadım edileceğini bildirir.⁴⁰⁰ Bu ön bildiri, olaylar gerçekleşmeden yetmiş yıl önce Yahuda'yı Babil'in değil Asur'un tehdit ettiği döneme aittir.⁴⁰¹ İşıya'nın Rabb'den ilettiği bu söz karşısında Hizkiya, "Nasıl

³⁹⁴ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. I, s. 471.

³⁹⁵ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 496.

³⁹⁶ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 496.

³⁹⁷ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 472.

³⁹⁸ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 497.

³⁹⁹ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 531.

⁴⁰⁰ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 472.

⁴⁰¹ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 497.

olsa yaşadığım sürece barış ve güvenlik olacak” diye düşünür. Hizkiya, ölüp atalarına kavuşunca, yerine oğlu Manaşşe, kral olur.⁴⁰²

Hizkiya oğlu Manaşşe'nin krallığı tüm Yahuda kralları arasındaki en uzun ve en kötü krallıktır.⁴⁰³ Manaşşe Rabb'in gözünde kötü olanı yaparak babası Hizkiya'nın ortadan kaldırdığı puta tapılan yerleri yeniden yaptırır. Tanrı'nın kentini ve Tapınağı'nı putlarla kirletir. Manaşşe, Ahazya gibi Tevrat'tan Tanrı'nın isimlerini çıkartarak, yerine putların isimlerini koydurur. Bu kral zamanında Tevrat'ı yok etme çabaları o kadar başarılı olur ki, Musa'nın yazdığı söylenen ve Mabed'de muhafaza edilen standart nüshanın varlığı herkesten gizlenir. Manaşşe'nin hışmından korunmak için bu Tevrat nüshası Mabed'in gizli bir yerinde saklanır.⁴⁰⁴ İşlediği bunca günahın yanı sıra Manaşşe birçok masumun kanını döker. Tarihçi Josephus, Manaşşe'nin hergün idam uygulamaları buyurduğunu bildirir. Peygamber İşaya'yı testereyle ikiye biçerek öldürdüğü söylenir.⁴⁰⁵ Manaşşe'nin, halkı günaha sürüklemesi nedeniyle Rabb, Asur kralını Yeruslaim'in üzerine gönderir. Asur kralı, Manaşşe'yi tutsak alıp Babil'e götürür. Cezaevindeyken tövbe eder ve Rabb'e döner. Bundan sonra kendisine Yeruslaim'e dönmesi ve krallığa yeniden devam etmesi için izin verilir.⁴⁰⁶ Manaşşe, Yeruslaim'e döndüğünde halkı Rabb'e sadık kalma konusunda yönlendirmek ve temizlemek için elinden geleni yapar. Manaşşe, ölünce kendi sarayına gömülür ve yerine oğlu Amon kral olur.⁴⁰⁷

Manaşşe'nin ölümünden sonra oğlu Amon, babasının reformları yerine günahlarını izler. Genç kral Amon, kendi evinde kendi hizmetkarları tarafından öldürülünceye kadar, yalnızca iki yıl egemenlik sürer. Ülke halkı Amon'a düzen kuranların hepsini öldürerek yerine, oğlu Yoşiya'yı kral yaparlar.⁴⁰⁸

Yoşiya'nın krallığı, Yahuda krallığındaki son reform dönemidir. Yoşiya zinaya karşı kararlı ve cesur eylemlerde bulunur ve halkı Rabb'e dönmesi için teşvik eder. Krallığının onsekizinci yılında, yirmi altı yaşındayken Tapınağın onarılması için bir proje yapar. Onarımlar sürerken başkahin Hilkiya Yasa Kitabı'nın bir kopyasını bulur.

⁴⁰² II. Krallar, 20/12-21; II. Tarihler, 32/32-33; İşaya, 39/1-8.

⁴⁰³ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. I, s. 473.

⁴⁰⁴ Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s.109.

⁴⁰⁵ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 531.

⁴⁰⁶ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 473,474.

⁴⁰⁷ II. Tarihler, 33/1-20.

⁴⁰⁸ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 532.

Bu kopya Eski Antlaşma'nın ilk beş kitabı ya da Tesniye olabilir. Rabb'in Yasa Kitabı krala götürülür ve önünde okunur. II. Tarihler ve II. Krallar kitaplarında geçen ifadelerle göre Kral Yoşiya, Tevrat'ın sözlerini daha önce hiç duymamış gibi tepki göstererek, anlamak için bilen birisini arar. Onu, Mabed'de bulan büyük Kohen Hilkiya dahi anlayamaz. Kralın adamları Hulda adında bir kadın peygambere giderek ondan Tevrat'ın bu sözleri hakkında bilgi isterler.⁴⁰⁹ II. Tarihler ve II. Krallar kitaplarında bu olayla ilgili anlatılanlardan öyle anlaşılıyor ki, İsrailoğulları'nın elinde Mabed'e saklanmış olan bu Tevrat nüshasından başka nüsha yoktur. Bu, gerek büyük kohen Hilkiya'nın, gerek katip Şafan'ın ve gerekse Kral Yoşiya'nın davranışlarından açıkça anlaşılmaktadır.⁴¹⁰ Kral, Rabb'in sözünü duyduğunda halkın günahları nedeniyle Tanrı'nın lanetinin Yahuda üzerinde dolaştığının farkına varır.⁴¹¹ Bunun üzerine Kral Tapınak'ta bir toplantı düzenler ve antlaşma kitabının sözlerini tüm halka okur. Halk, Rabb'in yolunu izleyeceğine, kurallarını yürekte uygulayacağına, antlaşmanın koşullarını yerine getireceğine dair Rabb'in huzurunda ant içer.⁴¹²

Rabbani kaynaklardan ve Eski Ahid'in II. Krallar ile II. Tarihler kitaplarının ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, Manaşşe'nin krallığı döneminden Yoşiya'nın krallığına kadar Yahudiler Tevratsız yaşarlar. Bu dönemde din, tamamen "Soferim" denilen kişilerin keyfi tasarruflarına kalır.⁴¹³ Yasa Kitabı'nın bulunuşu ile sözlü olarak iletilen dinsel kurallar, yazılı bir belgeyle teyid edilmiş olur. Tevrat'ın bugünkü gibi sinagoglarda okunması Yoşiya'nın döneminde düzenlik kazanmış bir gelenektir. Bu gelenek daha sonra Ezra tarafından perçinlenir.⁴¹⁴

Yoşiya'nın krallığının on sekizinci yılında Rabb'in Tapınağı'nda Ahid Kitabı'nda yazılanlara uygun bir biçimde Fısıh Bayramı kutlanır.⁴¹⁵ İsrail'e önderlik etmiş olan hakimler döneminden bu yana İsrail ve Yahuda'da böyle bir Fısıh Bayramı kutlanmamıştır.⁴¹⁶

⁴⁰⁹ II. Tarihler, 34/20-23; II. Krallar, 22/14-15.

⁴¹⁰ Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s.110.

⁴¹¹ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 474.

⁴¹² II. Tarihler, 34/29-32.

⁴¹³ Adam, Baki, *a.g.e.*, s.109.

⁴¹⁴ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s.31.

⁴¹⁵ II. Tarihler, 35/17-19; II. Krallar, 23/21.

⁴¹⁶ II. Krallar, 23/22; Aynı konu II. Tarihler, 35/18'de böyle bir Fısıh Bayramının Peygamber Samuel'in döneminden bu yana kutlanmadığı bildirilmektedir.

Babil'e karşı mücadeleye girerek zayıflayan Asur, Yahuda gibi son yıllarını yaşamaktadır. M.Ö. 616'da Mısırlılar kuzeye çıkıp Asur'a yardım etmeye çalışsalar da Ninive'nin düşmesi önlenemez. Asur devleti bir süre Harran ile Kargamış arasında tutunmaya çalışır.⁴¹⁷ Yoşiya'nın krallığı sırasında M.Ö.609'da Mısır Firavunu Neko, Babilliler'e karşı verdikleri mücadelede Asurlular'a yardım etmek için Fırat'a doğru yola çıkar. Kral Yoşiya, Megiddo'da Neko'nun üzerine yürür.⁴¹⁸ Bu tehlikeli atılımın nedeni açık değildir. Yahuda, belki de Babil ile anlaşma yolundaydı. Her hâlükârda bu atılım, Yahuda için intihar niteliğinde bir eylemdir.⁴¹⁹ Yoşiya, savaşta ölür, cesedi savaş arabasıyla Kudüs'e getirilir.⁴²⁰ Yoşiya'nın krallığı, Yahuda'nın son parlak dönemi olur. Ondan sonra Yahuda uzun bir savaş ve yıkım devresine girer.⁴²¹

2.Yahuda Krallığı'nın Sonu ve Halkın Babil'e Sürgün Edilmesi (M.Ö.586)

Yoşiya'nın krallığından sonra yıkım devresine giren Yahuda Krallığı, Babil tehdidi ile karşı karşıya kalır. Kral Yehoahaz döneminde Yahuda için Mısır tehdidinden söz etsek de bu fazla uzun sürmez. Kudüs'ün asıl işgali ve Yahudilerin Babil'e sürgüne gönderilmesi Yahuda kralları Yehoyakim, Yehoyakin ve Sidkiya'nın dönemlerinde gerçekleşir.

Yahuda halkı; Yoşiya'nın yerine oğlu Yehoahaz'ı Yerusâlim'e kral yapar.⁴²² Mısır Firavunu Neko, yönetime el koyarak Yehoahaz'ı tahttan indirir. Yehoahaz'ın ağabeyi Elyokim'in adını Yehoyakim olarak değiştirerek Yahuda kralı yapar. Sonra Yehoahaz'ı alarak Mısır'a döner.⁴²³ Mısır ordusunun Yahuda'daki egemenliği çok uzun sürmez. Çünkü Babil kralı, Mısır Vadisi'nden Fırat'a kadar daha önce Mısır Firavununa ait olan tüm toprakları ele geçirir.⁴²⁴

Neko tarafından tahta geçirilen Yehoyakim, Yehoahaz'ın erkek kardeşidir. Yehoyakim'in on bir yıllık krallığı kötülüklerle doludur. Yehoyakim'in Yahuda krallığı döneminde Babil kralı Nebukadnessar (Buhtunnasr), Yahuda'ya saldırır. Yehoyakim, üç

⁴¹⁷ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 31.

⁴¹⁸ II. Krallar, 23/29.

⁴¹⁹ Sevilla-Sharon Moshe, a.g.e., s. 31.

⁴²⁰ II. Krallar, 23/29-30.

⁴²¹ Sevilla-Sharon Moshe, a.g.e., s. 32.

⁴²² II. Tarihler, 36/1.

⁴²³ II. Krallar, 23/31-35; II. Tarihler, 36/2-4.

⁴²⁴ II. Krallar, 24/7.

yıl ona boyun eğdiyse de sonradan fikrini değiştirerek Nebukadnessar'a baş kaldırır.⁴²⁵ M.Ö. 605 yılında Yehoyakim'e saldıran Babil kralı Nebukadnessar, Tapınak'taki bazı eşyaları ve Yehoyakim'i esir alarak Babil'e götürür.⁴²⁶

Yehoyakim'in yerine oğlu Yehoyakin kral olur.⁴²⁷ O sırada Babil kralı Nebukadnessar'ın askerleri Yeruşalim'i kuşatırlar. Babil kralı Nebukadnessar, krallığının sekizinci yılında (M.Ö. 597) Yehoyakin'i tutsak eder. Yahuda halkının en yoksul kesimi dışında tüm Yeruşalim halkını sürgün eder. Ayrıca Tapınağın ve sarayın tüm hazinelerini boşaltır. Yehoyakin'in yerine amcası Mattanya'nın adını Sidkiya olarak değiştirerek kral yapar.⁴²⁸

Diğer adı Mattanya olan Sidkiya Yoşiya'nın oğullarından biridir. Sidkiya Nebukadnessar ile bir antlaşma yaparak ona bir kukla gibi hizmet etmeyi kabul eder. Ancak daha sonra antlaşmayı bozarak Babil'e karşı ayaklanır ve Mısır'dan yardım ister.⁴²⁹ Bunun üzerine Babil kralı Nebukadnessar, Yeruşalim'e saldırarak halkı Babil'e sürgüne gönderir.⁴³⁰ Bu sürgün esnasında Yahudi dini için büyük önem taşıyan Beyt ha Mikdaş yıkılır (M.Ö. 586). Beyt ha Mikdaş'ın yıkılması İsrailoğulları'nın devlet çevresi içinde bağımsızlık dönemlerinin sonudur. Bundan sonra yeniden bağımsızlıklarını kazansalar da 1948'e dek örgütlü devlet düzenine tam olarak geçemezler.⁴³¹

“Babil Sürgünü” çalışmamızın ana konusu olduğu için ilerleyen bölümlerde bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgiler vermeye çalışacağız.

⁴²⁵ II. Krallar, 24/1.

⁴²⁶ II. Tarihler, 36/6-7.

⁴²⁷ II. Tarihler, 36/8.

⁴²⁸ II. Krallar, 24/10-17.

⁴²⁹ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 478.

⁴³⁰ II. Krallar, 25/1-21.

⁴³¹ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 32-33.

BİRİNCİ BÖLÜM

BABİL SÜRGÜNÜ (M.Ö.586-538)

I. Babil Sürgünü'nün Sebepleri

Kral Süleyman'ın ölümüyle kuzeyde İsrail Krallığı ve güneyde Yahuda Krallığı olmak üzere parçalanan Yahudi toprakları, bölgedeki birçok Sami kabilenin özellikle de gittikçe gücünü hissettiren Aramiler'in tehdidi altında kalmıştır. Fakat İsrail ve Yahuda krallıkları için asıl tehlikeyi Asurlular ve Babilliler oluşturmuştur.

İsrail ülkesi Asurlular için stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca Asur İmparatorluğu topraklarından başlayan ve Mısır'a giden ticaret yolu da Filistin coğrafyasından geçmektedir. Bu nedenle bu iki Yahudi krallığının topraklarına sahip olmak, Asurlular için büyük bir önem arz etmektedir. Bundan dolayı Asurlular, bu toprakları ele geçirmek için fetih girişimlerini başlatırlar. İlk önce kuzeydeki İsrail Krallığı'nın topraklarına yönelen Asurlular, fetih girişimlerinin başarılı olmasının ardından buradaki halkı Asur'a sürgüne gönderirler.¹ Böylece Rabb, kendi yolundan ayrılan İsrail krallığını sürgüne göndererek onları cezalandırmış olur.

Asur İmparatorluğu döneminde Asur'a vergi vermek suretiyle işgalden kurtulan Yahuda Krallığı², İsrail Krallığı'nın sürgüne gönderilmesinden ders almayıp³ Rabb'in gözünde kötü olanı yapmaya devam eder. Rabb, onları peygamberleri aracılığıyla defalarca uyarmasına rağmen yine de doğru yola gelmezler. Bunun sonucunda Rabb, yoldan sapan halkını Babil'e sürgüne göndererek cezalandırır. Haggadah'ta halkın Babil'e sürgün edilmesi ile ilgili çeşitli sebepler verilmektedir. Bunlar; putperestlik, ahlaksızlık, kan dökme, içki içmede aşırıya gitme, hoşgörüsüzlük, günahlara engel olmada başarısızlık, Şabat'ı uygulamama, Tora çalışmalarının ihmal edilmesi gibi halkın yaptığı umumi hatalardır.⁴ Halkın, Babil İmparatorluğu tarafından sürgün edilmesine sebep olan bu hataları, ahlaki ve dini olmak üzere iki grupta incelemek mümkündür.

¹ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 35-36.

² II. Krallar, 18/14-16.

³ Yeremya, 3/6-8.

⁴ Singer, Isidore, 'Captivity or Exile Babylonian', *The Jewish Encyclopedia*, Funk and Wagnalls Company, New York and London, 1902, c.III, s. 566.

A. AHLAKİ SEBEPLER

1. Yahuda Önderlerinin Ahlaki Hataları

Krallar Tanrı'nın birer temsilcisi olduğu için öğretileri ve kararlarıyla yetkiye ve son söze sahiptirler. Aslında kötülük yapmak herkes için iğrençtir ama özellikle krallar konumları itibariyle Tanrı'yı temsil ettiklerinden sorumlulukları daha da büyüktür. Bu sebeple Yahuda Kralları'nın ahlaki ve dini boyutta mükemmel olmaları beklenirken onlar tam tersi bir durum sergilerler.

a. Adaletsizlik

Kralın tahtı, adalet temeli üzerine kuruludur ve kral adaleti çiğnememelidir. Yasalara uygun yönetim doğrulukla desteklenmelidir. Ahlak ölçüleri terk edildiğinde karışıklık ortaya çıkar.⁵ Çünkü adalet bir devlet için en önemli unsurların başında gelir. İşte devletin ikiye bölünmesinden itibaren bazı Yahuda Kralları Rabb'in yasasından uzaklaşarak birtakım yanlışlar yaparlar. Bu yanlışların başında da önderlerin yaptığı adaletsizlik vardır. Artık Yahuda önderleri adaletten uzak, haksızlığın olduğu bir devlet yönetimi sergilerler. Bu yöneticiler öksüzün hakkını yerler, dul kadının davasını görmezler.⁶ Halkı ezip, yoksulu sömürürler.⁷ Yoksullardan adaleti esirgerler. Halkın düşkünlerinin hakkını elinden almak, dulları avlamak, öksüzlerin malını yağmalamak için haksız kararlar alıp, adil olmayan yasalar çıkarırlar.⁸ Adil davranmadıkları gibi, iyiden nefret edip kötülüğü severler, halka eziyet ederler.⁹

Yahuda önderleri yaptıkları bu adaletsizlikler sebebiyle Rabb'in gözünde de alçalırlar. Çünkü Tanrı bir önderi yargılarken özellikle ilgilendiği nokta, önderin yoksullara adaletle davranıp davranmadığıdır. Eğer yoksullara iyi davranıyorsa Tanrı onun tahtının sonsuza kadar güvenlikte olacağını vaad eder.¹⁰ İşte Yahuda önderleri yaptıkları adaletsizlikler yüzünden bu vaadi güzel bir şekilde değerlendiremeden Babil sürgünü ile karşı karşıya kalırlar.

⁵ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 347.

⁶ İşaya, 1/23.

⁷ İşaya, 3/14-15.

⁸ İşaya, 10/1-2.

⁹ Mika, 3/1-3.

¹⁰ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 382.

b. Haksız Kazanç

Musa'nın yasasına göre haksız kazanç peşinde koşmak, rüşvet almak yasaktır.¹¹

Çünkü rüşvet adil bir şekilde karar verilmesine engel olur. İşte bu yüzden özellikle önderlerin ülkenin adaleti için rüşvetten uzak durması gerekir. Ama Yahudi Kralları bu hususa dikkat etmeksizin rüşvet ve armağan peşine düşerler.¹² Öksüzün hakkını vermez, dul kadının davasını görmezler.¹³ Halkın ileri gelenleri ve önderleri, evlerini yoksullardan zorla aldıkları mallarla doldururlar.¹⁴ Hatta yöneticiler daha da ileri giderek haksız kazanç elde etmek için kan döküp canlara bile kıyarlar.¹⁵ İşte rüşvet ve zorbalıkla yapılan Yahuda yönetimi sürgün ile cezalandırılır.

Yahuda önderlerinin hataları elbette bunlarla sınırlı değildir. Kutsal Kitap'ta Yahuda önderlerinin hataları halkın yaptığı yanlışlarla birlikte karışık işlendiği için biz de Yahuda halkının yaptığı hataları işlerken yeri geldikçe önderlere de değineceğiz.

2. Yahuda Halkının Ahlaki Hataları

a. Yalan Söylemeleri

Kutsal Kitap'ta yalan söylemek defalarca yasaklanır. Özellikle Yahudiler için ayrı bir öneme sahip olan on emirden biri yalan yere tanıklık ile ilgilidir.¹⁶ On emirdeki bu buyruk bir başka kişi hakkında gerçek olmayan şeyler söyleyerek onun karakterine zarar vermeyi yasaklar. Musa'nın yasasında yalan kesinlikle yasaklanmasına rağmen halk sürgün öncesinde yalan söylemekte ve aldatmakta adeta uzmanlaşmıştır. Artık kentin zenginleri zorba, halkı da yalancıdır.¹⁷ Dudakları yalan söyleyip, dilleri kötülük mırıldanır, boş laflara güvenip yalan söylerler.¹⁸ Zorbalık ve isyan dolu sözler sarfederler, yüreklerinde tasarladıkları yalanları mırıldanırlar.¹⁹ Yalan söylemek için ülkede dillerini yay gibi gererler, güçlerini gerçek yolunda kullanmazlar.²⁰ Dost, dostu aldatır. Kimse gerçeği söylemez.²¹ Halk doğru söylemediği gibi yaptığı kötülükten de

¹¹ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 124.

¹² Mika, 3/11; Mika, 7/3.

¹³ İşaya, 1/23.

¹⁴ İşaya, 3/14-15.

¹⁵ Hezekiel, 22/27.

¹⁶ Çıkış, 20/16.

¹⁷ Mika, 6/12.

¹⁸ İşaya, 59/3-4.

¹⁹ İşaya, 59/13.

²⁰ Yeremya, 9/3.

²¹ Yeremya, 9/5.

pişmanlık duymaz. Yalan yere tanıklık edenler sonunda mutlaka Rabb tarafından cezalandırılacaktır.²²

b. İnsanları Aldatmaları

Bir toplumun huzura kavuşması toplumu oluşturan fertlerin birlik ve beraberlik içinde yaşamıyla olur. Toplumdaki birlik ve beraberlikte insanların birbirine duyduğu güvenle sağlanabilir. Sadakatin, dürüstlüğün olmadığı bir ortamda güven kaybolunca insanlar birbirlerini aldatmaya başlarlar. İşte yıkıma yakın zamanlarda Yahuda ülkesinde insanlar arasında dürüstlük kaybolur. Kardeş kardeşe tuzak kurmaya başlar.²³ Dost dostu aldatır.²⁴ Dostları için esenlik dilerler ama içlerinden birbirlerine tuzak kururlar.²⁵ Halkın arasından kötü kişiler türer. Ticarete de birbirlerini aldatarak hileli terazi kullanırlar.²⁶ Kuş avlamak için pusuya yatanlar gibi tuzak kurup insan yakalarlar.²⁷

c. Haksız Yere Adam Öldürmeleri

Tanah'ın birçok yerinde kasten adam öldürmenin Tanrı tarafından yasaklandığı üzerinde durulur. Çünkü insan yaşamına saygı duyulması gerektiği bilinen bir gerçektir. On buyrukta da adam öldürmek yasaklanır.²⁸ Tanah'ta bir kişinin canına haksız şekilde kıyanın da kesinlikle öldürüleceği bildirilir.²⁹ Bu emirlere rağmen sürgün öncesi ülke, katillerin sığınağı haline gelir. Halk insan öldürmek için her şeye başvurur hale gelir. Kan dökmek için iftira ederler,³⁰ rüşvet alırlar.³¹ Çekinmeden suçsuz kanı dökerler.³² Herkes kan dökmek için adeta yarışır.³³ Peygamberleri bile öldürürler.³⁴ Adaletle dolu, doğruluğun barınağı olan kent katillerle dolar.³⁵ Böylelikle halk, kendi içinde kan dökerek yıkımını hazırlar.³⁶

²² MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 355.

²³ Mika, 7/2.

²⁴ Yeremya, 9/5.

²⁵ Yeremya, 9/8.

²⁶ Mika, 6/11.

²⁷ Yeremya, 5/27.

²⁸ Çıkış, 20/13.

²⁹ Çıkış, 20/12.

³⁰ Hezekiel, 22/9.

³¹ Hezekiel, 22/12.

³² İşaya, 59/7.

³³ Mika, 7/2.

³⁴ Yeremya, 2/29.

³⁵ İşaya, 1/21.

³⁶ Hezekiel, 22/3.

d. Haksız Kazanç Peşinde Koşmaları

Musa'nın yasasına göre, bir İsraili diğer uluslardan birine faizle para verebilir.³⁷ Ancak bir İsraili, başka bir İsraili kardeşinden tefecilik yaparak faiz alamaz.³⁸ Musa zamanında Yasa altında yaşayan Yahudiler bu ilkeyle yönlendirilmelerine rağmen halk zamanla faiz peşinde koşmaya başlar. Yıkıma yakın zamanlarda Yahudiler kan dökmek için rüşvet alırlar, faiz alıp tefecilik yaparlar. Zorbalıkla komşularından haksız kazanç sağlarlar.³⁹ Bilge bir kişi bile haksız kazanç sağladığında akılsızca davranır. Güç delisi olur ve dengesini yitirir. Rüşvet ve yolsuzluğa karışanların karakterleri bozulur.⁴⁰ Yahudiler de rüşvet uğruna kötüyü haklı çıkarıp, haklının hakkını elinden alırlar.⁴¹ Hileyle güçlenip zengin olurlar.⁴² Büyük, küçük herkes, kazanç peşindedir. Peygamberler, kahinler, hepsi halkı aldatır.⁴³ Göz diktikleri tarlaları zorla alıp evlere el koyarlar. Birini evinden, birini mirasından ederler.⁴⁴ Evlerini haksızca kazanılan servetlerle doldururlar.⁴⁵ Bunun sonucunda ilahi bir cezaya çarptırılarak mülkleri yabancı istilacılar tarafından zenginlerin elinden alınacak ve kendilerine hiçbirşey bırakılmayacaktır.⁴⁶

e. Adaletsizlik Yapmaları

Tanah'ta Rabb halkını adil, merhametli ve sevecen olmaya çağırır. Tanrı, Yahudiler'in birbirlerine karşı iyi davranmalarını emrettiği gibi ülkelerindeki yabancılara da adaletsizlik ve baskı yapmalarını yasaklar. Çünkü kendileri de yabancı bir ülkede yabancı olarak yaşamışlardır.⁴⁷ Yeruslaim, sadık, adaletle dolu ve doğruluğun barındığı bir kent olması gerekirken sürgün öncesinde cinayetin, haksızlığın kol gezdiği bir ülke haline dönüşür. Ülke halkı; herkese baskı uygulamaya ve soygunculuk etmeye başlar. Tanrı'nın buyruğunun aksine yabancıya haksız yere kötü davranır.⁴⁸ Anneye, babaya kötü davranıp; öksüze, dul kadına haksızlık ederler.⁴⁹ Lanet yüzünden yas

³⁷ Tesniye, 23/19-20.

³⁸ Çıkış, 22/25; Levililer, 25/35-37.

³⁹ Hezekiel, 22/12.

⁴⁰ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 422.

⁴¹ İşaya, 5/22-23.

⁴² Yeremya, 5/27.

⁴³ Yeremya, 6/13.

⁴⁴ Mika, 2/2.

⁴⁵ Mika, 6/10.

⁴⁶ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 699.

⁴⁷ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 123.

⁴⁸ Hezekiel, 22/29.

⁴⁹ Hezekiel, 22/7.

tutarlar, güçlerini haksızca kullanırlar.⁵⁰ Yaptıkları kötülüklerle sınırı aşarlar. Kazanabilecekleri halde öksüzün davasına bakmaz, yoksulun hakkını savunmazlar.⁵¹ Güçlerini gerçek yolunda kullanmazlar, kötülük üstüne kötülük yapar, Rabb'i tanımazlar.⁵² Halk arasında adaletle dava açıp, davasını dürüstçe savunan kalmaz.⁵³ Ayakları, hep kötülüğe koşar, akılları fikirleri hep kötülüktedir, izledikleri yolda adalet yoktur.⁵⁴ Yatarken fesat ve kötülük tasarlarlar, ortalık ağarınca tasarladıklarını yaparlar.⁵⁵ Kentte adil davranan, gerçeği arayan bir kişi bile bulunmaz.⁵⁶ İşte yaptıkları bu adaletsizlikleri sebebiyle Tanrısal gazap harekete geçerek halk, uluslar arasında dağıtılacaktır.

f. Zina Yapmaları

Yahudi şeriatında yasa dışı her türlü cinsel davranış yasaktır. Bu yasaklama evliliğe saygı göstermeyi bir başka kişinin bedenini kötüye kullanmamayı amaçlar.⁵⁷ Bu sebeple Yahudi şeriatı zina ile ilgili sert kurallar barındırır. Tanah'a göre zina eden bir erkek ve kadın; babasının karısıyla cinsel ilişkiye giren ya da geliniyle cinsel ilişkiye giren ve bir erkekle cinsel ilişki kuran bir erkek bu tür yasa dışı ilişkilerde bulduklarında her iki tarafta öldürülür. Bir erkek, bir anne ve kızıyla cinsel ilişki yaşarsa üç suçlu da yakılır. Bir kız kardeş ya da üvey kız kardeş ile ya da adet gören bir kadınla cinsel ilişki kurulduğunda ölüm cezası verilir.⁵⁸ Fakat Yahudiler gözetmeleri gereken dinsel emirler arasında en önemlileri olan on emrin içinde de yer alan zina yasağını zamanla ihlal eder hale gelirler. Kısa süre içinde ülke zina edenlerle dolar.⁵⁹ Kendilerini şehvete kaptırırlar. Babalarının karılarıyla yatarlar, âdet gören, dinsel açıdan kirli kadınlarla cinsel ilişki kurarlar. Halk arasında komşusunun karısıyla iğrenç şeyler yapan, utanmadan gelinini kirleten, öz kız kardeşiyle ilişki kuranlar vardır.⁶⁰ Şehvet

⁵⁰ Yeremya, 23/10.

⁵¹ Yeremya, 5/28.

⁵² Yeremya, 9/3.

⁵³ İşaya, 59/4.

⁵⁴ İşaya, 59/7-8.

⁵⁵ Mika, 2/1.

⁵⁶ Yeremya, 5/1.

⁵⁷ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 120.

⁵⁸ Levililer, 20/9-21. Ayrıca bkz. MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 177.

⁵⁹ Yeremya, 23/10.

⁶⁰ Hezekiel, 22/9-11.

düşkünü olup, komşularının karılarına göz dikerler.⁶¹ Daha da ileri giderek çıplak bedenlerini seyretmek için komşularına içki içirip sarhoş eder, içkiye zehir bile katarlar.⁶² Rabb tüm bu ahlaksızlıkları sebebiyle halkını sürgün ile cezalandırır.

B. DİNİ SEBEPLER

Eski Ahid’de Yahuda halkının Babil’e sürgün edilmesinin ahlaki nedenlerinin yanısıra halkın dini yozlaşmasının da bu sürgüne sebep olduğuna dair bilgiler verilmektedir. Hatta Babil Sürgünü Kutsal Kitap’ta Yahuda halkı için dini bir ceza olarak değerlendirilmektedir.

1. Rabb’in Yasasına Başkaldırı

Musa döneminde Tanrı, Sina Dağı’nda halkına yasalarını bildirerek onlardan bu kurallara uyacaklarına dair söz alır.⁶³ Rabb bildirdiği bu buyruklara hiçbir şeyin eklenmemesini ve onlardan hiçbirşeyin çıkarılmamasını emreder.⁶⁴ Tanrı, vaad edilen ülkeye girdiklerinde halkının iyi ahlaklı olmalarını ister. Onlar için amaçladığı ülkenin tadını çıkarmaları için, söz dinleyen bir halk olmaları gerekir. Bundan dolayı Musa mülk edinecekleri ülkede Tanrı’nın ilkelerine uyum sağlamaları için öğütler verir. İsrailoğulları Tanrı’nın tek gerçek Tanrı olduğunu kabul etmeli ençok Tanrı’yı sevmeli ve O’nun sözünü tutmalıdır. Rabb’in buyruklarını, gayretle çocuklarına öğretmeli ve yaşamlarının her alanında çocuklarını bu buyruklara göre yönlendirmelidirler.⁶⁵ Tüm bu uyarılara rağmen vaad edilen ülkeye girdikten sonra halk yavaş yavaş Rabb’in yasasından uzaklaşmaya başlar. Özellikle de devletin ikiye ayrılmasından sonra başta krallar olmak üzere halk da Rabb’in emirlerini yerine getirmekten kaçınır. Sürgün öncesinde halk Yeruşalim çevresindeki tüm uluslardan ve ülkelerden daha çok kötülük yaparak Rabb’in ilkelerini, kurallarını çiğner, ilkelerine karşı gelir, kuralları uyarınca davranmaz.⁶⁶ Rabb’in sözünü dinlemez, kutsal yasa uyarınca yürümez, Rabb’in emrettiği şeylerin hiçbirini yapmazlar.⁶⁷ Rabb’in kutsal eşyalarına saygısızlık edip Şabat gününü hiçe sayarlar.⁶⁸ Rabb’in sözlerini dinlemek istemeden atalarının suçlarına

⁶¹ Yeremya, 5/8.

⁶² Habakkuk, 2/15.

⁶³ Çıkış, bab 19.

⁶⁴ Tesniye4/2.

⁶⁵ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 235.

⁶⁶ Hezekiel, 5/6.

⁶⁷ Yeremya, 32/23, 6/9; İşaya, 42/24, 5/24.

⁶⁸ Hezekiel, 22/8, 23/39; Yeremya, 17/27.

dönerler. Yahuda ve İsrail halkı Rabb'in atalarıyla yaptığı antlaşmayı bozarlar.⁶⁹ Onların yerine yüreklerinin inadını, atalarının öğrettiği gibi Baallar'ı izlerler.⁷⁰ Rabb'e olan bağlılıkları yok olur.⁷¹ Aldatıcılıkları yüzünden Rabb'i tanımak istemezler.⁷² Halk, İsrail'in Kutsalı'nı hor görüp ona sırt çevirir.⁷³ Halk, "Ben başka ilahları seviyorum, onları izleyeceğim"⁷⁴ başına buyruk bir şekilde "Rabb'e dönmeyeceğiz"⁷⁵ der. Herkes Rabb'e başkaldırır,⁷⁶ Tanrı'yı izlemezler.⁷⁷ Bir kadın kocasına nasıl ihanet ederse, halk da Rabb'e öyle ihanet eder.⁷⁸ Sözcüler, Rabb'e başkaldırır.⁷⁹ İsrail ve Yahuda halkı Rabb'e sürekli ihanet eder.⁸⁰ Halk, Rabb'e yakarmayıp, O'ndan usanır.⁸¹ İlk ve son yağmurları zamanında yağdıran, belli ürün biçme haftalarını koruyan Rabb'den korkmazlar.⁸² Rabb, onları uyardığı halde O'nu dinlemezler, onları çağırdığı halde yanıt vermezler.⁸³ Tanrı da kendisini terk eden halkı terk ederek sürgün ile cezalandırır.

2. Putperest Uygulamalar

Yahudi dini emirlerinin özü on emirde yoğunlaşmaktadır. On emrin ilk maddesinde; Tanrı Yahve kendisi dışında herhangi bir Tanrı'ya tapınmayı yasaklar. Halkın Tanrı'sı sadece Yahve olmalıdır. On emrin ikinci maddesinde de Tanrı putperestliğe karşı koyar. Tanrı "Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrın Rabb kısıkaç bir Tanrı'yım."⁸⁴ diye buyurur. Tanrı'nın bu emirlerine rağmen sahte Tanrılara inanan halka karşı mücadele, çölden çıktıktan hemen sonra Peor'da başlar. Orada Moavlı kızlar, israiloğullarını kendi Tanrılarına yaptıkları kurban törenlerine davet ederler.

⁶⁹ Yeremya, 11/10.

⁷⁰ Yeremya, 9/13-14.

⁷¹ Yeremya, 7/28.

⁷² Yeremya, 9/6.

⁷³ İşaya, 1/4.

⁷⁴ Yeremya, 2/25.

⁷⁵ Yeremya, 2/31.

⁷⁶ Yeremya, 2/29.

⁷⁷ İşaya, 59/13.

⁷⁸ Yeremya, 3/20.

⁷⁹ İşaya, 43/27.

⁸⁰ Yeremya, 5/11; İşaya, 57/11.

⁸¹ İşaya, 43/22.

⁸² Yeremya, 5/24.

⁸³ Yeremya, 35/17.

⁸⁴ Çıkış, 20/4-5.

İsrail halkı yiyeceklerden yer ve onların ilahlarına taparak⁸⁵ Yahve'yi öfkelenendirirler.⁸⁶ İsrail açısından, Baal Peor'da başlayan bu mücadele daha sonra da devam eder. Kenan topraklarına girmeden önce Tanrı anlaşmayı defalarca yenileyerek putperest kızlarla evlenmemeleri ve oradaki putperest uygulamaları benimsememeleri konusunda uyarır.⁸⁷ Fakat Kenan topraklarına yerleşince putperest halkı yok etmeyip onlarla kaynaşırlar. Başta krallar olmak üzere halk, putperestlerle dostluk kurarak, evlilik yaparak, zina ederler; inanç ve ahlaksal açıdan bozulurlar. Yahudiler çok geçmeden gerçek ve diri Tanrı'ya tapınmak yerine putlara tapınırlar. İnsanları bu putlara kurban ederler.⁸⁸ Damlarda, gök cisimlerine taparlar. Hem Rabb adına hem de Molek* putu adına ant içerler. Rabb'e yönelmezler.⁸⁹ Yahudi yasasına göre bir çocuğun Molek'te kurban edilmek üzere ateşten geçirilmesine neden olan kişi taşlanarak öldürülmelidir. Eğer halk bu kişiyi öldürmezse Tanrı'nın kendisi onu ve ailesini yok edecektir.⁹⁰ Buna rağmen halk, Ben-Hinnom Vadisi'nde ilah Molek'e sunu olarak oğullarını, kızlarını ateşte kurban etmek için Baal'ın tapınma yerlerini kurarlar.⁹¹ Halkın yüreği doğu kökenli inançlara yönelir, Filistîler gibi falcılıkla uğraşıp, yabancılarla el sıkışırlar.⁹² Ülkeyi putlarla doldurup, elleriyle yaptıkları, parmaklarıyla biçim verdikleri putların önünde eğilirler.⁹³ Vadilerde, kaya kovuklarında çocuklarını kurban ederler.⁹⁴ Putlara dökmelik sunular dökerler, tahıl sunuları sunarlar.⁹⁵ Tanrı'nın yasasını kapı sövelerinin üstüne yazmak yerine⁹⁶ kapıların sövelerinin arkasına iğrenç semboller koyarlar.⁹⁷ Çeşit çeşit hoş kokular sürünüp ilah Molek'e (ya da krala) yağ götürürler.⁹⁸ Putları izleyerek kendi

⁸⁵ Sayılar, 25/2.

⁸⁶ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Kabalcı yayınevi, İstanbul, 2007, c.I, s.221.

⁸⁷ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 140.

⁸⁸ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 106.

* Molek; Amonluların Tanrısı'dır. Molek putu Ben-Hinnom vadisindedir. Bir geleneğe göre pirinç putun arkasında bir delik vardır ve bu delikte bir ateş yakıldıktan sonra her anne baba gelip kendi elleriyle ilk doğan çocuğunu Molek'in ak kor haline gelmiş, uzanan kolları arasına bırakır. Bu geleneğe göre anne babanın duygularını göstermesi yasaktır. Bebek Molek'in kollarında ölürken, çığlıkların duyulmaması için davullar çalınır. MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 175.

⁸⁹ Tsefanya, 1/4-5.

⁹⁰ II. Krallar, 23/10; Yeremya, 32/35.

⁹¹ Yeremya, 32/35.

⁹² İşaya, 2/6.

⁹³ İşaya, 2/8.

⁹⁴ İşaya, 57/5.

⁹⁵ İşaya, 57/6.

⁹⁶ Tesniye, 6/9, 11/20.

⁹⁷ İşaya, 57/8.

⁹⁸ İşaya, 57/9.

değerlerini düşürürler.⁹⁹ Halk, “Ağaca babamızsın, taşa bizi sen doğurdun.” der. Çünkü Rabb’e yüzlerini değil sırtlarını çevirirler. Ama felakete uğrayınca “bizi kurtar!” diye yakarılar.¹⁰⁰ Çocuklar odun toplayıp, babalar ateş yakar, kadınlar Gök Kraliçesi’ne (Babilliler’in tanrıçası İştâr) pide pişirmek için hamur yoğurur. Rabb’i öfkelenmek için başka ilahlara dökmelik sunular sunarlar.¹⁰¹ Yahuda halkı Rabb’in gözünde kötü olanı yapar. Rabb’e ait Tapınak’a iğrenç putları yerleştirerek onu kirletirler.¹⁰² Putperest törenler yaparlar.¹⁰³ Oğullarını, kızlarını ateşte kurban etmek için puta tapılan yerler kurarlar.¹⁰⁴ Rabb’in yasasını bırakıp sözünü dinlemezler. Onların yerine yüreklerinin inadını, atalarının öğrettiği gibi Baallar’ı izlerler.¹⁰⁵ Kentlerinin sayısı kadar ilah edinirler. Baal’a buhur yakmak için Yerusâlim sokaklarının sayısı kadar sunak kurarlar.¹⁰⁶ Tikindirici cansız ilahlarıyla ülkeyi kirletip, iğrenç putlarla doldururlar.¹⁰⁷ Bol yapraklı her ağacın yanında, her yüksek tepedeki sunaklarla, Aşera putlarıyla çocuklarıymış gibi ilgilenirler.¹⁰⁸ Halk, Rabb’i unutup değersiz ilahlara buhur yakar, elleriyle yaptıklarına tapınırlar.¹⁰⁹ Bu ilahlar gidecekleri yollarda sendelemelerine neden olur.¹¹⁰ Çocuklarını ateşte Baal’a kurban etmek için tapınma yerleri kurarlar.¹¹¹ Halk, putlarıyla fahişelik eder, Rabb’e doğurdıkları çocukları yiyecek olarak putlarına sunarlar.¹¹² Bazı Yahuda kralları da halkın bu putperest uygulamalarına katılarak Rabb’in gözünden düşer. Krallar da hata yapıp putlara tapar. Örneğin Manaşşe (Yahuda kralı) yaptırdığı Aşera putunu Rabb’in Tapınağı’na yerleştirir.¹¹³ Aynı şekilde Yahuda kralı Ahaz da Şam ilahlarına kurbanlar sunar.¹¹⁴ Bu uygulamaları nedeniyle Tanrı, halkını putperestlik günahından arındırmak için sürgüne gönderir.¹¹⁵

⁹⁹ Yeremya, 2/5.

¹⁰⁰ Yeremya, 2/27.

¹⁰¹ Yeremya, 7/18.

¹⁰² Yeremya, 7/30, 32/34; Hezekiel, 5/11.

¹⁰³ Hezekiel, 8/1-18.

¹⁰⁴ Yeremya, 7/31.

¹⁰⁵ Yeremya, 9/13-14.

¹⁰⁶ Yeremya, 11/13.

¹⁰⁷ Yeremya, 16/18.

¹⁰⁸ Yeremya, 17/2.

¹⁰⁹ Yeremya, 1/16.

¹¹⁰ Yeremya, 18/15.

¹¹¹ Yeremya, 19/5.

¹¹² Hezekiel, 23/37.

¹¹³ II. Krallar, 21/7.

¹¹⁴ II. Tarihler, 28/22-25.

¹¹⁵ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. II, s. 487.

3. Yalancı Peygamberlerin Uygulamaları

Yahudilik'te peygamberler, Tanrı'nın insalara yönelik iradesini onlara ulaştırmak, onları gelecek hususunda uyarmak, gerektiğinde gelecekte vuku bulacak olan olayları önceden haber vermek kendisine bir konuda danışıldığında o konuda bilgi vermekle görevlidirler. İnsanların peygamber olarak seçilişi bütünüyle Tanrı'ya ait bir haktır. O, dilediğini peygamber olarak seçebilir ve onu görevlendirebilir.¹¹⁶ Tanrı adına konuşan peygamberin iletmiş sözleri dinlemeyenler Tanrı tarafından cezalandırılır. Ancak Yahudi şeriatına göre; Tanrı emir vermediği halde Tanrı adına bir şeyler söylemeye kalkışan ya da başka ilahlar adına konuşan peygamberler öldürülecektir.¹¹⁷ Kutsal Kitap'ta Tanrı bir kişinin gerçek peygamber mi yalancı peygamber mi olduğunun nasıl anlaşılacağını bildirmektedir. Eğer halkı gerçek Tanrı'ya tapmaktan sakındırmayı düşünüyorlarsa bu, peygamberlerin sahte olduklarını gösterir. Bir de bir peygamber Rabb'in adına konuşur ama konuştuğu söz yerine gelmez ya da gerçekleşmezse o söz Rabb'den değildir.¹¹⁸ Yani böyle peygamberler de sahte peygamberlerdir ve hiç kimse onun söyleyeceği lanetlerden korkmamalıdır.¹¹⁹ Kutsal Kitap'ta bahsedilen yalancı peygamberlerden en dikkat çekicisi Azzur oğlu Hananya'dır. Bu yalancı peygamber Babil tutsaklığının iki yıl içinde sona ereceğine ilişkin sahte bir duyuru yapar. Bunun üzerine Tanrı'nın peygamberi olan Yeremya, Hananya'nın söylediklerinin doğru olmasını arzuladığını ancak Hananya'nın bildirisinin gerçekleşmeyeceğini bildirir.¹²⁰ Nitekim sonuçta Rabb, halkı yalana inandıran sahte peygamber Hananya'yı o yıl içinde öldürürken Yeremya'nın peygamberliğini onaylar. Kutsal Kitap'ta sürgün öncesinde Hananya gibi birçok sahte peygamberin ortaya çıktığını görürüz.¹²¹ Eski Ahid bu peygamberlerin isimlerinden çok yaptıkları yanlışlar üzerinde durur. Bu peygamberler halkı doğru yoldan saptırıp kendilerini doyuranlara esenlik dileyip, doyurmayanlara savaş açarlar.¹²² Para için falcılık ederler,¹²³ sorumsuz ve güvenilmezdir.¹²⁴ Baal adına peygamberlik edip, işe yaramaz putların ardınca

¹¹⁶ Aydın, Fuat, *Yahudilik*, İnsan yayınları, İstanbul, 2004, s.87-88.

¹¹⁷ Tesniye, 18/19-20.

¹¹⁸ Tesniye, 18/22.

¹¹⁹ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. I, s. 246.

¹²⁰ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 554. Ayrıca bkz. Yeremya, bab28.

¹²¹ Yeremya, 23/21, 23/32.

¹²² Mika, 3/5.

¹²³ Mika, 3/11.

¹²⁴ Tsefanya, 3/4.

giderler.¹²⁵ Laf ebesidirler,¹²⁶ yalan yere peygamberlik ederler.¹²⁷ Bu Peygamberler ve kâhinler hep halkı aldatır.¹²⁸ Tapınak'ta bile kötülük yaparlar.¹²⁹ Yalan peşindedirler, kötülük edenleri güçlendirdikleri için kimse kötülüğünden dönmez.¹³⁰ Tanrısızlığın tüm ülkeye yayılmasına neden olurlar.¹³¹ İnsanları aldatıp Rabb'in ağzından çıkanları değil, kendi hayal ettikleri rü'yetleri anlatırlar.¹³² Kafalarından uydurdukları hileleri aktarırlar.¹³³ Uydurma düşler gören peygamberler; düşlerini anlatıp, yalanlarla, boş övünmelerle halkı baştan çıkarırlar.¹³⁴ Halka Rabb'in adını unutturmayı tasarlarlar.¹³⁵ Fal açarak suçlarını gizlerler. Rabb konuşmadığı halde, "Egemen Rabb şöyle diyor"¹³⁶ diyerek söylediklerinin yerine geleceğini umarlar.¹³⁷ Gördükleri rü'yetler uydurma, yaptıkları falcılık yalandır.¹³⁸ Ayrıca halkın kızları, kendiliğinden peygamberlik yapıp insanları tuzağa düşürmek için herkese bilek bağı dikip her boyda başörtüsü yaparlar. Birkaç avuç arpayla birkaç dilim ekmek için halkın arasında Rabb'i küçük düşürürler. Yalana kulak veren halka, yalan söyleyerek ölümü hak etmemiş canları öldürüp, ölümü hak etmiş canları yaşatırlar.¹³⁹ Yalancı peygamberlik eden kadınlar; yalanlarıyla doğru kişinin cesaretini kırmaya çalışırlar, kendi canlarını kurtarmak için kötü kişiyi yolundan dönmemeye yüreklendirirler.¹⁴⁰

4. Kâhinlerin Yanlıları

Tanrı, Harun ve oğullarını kahinlik etmeleri için görevlendirir.¹⁴¹ Yahudi yasasına göre Harun ve soyunun dışında hiç kimse kahinlik hizmeti veremez. Tanrı, Rabb'in Tapınağı'nın hizmetlerinde Harunoğullarına yardım etmeleri için de levilileri görevlendirir. Levililer, kahinlerin sorumluluğu altında ilk önce buluşma çadırında

¹²⁵ Yeremya, 2/8.

¹²⁶ Yeremya, 5/13.

¹²⁷ Yeremya, 5/31.

¹²⁸ Yeremya, 6/13.

¹²⁹ Yeremya, 23/11.

¹³⁰ Yeremya, 23/14.

¹³¹ Yeremya, 23/15.

¹³² Yeremya, 23/16; Hezekiel, 13/3; Ağıtlar, 2/14.

¹³³ Yeremya, 23/26.

¹³⁴ Yeremya, 23/32.

¹³⁵ Yeremya, 23/27.

¹³⁶ Hezekiel, 22/28.

¹³⁷ Hezekiel, 13/6.

¹³⁸ Hezekiel, 13/7-9.

¹³⁹ Hezekiel, 13/17-18.

¹⁴⁰ Hezekiel, 13/22.

¹⁴¹ Çıkış, 29/44.

Tapınağın inşa edilmesiyle de Beyt ha Miktaş'ta hizmet ederler.¹⁴² Ancak sunaktaki ve perdenin ötesindeki (en kutsal yerdeki) kahinlik görevi sadece Harun ve oğullarına mahsustur.¹⁴³ Levililerin bile kutsal yerin eşyalarına ya da sunağa yaklaşmaları yasaktır. Böylesine üstün bir görevle görevlendirilen kahinler zamanla Rabb'ten uzaklaşmaya başlarlar. Kutsal Kitap sürgün öncesi dönem ile ilgili kahinlerin yanlışlıklarından da bahseder. Buna göre; Kâhinler, kutsal olanı kirletip yasayı çarpıtırlar.¹⁴⁴ Kâhinler, "Rabb nerede?" diye sormaz. Kutsal yasa uzmanları Rabb'i tanımazlar.¹⁴⁵ "Rabb'in yasası bizdedir" diyerek, bilginlerin yalancı kalemi Yasa'yı yalana çevirir,¹⁴⁶ halkı aldatırlar.¹⁴⁷ Rabb'in sözünü reddeder,¹⁴⁸ Tapınak'ta bile kötülük yaparlar.¹⁴⁹ Kâhinler, yaşamı hiçe sayarlar, Rabb'in kutsal eşyalarını kirletirler. Kutsal ile bayağı arasındaki ayrımı yapmazlar, kirliyle temiz arasındaki farkı öğretmezler. Şabat gününde gözlerini çevirirler. Rabb'in kutsallığını önemsemezler.¹⁵⁰ Kâhinlerle peygamberler bile şarabın ve içkinin etkisiyle yalpalayıp sendeler, yanlış rü'yetler görürler, kararlarında tutarsızdırlar.¹⁵¹ Bilginlerin, peygamberlerin, kahinlerin hepsi yasayı kötüye kullanıp Rabb'i reddedince Tanrı da onları sürgün ile cezalandırır.

Görüldüğü gibi Yahuda halkı ahlaksız eylemlerde bulunarak, yabancı ilahlara ilgi göstererek en önemlisi de Rabb'e olan deruni imanı kaybederek kendi sonunu hazırlar. Sürgünün ilahi bir ceza olduğunu düşünenlerin aksine flozof Saad Yah Gaon bir muhakeme ve bir temizleme aracı olarak sürgünün önemini belirtir. Buna göre sürgün günahın cezası değildir, tüm beşeriyeti Tanrı'nın öğretilisine sevk etme de Tanrı tarafından verilen bir fırsattır.¹⁵² Halkın dini ve ahlaki hatalarının yanı sıra sürgün edilmelerinin siyasi nedeni; Yahuda krallarının yapılan antlaşmalara sadık kalmaması ve Babil'e karşı defalarca isyan etmesidir. Önce Yehoyakim, ardından Yehoyakin ve

¹⁴² I. Tarihler, 23/28-29.

¹⁴³ Sayılar, 18/6-8.

¹⁴⁴ Tsefanya, 3/4.

¹⁴⁵ Yeremya, 2/8.

¹⁴⁶ Yeremya, 8/8.

¹⁴⁷ Yeremya, 6/13; Yeremya, 8/10.

¹⁴⁸ Yeremya, 8/9.

¹⁴⁹ Yeremya, 23/11.

¹⁵⁰ Hezekiel, 22/26.

¹⁵¹ İşaya, 28/7.

¹⁵² Eliade, Mircea, "Exile", *The Encyclopedia of Religion*, Macmillan Publishing Company, New York, c.V, s. 220.

son olarak da Sidkiyya'nın isyanı kral Nebukadnessar'ın bir daha isyan edemeyecek şekilde Yahuda'nın yerle bir edilmesini emretmesiyle son bulur.¹⁵³

II. Sürgün Öncesinde Rabb'in Uyarıları ve Önbildiriler

Rabb; Mısır'dan çıkardığı günden itibaren sözünü dinlemeleri için halkı defalarca uyarır.¹⁵⁴ Tapınağın Rabb'e adanması sırasında Rabb, “Yollarımdan sapar; kurallarımı, buyruklarımı bırakır, gidip başka ilahlara kulluk eder, taparsanız, size verdiğim ülkeden sizi söküüp atarım, adıma kutsal kıldığım bu Tapınağı terk ederim, burayı tüm ulusların aşağılayıp alay ettiği bir yer durumuna getiririm.”¹⁵⁵ buyurarak her an kendisine bağlı kalmalarını, aksi takdirde onları cezalandıracağını bildirir. Ama halk, Rabb'i dinlemeyip zaman zaman, kötü yüreklerinin inadı uyarınca davranır.

Halkın kötü yollardan dönmesi, davranışlarını düzeltmesi, başka ilahların ardınca gidip onlara tapınmaması için Rabb, onları peygamberleri aracılığıyla uyarır. Peygamberler; halkın, Rabb'in yoluna gelmesi gerektiğini, aksi halde Rabb tarafından cezalandırılacaklarını bildirirler. Kutsal Kitap peygamberlerine göre sürgün; Tanrısal cezanın bir sembolüdür. Halkın cezası kutsal merkezlerinin (Kudüs'ün) yanı sıra içinde kurbanların sunulduğu Tapınak'ın tahribi ve vaad edilen topraklardan ihraç edilmeleridir. Yine Kutsal Kitap Peygamberlerine göre “sürgün” aynı zamanda yargılanmanın da birer sembolü olur. Dini surette sadık olanlar dürüstlüklerinin karşılığını biçerler.¹⁵⁶

Peygamberlerin ilk dikkat çeken özelliği; tapıma yönelttikleri eleştiriler ve bağdaştırmacılığa yani onların “fahişelik” adını verdikleri Kenan etkilerine amansızca saldırmalarıdır. Tapımın yanı sıra kanlı kurbanlar da yöneltilen eleştirilerin başında gelmektedir. Rabb “Kurbanlarınızın sayısı çokmuş banane! Yakmalık koç sunularına, besili hayvanların yağına doydum. Boğa, kuzu, teke, kan değil istediğim.”¹⁵⁷ diyerek kurbanların asıl amacına hizmet etmediğini vurgular. Aynı zamanda sadece Kenan unsurlarının karışmasından kaynaklanan bir bozulma söz konusu değildir. Aynı zamanda din adamları ve halk ritüel etkinliğini tapınmanın en mükemmel biçimi olarak görür. Oysa peygamberlere göre onlar Yahve'yi boşuna tapınaklarda ararlar. Tanrı;

¹⁵³ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 40.

¹⁵⁴ Yeremya, 11/7.

¹⁵⁵ II. Tarihler, 7/13-20.

¹⁵⁶ Eliade, Mircea, “Exile”, *The Encyclopedia of Religion*, c.V, s. 220.

¹⁵⁷ İşaya, 1/11.

kurbanları, bayramları ve törenleri küçümser. Tanrı hak ve adalet bekler. Sürgün öncesi dönemin peygamberleri müminin tapım etkinliğinin ne olması gerektiğini hiçbir zaman belirlememişlerdir. Halk yeniden Yahve'ye dönmediği sürece gündeme böyle bir sorun getirilmez bile peygamberler Tapınak'taki iyileştirmelerin değil insanlardaki dönüşümün peşindedirler.¹⁵⁸

A. Peygamber Yoel

Peygamber Yoel; Kral Yoaş'ın egemenliğinden Ahaz'ın dönemine kadar peygamberlik yapar. Bu dönem, kendisini 'önbildirileri kaydeden peygamberler' arasında ilk sıraya sokmaktadır. Yoel, Yahuda'nın uğrayacağı yıkımı önceden haber verir.¹⁵⁹ Yoel kitabında bahsedilen çekirge belası doğal bir afeti nitelemekle birlikte kuzeyden gelecek olan askeri istilanın canlı bir betimlemesidir.¹⁶⁰ Aynı zamanda Yoel, Rabb'in Yahuda ve Yeruslaim halkını sürgünden geri getireceğini de haber verir.¹⁶¹

B. Peygamber İşaya

İşaya görevine Kral Uzziya'nın öldüğü yıl (M.Ö.740) başlar. Özellikle Yahuda'da dört kralın (Yotam, Ahaz, Hizkiya, Sanherib) egemenlikleri boyunca hizmet eder. İşaya, Sanherib'in ölümünü yazdığı (M.Ö.681) ve altmış yıl gibi uzun bir süre boyunca hizmet verdiği için İşaya'nın en azından M.Ö. 680'e kadar yaşamış olması olasıdır. Söylentilere göre İşaya, Kral Manaşşe'nin egemenliği sırasında ölür.¹⁶²

Babil Talmudu'ndaki geleneğin ve o devrin kahramanlarının aksine, alt tabakadan fakir bir ortamda doğmaz. Yahuda Kralı Amaziah'ın yeğenidir. Buna rağmen popülist ve demokratik bir zihniyete sahiptir. Ordulara, kalelere, krallara ve görkemli tapınaklara güven duymaz. Çalışmaları İsrail Dini'nin yer ve zaman sınırlarını aşarak evrenselleşmeye başladığı dönemin dönüm noktasıdır.¹⁶³

Başlangıçta İşaya; Yahuda ve İsrail krallarının özellikle ahlaki ve toplumsal durumunu eleştirir. Hatta krala ve yüksek görevlilere saldırmakta duraksamaz.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.I, s.431.

¹⁵⁹ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. II, s. 664.

¹⁶⁰ MacDonald, William, *a.g.e.*, c. II, s. 663.

¹⁶¹ Yoel, 3/1.

¹⁶² MacDonald, William, *a.g.e.*, c. II, s. 465.

¹⁶³ Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi* (Terc. Filiz Orman), Pozitif yayınları, s.93-94.

¹⁶⁴ Bkz. İşaya, 3/12-15.

Tanrı'nın yargısından kimsenin kurtulamayacağını bildirir.¹⁶⁵ Tıpkı öncüler gibi o da ibadetin yetmediğini açıklar: “Kurbanlarınızın sayısı banane! diyor çokmuş Yahve. Yakmalık koç sunularına, besili hayvanların yağına doydum. Boğa, kuzu, teke, kan değil istediğim.¹⁶⁶ Dualar da boşuna, çünkü elleriniz kan dolu.¹⁶⁷ Tek gerçek iman, adaleti uygulamak ve iyilik yapmaktan ibarettir. İyilik etmeyi öğrenin, adaleti gözetin, zorbayı yola getirin, öksüzün hakkını verin, dul kadını savunun.¹⁶⁸

İşaya'ya göre Tanrısal bir intikam söz konusudur. Yahve toplumsal adaletsizliğin ve ahlaki değerlerdeki çöküşün iyice azdırdığı dinsel inançsızlığı cezalandırmakla meşguldür.¹⁶⁹ Yani Asurlular saldırdığında O'nun emriyle saldırırlar ve Babililer her milleti sürgüne gönderdiğinde yine Tanrı'nın emrini yerine getirmiş olurlar.¹⁷⁰ Bu nedenle peygamber kralın dış politikasına karşı çıkar. Tek bir umut vardır: Yahve'ye iman etmek ve güvenmek! Yardıma koşacak olan Mısır değil Yahve'ye inançtır.¹⁷¹

İşaya, felaketleri önceden haber vermeye özen gösterdiği halde halk bu uyarıları umursamaz. “ ‘Nöbetçi gece ne oluyor.’ diye sorar. Akılsız insanların ise umrunda değil; ‘Yiyelim, içelim, yarın ölebiliriz.’ derler. Ya da kaleler inşa ederek ve antlaşmalara giderek kuvvetlenmeye çalışırlar. Oysa Tanrı'nın “ Evinin düzenini koru” emrine itaat etmeleri gerekir. Bu kişiler ve toplum için bir ahlak reformu anlamını taşımaktadır. Amaç sosyal adaleti sağlamaktır. Böylece insanlar başlıca hedefleri olarak refahı ve varlığı kovalamaktan vazgeçmelidirler. Hiç yer kalmayınca kadar evleri evlere, tarlaları tarlalara katanlara lanet olsun! Zayıflara eziyet edenlere Tanrı'nın hiç merhameti yoktur. İşaya'nın ikinci teması pişmanlıktır: Gönülden pişmanlık duyarak tövbe edenleri Tanrı daima affeder. “Tanrı'nın bütün istediği kutsallığının kabul edilmesi ve karşılık verilmesidir. Tövbekâr günahkârlar refah ve kuvvet yerine kutsiyet isteyince İşaya üçüncü temasını ortaya atar; “barış çağı fikri” İnsanlar kılıçlarını kınlarına yerleştirdince, hiçbir ülke diğerine karşı kılıç kaldırmayacak ve artık kimse çarpışmayı düşünmeyecektir. Bu çağ İşaya'nın ön bildirisinde belirttiği gibi

¹⁶⁵ İşaya, 2/12-17.

¹⁶⁶ İşaya, 1/11.

¹⁶⁷ İşaya, 1/15.

¹⁶⁸ İşaya, 1/17.

¹⁶⁹ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.I, s.425.

¹⁷⁰ Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi* s. 95-96.

¹⁷¹ Eliade, Mircea, *a.g.e.*, c.I, s.425.

İmmanuel'in* döneminde gerçekleşecektir.¹⁷² İşıya sadece yeni bir ahlâk sistemi üzerinde vaaz vermez. Aynı zamanda sebep ve etki, günah ve tövbe gibi Tanrı'nın aynı yöndeki iradesini görebilir. İleriye dönük bir görüş sağlar ve bu görüşte belirli insanlar yer alır. Bu noktada dördüncü temasını takdim eder: Kollektif pişmanlık yerine bir kurtarıcı imajı: Bir bakire, erkek çocuk annesi olacak ve çocuğun adını İmmanuel koyacak.¹⁷³ Çocuk kötüyü reddedip iyiyi seçecek yaşa gelmeden Yahve birçok mucize gerçekleştirecek. Bu kehanetin Mesihçi anlamı çok açıktır; Yahve Davud'un soyundan gelen doğru bir kral ortaya çıkaracak bu kral muzaffer olacak ve onun soyundan gelenlere ebediyen hizmet edecektir.¹⁷⁴Yahuda Kralı Peygamber İşıya, çarpıcı söz ve davranışlarla Yahuda halkını doğruluğa ve adalete çağırır.¹⁷⁵ Tanrı'nın yoluna dönmekte gecikirlerse felaketlerin yakalarını bırakmayacağını bildirir.¹⁷⁶ İşıya, Manaşşe'nin Yahuda krallığı zamanında ölmesine¹⁷⁷ rağmen halkın Babil'e sürgün edileceğini¹⁷⁸ önceden bildirir. İşıya'nın bildirisine göre Tanrı sürgünü halkın çabalarından dolayı değil kendi adı uğruna sona erdirecektir.¹⁷⁹İşıya'nın bildirisiyle ilgili diğer dikkat çekici nokta da Kral Koreş'tir. İşıya Koreş doğmadan yüzlerce yıl önce İsrailoğulları'nın ülkelerine dönmelerine izin veren Pers Kralı Koreş'ten adıyla söz eder.¹⁸⁰

C. Peygamber Mika

Peygamber Mika, Peygamber İşıya'nın çağdaşlarından, ama İşıya'dan daha alt bir halk tabakasından gelir. Mika Yotam'ın, Ahaz'ın ve Hizkiya'nın krallıkları sırasında yaklaşık M.Ö.740'tan M.Ö. 687'ye kadar olan dönemde peygamberlik yapar.¹⁸¹ Peygamber Mika, İsrail Krallığı'nın başına gelen ulusal felaketin bir benzerinin aynı nedenlerle güneydeki Yahuda Krallığı'nın da başına geleceğini

* Hristiyan teolojisi spekülasyonları çocuğun adının 'İmmanuel' (Tanrı bizimledir) olmasını, İsa'nın doğumunun müjdesi diye değerlendirir. Her ne olursa olsun kehanetin Mesihçi anlamı çok açıktır: Yahve, Davud'un soyundan gelen doğru bir kral ortaya çıkaracak, bu kral muzaffer olacak ve onun soyundan gelenler ebediyen hükmedecekti. Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.I, s.425.

¹⁷² İşıya, bab 7-12.

¹⁷³ Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, s.94-95.

¹⁷⁴ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.I, s.425.

¹⁷⁵ İşıya, 5/1-7; 1/1-31.

¹⁷⁶ İşıya, 29/1-6; 6/12-13.

¹⁷⁷ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. II, s. 465.

¹⁷⁸ İşıya, 22/1-3; 27/8; 43/14-21.

¹⁷⁹ MacDonald, William, *a.g.e.*, c. II, s. 506.

¹⁸⁰ MacDonald, William, *a.g.e.*, c. II, s. 465.

¹⁸¹ MacDonald William, *a.g.e.*,c. II, s. 695.

bildirir.¹⁸² Mika, sürgüne gönderilip ezilen halkın tekrar kendi topraklarına döneceği müjdesini de verir.¹⁸³

D. Peygamber Tsefanya

İyi bir kral olan Hizkiya'nın büyük torunu ve tanrısayar kral Yoşıya'nın uzaktan kuzeni olan Tsefanya, soylular grubunun bir üyesidir. Tsefanya, Yoşıya'nın krallığı döneminde (İ.Ö. 640-608) görev yapar.¹⁸⁴

Peygamber Tsefanya, başka ilahlara tapan Yahuda'nın cezalandırılacağını bildirir.¹⁸⁵ Aynı zamanda Tsefanya, Rabb'in sürgünleri toplayıp yurtlarına geri getireceğinin müjdesini de verir.¹⁸⁶

E. Peygamber Yeremya

Yeremya, Anatotlu bir kâhinolan Hilkiya'nın oğludur.¹⁸⁷ Görevine Yahuda kralı Yoşıya'nın on üçüncü yılında¹⁸⁸ (İ.Ö.627) başlar. Yeremya'nın görevi Sidkiya'nın on birinci yılına kadar devam eder. Yeremya Yahuda'nın son kırk yılında peygamberlik yapar. Yerusâlim düşüktükten sonra Yeremya, vali Gedelya'nın koruması altına girer. Gedelya fanatikler tarafından öldürüldüğünde, peygamber zorla bazı Yahudilerle birlikte Mısır'a götürülür ve hayatının sonuna kadar orada yaşar. İ.Ö.582 yılına kadar görevini sürdürdüğü düşünülmektedir.¹⁸⁹

Yeremya halkın Şabat Günü'nü kutsal sayması; adil ve doğru olanı yapması; yabancıya, öksüze, dula haksızlık etmeyip şiddete başvurmaması; suçsuz kanı dökmemesi, tüm kötü davranışlardan arınıp Rabb'e dönmesi için halkı defalarca uyarır.¹⁹⁰ Halk, bu uyarıları göz ardı edince Rabb; Yerusâlim'i Babil kralı Nebukadnessar'a vereceğini, kentin ve tapınağın yıkılacağını, Yahuda kralıyla birçok kişinin Babil'e sürgün edileceğini, halkı bu şekilde cezalandıracağını, Yeremya vasıtasıyla haber verir.¹⁹¹ Yeremya sürgünün sebebinin askeri yenilgi değil toplumdaki

¹⁸² Mika, Bab, 1, 2.

¹⁸³ Mika, 2/12-13; 4/6-10.

¹⁸⁴ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. II, s. 723.

¹⁸⁵ Tsefanya, Bab, 1, 2.

¹⁸⁶ Tsefanya, 3/18-20.

¹⁸⁷ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 531.

¹⁸⁸ Yeremya, 1/2.

¹⁸⁹ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 532.

¹⁹⁰ Yeremya, 4/4, 14; 6/8, 16; 7/23; 11/6; 17/19-27; 22/2-5.

¹⁹¹ Yeremya, 20/4-6; 25/1-10; 34/21.

ahlaki çöküş olduğu üzerinde durur.¹⁹² Ayrıca Yeremya halkın ibadetlerdeki asıl özü kaybetmeleri sebebiyle ilahi cezaya çarptırıldıklarına inanır.¹⁹³ Buyüzden Yeremya, halkı Babil krallarına boyun eğmeye davet eder.¹⁹⁴ Çünkü bu ilahi bir cezadır ve Babil kralları halka bu cezayı verecek Tanrı'nın birer maşası gibidir.

Yeremya, Kral Sidkiya'nın Mısır'ın yardımıyla Babil'e karşı bir ayaklanma çıkarmasına da karşı çıkar. Yeremya kişisel bir iş için Yeruslaim'den ayrılırken Babilliler'in tarafına geçtiği sanılarak tutuklanıp hapse atılır.¹⁹⁵ Yeremya, Yeruslaim ele geçirildiği güne dek tutuklu kalır.¹⁹⁶ Daha sonra Babilliler tarafından hapisten çıkartılarak Vali Gedelya'nın koruyuculuğuna verilir.¹⁹⁷

Yeremya, halka sürgünün kısa süreceğini telkin eden yalancı peygamberlerle uğraşır.¹⁹⁸ Onların aksine Yeremya sürgünün yetmiş yıl süreceğini bildirir.¹⁹⁹ Öncesinde bir sürgünün kaçınılmaz olduğunu söyleyen, sürgün gerçekleşince de ne kadar sürgünde kalınacağı öngörüsünde bulunan Yeremya, sürgüne gönderilenler ve geride kalanlarla ilgili bir değerlendirmede bulunarak sürgündekileri 'iyi incirlere' benzetirken, sürgünden arta kalanları 'çürük incirlere' benzetir.²⁰⁰ Yeremya, incirmetaforuyla sürgündekilerin kutsal toprakları yeniden imar edeceklerini, geride kalanların ise daha fazla yıkım yaşayacaklarını ileri sürerek, Yahudi milletinin geleceğini geride kalanlarda değil, sürgündekilerde gördüğünü açıkça ortaya koyar. Ayrıca "Onlar benim halkım olacaklar, ben de onların Tanrı'sı olacağım."²⁰¹ Sözleriyle sürgünden dönenlerin seçilmişliğine vurgu yapar.²⁰²

Yeremya Rabb'in emrine itaat ettiği için 'iyi incirlere' benzettiği sürgündekilere bir de mektup gönderir. Yeremya'nın sürgündekilere Tanrı'nın mesajını ilettiği bu mektubunda; "Evler yapıp içinde oturun, bahçe dikip ürününü yiyin. Evlenin, oğullarınız, kızlarınız olsun, oğullarınızı, kızlarınızı evlendirin. Onların da oğulları

¹⁹² Yeremya, bab 6.

¹⁹³ Yeremya, 6/20.

¹⁹⁴ Yeremya, 27/8; 38/17.

¹⁹⁵ Yeremya, 37/12-16.

¹⁹⁶ Yeremya, 38/28.

¹⁹⁷ Yeremya, 39/14.

¹⁹⁸ Yeremya, 27/12-22.

¹⁹⁹ Yeremya, 25/11, 12.

²⁰⁰ Kurt, Ali Osman, "Yahudilik'te Sürgün Metaforu: 'Boş Ülke' Miti ve 'İncir' Benzetmesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Milel ve Nihal*, İstanbul, 2008, c.5 sayı:3, s. 258. Ayrıca bkz. Yeremya, 24/1-10.

²⁰¹ Yeremya, 24/7.

²⁰² Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 260-261.

kızları olsun. Orada çoğalın azalmayın. Sizi sürmüş olduğum kentin esenliği için uğraşın. O kent için Rabb'e dua edin. Çünkü esenliğiniz onunkine bağlıdır."²⁰³ diyerek, onları orada yerleşmeye ve toplumsal güvenliği sağlamaya teşvik eder. Yeremya bu mektubuyla vatanlarına dönme ümidi yaşayan sürgünleri, sürgünün kısa süreceği yanılığısından kurtarır.²⁰⁴

Yeremya Tanrı'nın, halkını unutmayacağını, Babil Krallığı'nı cezalandırıp yetmiş yılın sonunda sürgünlerin tekrar vatanlarına dönmelerine izin vereceği müjdesini de verir.²⁰⁵ Yeremya'ya göre Babil'in yıkımı, Tanrı'nın İsrail ve Yahuda'yı terk etmediğinin bir kanıtıdır.²⁰⁶ Peygamber altı kez Babil'e gelecek yargıdan söz ettikten sonra İsrail ve Yahuda'nın bereketleneceğini söyler.²⁰⁷ Yeremya'nın bildirisine göre; sürgünden dönüşten sonra Yahuda yenilenecek, kentleri yeniden inşa edilecek, Tanrı halkıyla yasayla ilgisi olmayan, yeni bir lütf antlaşması yapacaktır.²⁰⁸ Yeremya son söylevinde ise Rabb'in emrine uymayıp Mısır ülkesine yerleşen Yahudiler'e seslenir. Tanrı peygamberi aracılığıyla son yaşanan bütün felaketleri hatırlatır. Yahve sözlerinin sonunda, yerleşmek üzere Mısır'a gelen halkın da yok edileceğini haber verir.²⁰⁹

F. Peygamber Habakkuk

Peygamber Habakkuk M.Ö.7. yüz yılın sonlarına doğru Babilliler'in Orta Doğu'da egemen olduğu dönemde yaşar.²¹⁰ Tutucu araştırmacılar genellikle peygamberi İ.Ö.7. yüz yılda egemenlik süren Manaşe, Yoşiya ya da Yehoyakim'in krallıkları dönemine yerleştirirler. Ama en iyi seçim Babil'in zafer kazandığı Karkamış Savaşı tarihine (İ.Ö.605) yakın olan Kral Yehoyakim'in egemenliği dönemidir.²¹¹

Habakkuk Yahuda'daki zulüm, fesat, soygunculuk ve adaletsizlikten yakınır. Rabb'den bütün bunların cezasını vermesini ister. Tanrı da halkını Kildani* ordusu ile

²⁰³ Yeremya, 29/5-7.

²⁰⁴ Adolphe Lode, *Les Prophe'tes d'Israël et Les de'but's du Judaïsme*, Paris, 1965, s.213.

²⁰⁵ Yeremya, 32/37-39; 25/12-14; 46/27.

²⁰⁶ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi*, c. II, s. 566.

²⁰⁷ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 565.

²⁰⁸ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 556.

²⁰⁹ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.I, s.427.

²¹⁰ *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*, s.1156.

²¹¹ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 714.

* Kildaniler; Kuzey Arabistan'da yaşamış olan Sami ırkından yarı göçebe bir halktır. Sonraları Güney Mezopotamya'nın Ur kenti çevresine yerleşirler. Yeni Babil imparatorluğunu yöneten krallar bu halktandır. *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*, s.1616.

cezalandıracağını bildirir.²¹² Habakkuk bunu işittiğinde canı çok sıkılır. Tanrı'nın Yahuda'yı, Yahuda'dan daha kötü bir ulus aracılığıyla cezalandırabileceğine bir anlam veremez.²¹³ Babilliler hiç kuşkusuz kötüdürler ama yine de Yahuda'nın kötülüğü daha büyüktür. Çünkü Yahudiler daha büyük bir ışığa karşı günah işlerler.²¹⁴ Habakkuk Tanrı'dan halkının düşmanlarını cezalandırmasını ve halkını kurtararak canlandırmasını ister.²¹⁵ Peygamber, Yeruşalim ve Yahuda'yı katletmeleri nedeniyle Babilli istilacıların yargısını işittiğinde sarsılır ve olayın gerçekleşmesini sessizce beklemeye karar verir. Tanrı'nın kurtarışını beklerken Peygamber Habakkuk'un ve halkın, Babil istilasının sonucu olan olumsuzluklara dayanması gerekecektir.²¹⁶

G.Peygamber Hezekiel

Hezekiel Yeruşalim yıkılmadan on bir yıl önce ikinci tutsak grubuyla Babil'e götürülenler arasında yer alır.²¹⁷ Hezekiel ön bildirimlerini, titizlikle tarihlendirir. İlk ön bildirisi Yehoyakin'in sürgündeki beşinci yılında (İ.Ö.583) gelir.²¹⁸ Sonuncu ön bildirisi ise İ.Ö.571 tarihini taşımaktadır.²¹⁹ Eğer bir kâhin olarak görevine otuz yaşında başladıysa, peygamberlik hizmetini tamamladığında elli yaşın üzerinde olması gerekir.²²⁰

Hezekiel öncelikle halkı günahları sebebiyle Tanrı'nın ülkeye yıkım göndereceği konusunda uyarır.²²¹ Bütün bunlar sıra dışı görünüm ve simgesel olaylarla ifade edilir. Tanrı'nın huzurunun bir betimlemesi olan parlak bir bulutun Tapınak'ın üzerinden ayrılmadığı görülür. Sonra istemeyerek ayrılması izlenir. Bunun anlamı Tanrı'nın günahları nedeniyle artık halkının arasında kalmayacağı ve yargı kılıcının yakında kirletilmiş Tapınak'ın üzerine ineceğidir.²²² Rabb Hezekiel aracılığıyla uyarılara kulak asmayan halkın üçte birinin salgın hastalık ya da kıtlık yüzünden yok olacağını, üçte birinin kılıçtan geçirileceğini, üçte birinin ise her yana dağıtılacağını bildirir.²²³

²¹² Habakkuk, Bab, 1, 2.

²¹³ Habakkuk, bab 1.

²¹⁴ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Anlaşma Serisi* c. II, s. 716.

²¹⁵ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 719.

²¹⁶ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 719.

²¹⁷ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 579.

²¹⁸ Hezekiel, 1/2.

²¹⁹ Hezekiel, 29/17.

²²⁰ MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 580.

²²¹ Hezekiel, 6/3; 22/1-2; 22/6-14.

²²² MacDonald William, *a.g.e.*, c. II, s. 580 ayrıca bkz. Hezekiel, bab 10.

²²³ Hezekiel, 5/12; 6/11.

Hezekiel, halkın tamamının tutsak olarak sürgüne gideceğini, bu cezanın uzak bir gelecekte değil de en kısa zamanda olacağını çeşitli betimlemelerle haber verir.²²⁴

Yeruşalim'in yıkımı daha peygamber hayattayken M.Ö.586 yılında gerçekleşince halk hayal kırıklığına uğrar. Çünkü Hezekiel'in hitap ettiği tutsak grubu kutsal şehir ve Tapınak ayakta kaldığı sürece bu zorlama göçün kısa sürede sona ereceğine inanır.²²⁵ Ama kendi düşüncelerinin aksine M.Ö.586'da peygamberin ön bildirisi gerçekleşince çağrılara boyun eğmeyen bir topluluk yerine Hezekiel'in her dediğini kabul eden ümitsiz bir kitle haline gelirler.²²⁶ Artık Hezekiel, Tanrısal öfkenin ağırlığı altında bunalan bu bedbahtlara, onları hayata bağlayacak ve onları ümitsizlikten kurtaracak bildirimlerde bulunur.²²⁷ Hezekiel, günahlardan tövbe edilip Rabb'e tekrar özden bağlanıldığı takdir de sürgünden kurtulunacağı Tapınak'ın yeniden bina edileceği ve Rabb'in yüceliğinin Tapınak'a geri döneceği konusunda halkı yüreklendirir.²²⁸ Ayrıca Hezekiel, Tanrı'nın Yahuda ve İsrail'i ileriki bir zamanda yeniden birleştireceğini ve onlara Davud'u kral yapacağını bildirir.²²⁹

Hezekiel'in peygamberliğinin dikkat çekici noktalarından birisi de kolektif ceza doktrininin yanlış olduğunu bildirmesidir. Her neslin kendi günahları nedeniyle cezalandırıldığını kabul eder.²³⁰ Yani Hezekiel; "Tanrı bir liderin günahı yüzünden insanları kolektif olarak cezalandırmadığı gibi bugün var olan bir nesli de atalarının günahlarından dolayı cezalandırmaz." düşüncesini taşır. Her ruhun ferdi olarak Tanrı'ya karşı sorumlu olduğunu savunur. Artık Hezekiel ile ferdi sorumluluk Musevi Dini'nin özüne yerleşir.²³¹

Sürgün öncesi döneme ait peygamberlerin ortak noktası, özellikle Tanrı'nın İsrail'e karşı yargısını bildirmeleridir: Yahve İsrail'i yok etmek için acımasız fatihler gönderecektir, Tanrı büyük askeri imparatorlukları, ihanet eden kendi halkını cezalandırmanın araçları olarak kullanacaktır. Bu korkunç yargıda aynı zamanda bir

²²⁴ Hezekiel, 12/1-28; 4/1-17.

²²⁵ Adolphe Lode, *Les Prophètes d'Israël et Les débuts du Judaïsme*, s.213.

²²⁶ Adolphe Lode, *a.g.e.*, s.220.

²²⁷ Adolphe Lode, *a.g.e.*, s.223.

²²⁸ Hezekiel, 36/24-29.

²²⁹ Hezekiel, 37/15-28.

²³⁰ Hezekiel, 8/17.

²³¹ Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, s.104

umut vaadi de vardır. Tek umut, seçilmiş halkın felakette sağ kalacak kalıntılarındadır. Yahve bu kalıntılarla yeni bir ahit yapacaktır.²³²

Rabb, halkına ve konutuna acıdığı için halkı ulakları aracılığıyla defalarca uyarmasına rağmen onlar, Tanrı'nın ulaklarıyla alay ederek sözlerini küçümserler, peygamberlerini aşağılarlar. Sonunda Rabb'in; halkına karşı öfkesi, kurtuluş yolu bırakmayacak kadar alevlenir²³³ ve Babil sürgünüyle onları cezalandırır.

III. Babil Sürgünü (M.Ö.586)

A. Babil'in Coğrafi Tanımı ve Siyasi Tarihi

Bugün Irak sınırları içinde bulunan Babil kenti, Fırat nehrinin doğu kıyısında kurulan antik çağın en eski ve en ünlü kentlerinden biridir. Bugün bu kentin yıkıntıları modern Bağdat şehrinin dış mahallelerinde bulunur.²³⁴

Şehrin adına ilk defa M.Ö.III.bin yılın sonlarına ait Akad vesikalarında rastlanılsa da Sümerce Ka-Dingir-Ra (Ka 'kapı', Dingir 'Tanrı', -Ra 'nın') adıyla anılan eski bir Sümer şehri olduğu bilinmektedir. Sümerlere ait bu kent Akadlar tarafından tamamen tahrip edilir ve kentin adı Sümerce Ka-Dingir-Ra'dan kendi dillerinde yine aynı anlama gelen Babil ismiyle değiştirilir.²³⁵ Babil'in en az iki bin yıl devam ettiği anlaşılan tarihi ömrünün başlıca safhalarını Amurrular (Eski Babil Krallığı, M.Ö.1894-1595) Kassitler (M.Ö.1595-1174) Asur hakimiyeti (M.Ö.745-626) Keldaniler (Kaldeliler, Yeni Babil Krallığı M.Ö.626-539) Ahameniler (İran Hakimiyeti, M.Ö:539-332) ve İskender Selevki (M.Ö.332-275) dönemleri teşkil etmektedir. Bu tarihi safhalar içinde özellikle önem taşıyan iki devir, en büyük hükümdarları kanunlarıyla ünlü Hammurabi olan Ammurular ile Kitab-ı Mukaddes ve Herodot Tarihinde çeşitli yönleri ayrıntılı biçimde anlatılan Keldaniler devirleridir.²³⁶ Şehir asıl şöhretine Amurrular'ın en tanınmış hükümdarı olan Hammurabi döneminde (M.Ö.1728-1686) kavuşur.²³⁷ Çünkü Hammurabi'den önce şehir ilk zamanlar taşra merkezli bir valiliktir. Daha sonra Amorite hanedanlığına bağlı kısa süreli hükümdarlık süren küçük krallığın merkezi

²³² Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.I, s.421.

²³³ II. Tarihler, 36/15-16.

²³⁴ C.Snell, Daniel, "Babylon", *Encyclopaedia Judaica*, Macmillan Reference in Association Keter Publishing House Ltd., USA, 2007, c.III, s. 23.

²³⁵ Sargon, Erdem, "Babil", *DİA*, c.IV, s. 392.

²³⁶ Sargon, Erdem, "Babil", *DİA*, c.IV, s. 392.

²³⁷ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 23.

olur.²³⁸ Ama Hamurabi döneminde Babil, krallığın başkenti olur ve hem siyasi hem de ekonomik yönden güçlü bir duruma gelir. M.Ö. 1595’de kent, Kassitler’e geçer ve dört yüz yılı aşkın bir süre bunların elinde kalır.²³⁹

M.Ö.9.yy.’dan M.Ö.7.yy.’ın sonlarına kadar neredeyse kesintisiz biçimde Asurlular Babil’e hakim olurlar.²⁴⁰ Asur Kralı Asurbanipal tarafından Babil’e vali olarak atanan Nabopolassar Asur’un zayıflamasını fırsat bilerek bölgede Keldani (Yeni Babil) İmparatorluğunu kurar. Nabopolassar, Babil’i başkent yaparak kendisini de Babil’in Kralı ilan eder. Nabopolassar’ın ölümünün ardından oğlu Nebukadnessar tahta geçer. Nebukadnessar babasının kurduğu bu devleti büyük bir imparatorluğa dönüştürmeyi başarır. Kırk üç yıllık hükümdarlığı boyunca çok önemli başarılarla imza atar. Nebukadnessar’ın Yahudi tarihinde önemli bir yeri vardır. Onu, Yahudi tarihi açısından önemli kılan; Yahuda’nın ele geçirilmesi, Süleyman Mabedi’nin yıkılması ve Yahudiler’in Babil’e sürgüne gönderilmesiyle sonuçlanan bir dizi askeri seferin onun zamanında, onun emriyle gerçekleşmiş olmasıdır.²⁴¹

B. Nebukadnessar’ın Yahuda’yı İşgali

Kudüs’ün işgali ve Yahudilerin Babil’e sürgüne gönderilmesi Yahuda Kralları Yehoyakim, Yehoyakin ve Sidkiya’nın dönemlerinde gerçekleşir.

Yahuda kralı Yehoyakim döneminde, Babil kralı Nebukadnessar Yahuda’ya saldırır. Yehoyakim üç yıl ona boyun eğdiyse de sonradan fikrini değiştirerek Nebukadnessar’a başkaldırır.²⁴² Çünkü Babilliler’in Mısırlılar tarafından zor duruma sokulması, kral Yehoyakim’i Mısırlılar’a güvenerek Babilliler’e karşı isyan etmeye cesaretlendirir.²⁴³ Bunun üzerine Babil kralı, İ.Ö.605’te Yeruşalim’e saldırarak kenti kuşatır. Babil kralı Nebukadnessar, Babil’e götürmek için Yehoyakim’i tunç zincirlere bağlar.²⁴⁴ İsraililer arasından kral soyundan gelme ya da soylu, kusursuz, yakışıklı ve her konuda bilge, öğrenmeye yetenekli, sarayda görev almaya uygun nitelikte bazı gençleri sarayda hizmet etmek üzere Babil’e götürür. Bu genç Yahudiler arasında

²³⁸ C.Snell, Daniel, “Babylon”, *Encyclopaedia Judaica*, c.III, s. 23.

²³⁹ Aydın, Mehmet, “Babil”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 78-79.

²⁴⁰ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 24.

²⁴¹ Kurt, Ali Osman, *a.g.e.*, s. 27-30.

²⁴² II. Krallar, 24/1.

²⁴³ Kurt, Ali Osman, *a.g.e.*, s. 38. Ayrıca bkz. Singer, Isidore, ‘Captivity or Exile Babylonian’, *The Jewish Encyclopedia*, c.III, s.563.

²⁴⁴ II. Tarihler, 36/6.

Daniel ve arkadaşları Hananya, Mişael ve Azarya da bulunmaktadır.²⁴⁵ Ayrıca Rabb'in Tapınağı'ndaki bazı eşyaları da alıp Şinar (Babil) ülkesinde kendi ilahının tapınağının hazinesine yerleştirir.²⁴⁶

Yehoyakim Babil'e sürgün edilince yerine oğlu Yehoyakin, Yahuda kralı olur.²⁴⁷ Yehoyakin'in kısa süren egemenliği sırasında Babil kralı Nebukadnessar, İ.Ö.597'de Adar ayının ikinci günü Yerus̄alim üzerine yürüyüp kenti kuşatır. Yahuda kralı Yehoyakin, annesi,²⁴⁸ görevlileri, yöneticileri ve hadımlarıyla birlikte Nebukadnessar'a teslim olurlar. Ülke zamanında teslim olduğu için Nebukadnessar Kudüs'ü yakmaz.²⁴⁹ Ama Babil kralı, krallığının sekizinci yılında Yehoyakin'i, annesini, karılarını, hadımlarını ve ülkenin ileri gelenlerini tutsak olarak Babil'e götürür. Tüm Yerus̄alim halkını, komutanları, yedi bin deneyimli yiğit savaşçıyı, bin zanaatçıyla, demirciyi toplam on bin kişiyi sürgün eder. Babil'e götürülen bu grup içinde Peygamber Hezekiel²⁵⁰ ve Yahudi kızı Ester'in büyük dedesi Kiş de bulunmaktadır.²⁵¹ Yahuda halkının en yoksul kesimi dışında herkes sürgün edilir. Rabb'in sözü uyarınca Nebukadnessar, Rabb'in Tapınağı'nın ve kral sarayının bütün hazinelerini boşaltır, İsrail kralı Süleyman'ın Rabb'in Tapınağı için yaptırdığı altın eşyaların tümünü parçalar.²⁵²

Nebukadnessar, Yehoyakin'i sürgüne gönderdikten sonra yerine amcası Mattanya'yı ismini Sidkiya olarak değiştirerek kral ilan eder.²⁵³ Sidkiya, Nebukadnessar'a bağlı kalacağına dair Tanrı adıyla ant içer.²⁵⁴ Ancak Mısır kralı Hophra, Babil'e baş kaldırma konusunda Kral Sidkiya'nın aklını çelmeyi başarır.²⁵⁵ Sonunda Sidkiya, Mısır Kralı'nın kendisine verdiği çok sayıda asker ve ata güvenerek Babil kralına karşı isyan eder.²⁵⁶ Sidkiya'nın krallığının dokuzuncu yılında, onuncu ayın onuncu günü Babil kralı Nebukadnessar, bütün ordusuyla Yerus̄alim önlerine gelip

²⁴⁵ Daniel, 1/1-6.

²⁴⁶ II. Tarihler, 36/7.

²⁴⁷ II. Krallar, 24/8; II. Tarihler, 36/9.

²⁴⁸ Yehoyakin'in annesi, Yerus̄alimli Elnatan'ın kızı Nahuşta'dır. II. Krallar, 24/8.

²⁴⁹ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, Macmillan Reference in Association Keter Publishing House Ltd., USA, 2007, c.VI, s. 610.

²⁵⁰ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 477.

²⁵¹ Ester, 2/5.

²⁵² II. Krallar, 24/10-16.

²⁵³ II. Krallar, 24/17; II. Tarihler, 36/10.

²⁵⁴ II. Tarihler, 36/13.

²⁵⁵ Singer, Isidore, 'Captivity or Exile Babylonian', *The Jewish Encyclopedia*, c.III, s.564.

²⁵⁶ Hezekiel, 17/15.

ordugah kurar. Kentin çevresine rampa yapar. Sidkiya'nın krallığının on birinci yılına kadar kent kuşatma altında kalır.²⁵⁷ Mısır Kralı Hophra'nın yaklaşan ordusu Babilliler'i geçici olarak kuşatmadan vaz geçmeye ve savaşa karşı koymaya mecbur etse de Mısırlılara karşı Babil'in zaferi Yahuda kuşatmasının yeniden başlamasına sebep olur.²⁵⁸

Peygamber Yeremya, Rabb'in emriyle, Babil kralının komutanlarına teslim olunması konusunda Yahuda kralı Sidkiya'yı uyarır. Yeremya, Kildaniler ile savaşılabilir bile başarılı olunamayacağını, kentte kalanların kılıçtan, kıtlıktan, salgından öleceğini, Kildaniler'e teslim olanınsa yaşayacağını, hiç olmazsa canını kurtaracağını bildirir.²⁵⁹

Peygamber Yeremya'nın bildirişi gerçekleşerek Sidkiya'nın krallığının on birinci yılında dördüncü ayın dokuzuncu günü kentte kıtlık öylesine şiddetlenir ki, halk bir lokma ekmek bulamaz olur. Sonunda kent surlarında bir gedik açılır. Babil kralının bütün komutanları içeri girip orta kapıda otururlar. Yahuda kralı Sidkiya ile askerler onları görünce geceleyin kral bahçesinin yolundan iki duvarın arasındaki kapıdan kaçarak Arava yoluna çıkarlar. Ama Kildani ordusu, Kral Sidkiya'nın ardına düşerek Eriha ovalarında ona yetişir. Sidkiya'nın bütün ordusu dağılır. Kral Sidkiya yakalanıp Hama topraklarında, Rivla'da Babil kralının huzuruna çıkarılır. Sidkiya'nın gözü önünde oğulları, bütün Yahuda önderleri öldürülür. Sidkiya'nın gözleri oyulur, zincire vurularak Babil'e götürülür. Sidkiya, ölene kadar cezaevinde tutulur.²⁶⁰

Babil kralı Nebukadnessar'ın krallığının on dokuzuncu yılında beşinci ayın onuncu²⁶¹ günü muhafız birliği komutanı, Babil Kralı'nın görevlisi Nebuzaradan, Yerusolim'e girer. Rabb'in Tapınağı'nı, sarayı ve Yerusolim'deki bütün evleri ateşe verip önemli yapıları yakar. Muhafız birliği komutanı önderliğindeki Kildani ordusu Yerusolim'i çevreleyen bütün surları yıkar. Komutan Nebuzaradan; yoksullardan bazılarını, kentte sağ kalanları, Babil kralının safına geçen kaçakları ve zanaatçıları sürgün eder. Ancak bağıcılık, çiftçilik yapsınlar diye bazı yoksulları orada bırakır. Kildaniler, Rabb'in Tapınağındaki tunç sütunları, ayakları, tunç havuzu parçalayıp tunçları Babil'e götürürler. Tapınak törenlerinde kullanılan kovaları, kürekleri, fitil

²⁵⁷ Yeremya, 52/3-5; II. Krallar, 25/1-2.

²⁵⁸ Singer, Isidore, 'Captivity or Exile Babylonian', *The Jewish Encyclopedia*, c.III, s.564.

²⁵⁹ Yeremya, 32/1-5; 38/14-28; 21/9.

²⁶⁰ Yeremya, 52/4-11; II. Krallar, 25/1-7.

²⁶¹ Yeremya, 52/12'de Nebukadnessar'ın krallığının on dokuzuncu yılında beşinci ayın onuncu günü olarak verilen bilgi II. Krallar, 25/8'de beşinci ayın yedinci günü olarak verilmiştir.

maşalarını, çanakları, tabakları, tüm tunç eşyaları alırlar. Muhafız birliği komutanı, saf altın ve gümüş tasları, buhurdanları, çanakları, kovaları, kandillikleri, tabakları, dökmelik sunu taslarını alıp götürür.²⁶² Muhafız birliği komutanı Nebuzaradan; başkahin Seraya'yı, başkâhin yardımcısı Tsefanya'yı ve üç kapı nöbetçisini tutsak alır. Kentte kalan askerlerin komutanını, kralın beş danışmanını²⁶³ ayrıca ülke halkını askere yazan ordu komutanının yazmanını ve ülke halkından kentte bulunan altmış kişiyi tutsak eder. Hepsini Rivla'ya, Babil kralının yanına götürür. Babil kralı, Hama ülkesinde Rivla'da onları idam eder. Böylece Yahuda halkı ülkesinden sürülmüş olur.²⁶⁴

M.Ö. 586 yılında halkı Babil'e sürgün eden Nebukadnessar, Asurlular'ın İsrail Krallığı'na yaptığı gibi²⁶⁵ Yahuda'ya yabancı unsurlar yerleştirmez. Ancak Edomlular ve Moablular ülkeye sızarak yerleşir. Kazılar o zamanda ki Tell Beit Mirsim, Lakiş, Beytşemeş vb. birkaç Yahuda mevkiinde imhanın açık delilini gösterirken Benjamin topraklarına dokunulmadığının da göstergeleri vardır.²⁶⁶ Ayrıca işgal kuvvetlerinin dokunmadığı Galile, Gilad ve Negev Çölü'nün kuzeyinde Yahudiler, topraklarını terk etmezler.²⁶⁷ Nebukadnessar burada düzeni sağlamak üzere Ahikam'ın oğlu Gedelya'yı Benyamin şehri olan Mizpah'a vali olarak görevlendirse de Gedelya'nın valiliği kısa sürer. Gedelya Nebukadnessar ile işbirliği yaptığı suçlamasıyla öldürülür. Gedelya'nın öldürülmesi Babil'e yeni bir sürgünün (M.Ö.582) başlangıcı ve bahanesi olur.²⁶⁸ Bu sürgünde 745 kişi Babil'e götürülür.²⁶⁹

C. Sürgün Edilenlerin Sayısı

Tanah'ta sürgün edilenlerin sayısı konusunda çelişkili ifadeler yer almaktadır. II. Krallar kitabında Nebukadnessar'ın krallığının sekizinci yılında (İ.Ö.597) toplam on bin kişinin sürgün edildiği bildirilmektedir.²⁷⁰ Yine II. Krallar kitabında Nebukadnessar'ın

²⁶² Yeremya, 52/12-19; II. Krallar, 25/8-17.

²⁶³ II. Krallar, 25/19'da beş danışmanın sürgün edildiği bildirilirken, Yeremya, 52/25'de yedi danışmanın sürgün edildiği bildirilir.

²⁶⁴ Yeremya, 52/24-27; II. Krallar, 25/18-21.

²⁶⁵ Asurlular, Kuzey İsrail krallığını M.Ö. 722'deki sürgünden sonra yeniden iskâna açmış ve nüfuslandırmıştır. Bkz. II. Krallar, 17/24.

²⁶⁶ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 609.

²⁶⁷ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 51.

²⁶⁸ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 40. Ayrıca bkz: Singer, Isidore, 'Captivity or Exile Babylonian', *The Jewish Encyclopedia*, c.III, s.564.

²⁶⁹ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 609.

²⁷⁰ II. Krallar 24/14.

krallığının on dokuzuncu yılında (M.Ö.586) yeni bir sürgünden bahsedilmekle birlikte sürgün edilenlerin toplam sayısı bildirilmemektedir.²⁷¹

II. Krallar kitabında Nebukadnessar'ın krallığının sekizinci yılında sürgün edilenlerin sayısı konusunda da farklı ifadeler yer almaktadır. II. Krallar 24/14. ayette “Bütün Yeruşalim halkını, komutanları, yiğit savaşçıları, zanaatçıları, demircileri, toplam on bin kişiyi sürgün etti.” ifadesi bulunmaktadır. Bu ayette verilen bilgilere göre sürgün edilen komutanların, zanaatçıların, demircilerin hepsinin on bin kişi olduğunu anlıyoruz. Ancak II. Krallar 24/15. ve 16. ayetlerde “Babil Kralı Nebukadnessar Yehoyakin'i tutsak olarak Babil'e götürdü. Onunla birlikte annesini, karılarını, hadımlarını ve ülkenin ileri gelenlerini de Yeruşalim'den Babil'e sürdü. Ayrıca yedi bin deneyimli yiğit savaşçıyı ve bin zanaatçıyla demirciyi Babil'e sürgün etti.” ifadesi yer almaktadır. Bu iki ayetteki sorun şundan kaynaklanmaktadır: II. Krallar 24/16. ayette zikredilen 7000 yiğit savaşçı ve 1000 zanaatçı ifadesi, II. Krallar 24/14'de zikredilen 10000 kişinin içinde mi sayılmalıdır yoksa ayrı mı sayılmalıdır? Eğer bu iki ayet birbirinden bağımsız ele alınırsa Nebukadnessar'ın krallığının 8. yılında 18000 kişinin sürgün edildiği sonucuna ulaşırız. Fakat iki ayet birbiriyle bağlantılı ele alınırsa toplam 10000 kişinin sürgün edildiği sonucuna ulaşılır.

Yeremya kitabında ise sürgün, üç aşamalı olarak Nebukadnessar'ın krallık yıllarına göre anlatılmaktadır. Buna göre Nebukadnessar'ın 7. yılında 3023 kişi, 18. yılında 832 kişi, 23. yılında ise 745 kişi olmak üzere toplam 4600 kişi sürgüne gönderilir.²⁷² Yeremya kitabındaki bu rakamlarla II. Krallar kitabında verilen rakamlar arasında büyük bir fark vardır. Dikkat çeken diğer bir nokta ise; II, Krallar kitabında sadece bir işgal sırasında sürgün edilenlerin sayısı Yeremya kitabında üç işgalde de sürgün edilenlerin toplam sayısından daha fazladır. II. Tarihler kitabında Yeruşalim'in düşüşü ve halkın Babil'e sürgün edilmesi bildirilmekle beraber²⁷³ sürgüne gönderilenlerin sayısı hakkında bir bilgi verilmez. Bu konudaki rivayetler arasında farklılıklar olsa da, Babil'e çok sayıda Yahudinin sürgün edildiği açıkça görülmektedir.

²⁷¹ II. Krallar 25/8.

²⁷² Yeremya, 52/28-30.

²⁷³ II. Tarihler 36/7, 36/10, 36/17-20.

İKİNCİ BÖLÜM

BABİL SÜRGÜNÜNDEN SONRA YAHUDA'DA VE BABİL DİASPORASI'NDA YAŞANANLAR

I. Babil Sürgünü'nden Sonra Yahuda'da Yaşananlar

Tanah'ta sürgüne gidenlerin geride bıraktıkları ülke hakkında, ayrıntılı bilgi yer almamaktadır. Özellikle Babil Kralı'nın Yahuda'da kalan halk için atadığı vali Gedelya'nın öldürülmesinden sonra ülke tamamen gözardı edilmiştir.

Tanah'ın sürgüne gitmeyip Yahuda'da kalanlardan neredeyse hiç söz etmemesi üzerinde duran araştırmacılar, bunu ideolojik sebeplere bağlarlar.¹ Onlar, Tanah'ın bu dönemini anlatan kitaplarında, sürgüne gitmeyenlerin Tanrı tarafından tamamen reddedildiği, bu nedenle de onların ne sürgün döneminde ne de sürgün dönüşü döneminde tarihsel bir önemlerinin olduğu görüşünü işlerler. Başka bir ifadeyle, Yahuda'nın gerçek bakiyesinin sürgüne gidenler olduğu, geride kimsenin kalmadığı veya kaldıysa bile çok önemsiz olduğu belirtilmek istenir. Örneğin Yeremya'da sürgündekiler iyi incirlere, geride kalanlar da kötü incirlere benzetilir. Sürgündekilerin kutsal toprakları yeniden imar edecekleri, sürgüne gitmeyenlerin ise daha fazla yıkım yaşayacakları ileri sürülür.² Buna göre Yeremya, Yahudi milletin geleceğini, geride kalanlarda değil, sürgündekilerde görmektedir.³

A.Sürgün Döneminde Mabel'in Durumu

Sürgün döneminde Mabel'in durumu belirsizliğini koruyan konuların başında gelmektedir. Tanah'taki ifadelerden, Mabel'in Babililer tarafından yıkıldığı, M.Ö. 515 yılına kadar da yapılmadığı anlaşılmaktadır. Babililer üzerine takdimelerin konulduğu mihrabın yapıldığı kaya dışında, Tapınak'ı yağmalayıp yıkarlar.⁴ Geride kalanların nasıl ibadet ettikleri, geçici de olsa Kudüs'te bir mabel kurup kurmadıkları bilinmemektedir. Fakat bazı araştırmacılar, Tanah'taki bazı ifadelerden yola çıkarak sürgün sonrasında Mabel'in fonksiyonunu icra ettiğini; buraya hac amaçlı ziyaretlerin yapıldığını ifade eder. Örneğin Gadelya'nın öldürülüşünün ikinci gününde, Kuzey İsrail bölgesi de dahil

¹ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s.54.

² Yeremya, 24/1-10.

³ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s.54-55.

⁴ Adolphe Lode, *Les Prophètes d'Israël et Les débuts du Judaïsme*, s.213.

farklı bölgelerden seksen kişinin Mabel'e sunmak üzere bazı takdimeler getirmeleri,⁵ hac ziyaretlerinin sürgün sonrasında da devam ettiğinin delili olarak kabul edilir.⁶

Sürgüne gitmeyenlerin dini yaşantısıyla ilgili bazı tahminlerde bulunulmaktadır. Bir görüşe göre; sürgüne gitmeyenler, sürgüne gidenler kadar şanslı değildir, farklı din ve kültürler içerisinde asimile olurlar. Başka bir görüşe göre, sürgüne gitmeyenler, işgalcilerin baskıları altında ve ekonomik sıkıntı içinde kalırlar.⁷ Ancak dini yaşantıları temelde değişmez, aynen devam eder.⁸

B.Halkın Üzüntü ve Pişmanlıkları

Yeruşalim'in düşüşü, Yahudi halkı üzerinde büyük bir sarsıntı meydana getirir. Çünkü insanlarla dolu olan kent tek başına kalmıştır. Dostları ona hainlik etmiştir. Artık Siyon'a gelen yoktur. Düşmanlar başa geçmiştir. Ona saygı duyanların hepsi onu hor görmeye başlamıştır. Değerli olan her şeye düşman el uzatmıştır. Tapınağa başka uluslar girmiştir. Halk kıtlık içindedir.⁹ Temel ihtiyaçlarını karşılamak için maddi imkânlarını zorlamaktadırlar. Zulüm görürler, gençler, çocuklar, yaşlılar ağır işler altında ezilmektedir. Kadınların ırzlarına geçilmektedir.¹⁰

Eski mutlu günlerinden sonra karşı karşıya kaldıkları zor koşullar sebebiyle hayıflanıp ağlarlar. Rabb'in buyruğuna karşı gelip, isyanları sonucunda ilahi cezaya uğradıklarının farkına varırlar.¹¹ Bundan dolayı davranışlarını gözden geçirip gece gündüz gözyaşları dökerek uyumadan, Rabb'in huzurunda ellerini açıp yürekten feryat ederler.¹²

Başlarına gelen felaketten zevk alıp kendileriyle alay eden ulusların daha ağır bir cezaya çarptırılması için Rabb'e yalvarırlar.¹³ Rabb'in merhamet ve şefkatini hatırlayarak kendilerini kurtarması için umut içinde sessizce beklerler.¹⁴ Rabb'e

⁵ Yeremya, 41/5.

⁶ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 55.

⁷ Krş. Yeremya, 40; 41/7-8.

⁸ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 56.

⁹ Ağıtlar 1/1-11.

¹⁰ Ağıtlar, 5/1-14.

¹¹ Ağıtlar, 1/18-19.

¹² Ağıtlar, 2/18-19.

¹³ Ağıtlar, 1/22.

¹⁴ Ağıtlar, 3/22-29.

kendilerini O'na döndürmesi için dua ederler. Ancak o zaman gerçek anlamda kurtuluşa erebileceklerine inanırlar.¹⁵

C.Gedelya'nın Valiliği

Yahuda halkının büyük bir çoğunluğunun Babil'e sürgüne gönderilmesinden sonra Babil kralı, Yahuda'da kalan halka valilik etmesi için Şafan oğlu Ahikam oğlu Gedelya'yı görevlendirir.¹⁶ Gedelya, sürgüne gitmeyen Benyamin kabilesine ait Mizpah şehrinde ikamet eder.¹⁷ Zincire vurularak Yahuda halkıyla birlikte Rama'ya götürülen Peygamber Yeremya evine geri götürülmek üzere muhafız birliği komutanı Nebuzaradan tarafından Gedelya'nın koruyuculuğuna verilir.¹⁸

Babil kralının Ahikam oğlu Gedelya'yı ülkeye vali atadığını, Babil'e sürülmemiş yoksul kadın, erkek ve çocukları ona emanet ettiğini duyan kırdaki ordu komutanlarıyla adamları*, Mispa'ya¹⁹ Gedelya'nın yanına gelirler. Gedelya onlardan ülkeye yerleşip; Babil kralına hizmet edeceklerine dair söz alır. Kildaniler'in önünde halkı kendisinin temsil edeceğini bildirir.²⁰ Ayrıca Moab, Ammon, Edom ve öbür ülkelerde yaşayan Yahudiler'in hepsi, Babil kralının Yahuda'da bir kesim halkı sağ bırakıp Gedelya'yı onlara vali atadığını duyunca sürülmüş oldukları ülkelerden geri dönüp Yahuda'ya, Mispa'da bulunan Gedelya'nın yanına gelirler ve gündelik işlerine devam ederler.²¹

Mispa'ya gelen Kareah oğlu Yohanan; Ammon kralı Baalis'in; Gedelya'yı gizlice öldürmesi için Netanya oğlu İsmail'i görevlendirdiğini Gedelya'ya haber verir. Ne yazık ki Gedelya buna inanmayarak Yohanan'ı, İsmail hakkında kötü konuşmakla suçlar.²² Ancak birlikte yemek yerlerken kral soyundan ve kralın baş görevlilerinden olan Elişama oğlu Netanya oğlu İsmail ve yanındaki on adamı Gedelya'yı kılıçla öldürürler. Ayrıca Gedelya ile birlikte olan tüm Yahudiler'i ve orada bulunan Kildan

¹⁵ Ağıtlar, 5/21.

¹⁶ II. Krallar, 25/22.

¹⁷ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 609.

¹⁸ Yeremya, 40/1-6, 39/11-14.

* Mispa'dan gelenler; Netanya oğlu İsmail, Kareah'ın oğulları Yohanan ve Yonatan, Tanhumet oğlu Seraya, Netofalı Efay'ın oğulları, Maakalı oğlu Yaazanya ve adamlarıydı. Yeremya 40/8.

¹⁹ Sürgünden Sonra Mispa, Yahuda'nın Babil eyaletinin başkenti olmuştur. MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 561.

²⁰ Yeremya, 40/7-10.

²¹ Yeremya, 40/11-12.

²² Yeremya, 40/13-16.

askerlerini de öldürürler.²³ Bu katliamın sebebi, kraliyet ailesinden gelen İsmail'in Gedelya'nın Babilliler ile anlaşmasını tasvip etmemesi veya egemenliği kendi eline geçirmek istemesi olabilir.²⁴ Gedelya'nın öldürülmesi yeni bir sürgüne neden olur. Bu sürgünde 745 kişi Babil'e götürülür.²⁵

D. Halkın Mısır'a Kaçması

İsmail, Gedelya'yı öldürdükten sonra onun sorumluluğundaki tüm halkı ve kral kızlarını tutsak alıp Ammonlular'a sığınmak üzere yola çıkar. Kareah oğlu Yohanan ve yanındaki ordu komutanları Netanya oğlu İsmail'in işlediği cinayetleri duyunca tüm adamlarını alıp İsmail ile savaşmaya gider. İsmail'in Mispa'dan tutsak olarak götürdüğü herkes geri dönüp Kareah oğlu Yohanan'a katılır. Netanya oğlu İsmail ve sekiz adamı ise Yohanan'dan kaçıp Ammonlular'a sığınır.

Gedelya'nın öldürülmesi sebebiyle Kildaniler'in misillemesinden korkan Yohanan Mısır'a kaçmayı tasarlar.²⁶ Ordu komutanları; Yohanan, Hoşaya oğlu Azarya ve bütün halk Yeremya'dan; nereye gideceklerini ve ne yapacaklarını bildirmesi için Rabb'e dua etmesini isterler. Peygamber Yeremya razı olunca, Rabb'in yanıtı ne olursa olsun itaat edeceklerine dair söz verirler. On gün sonra Rabb; Yeremya'ya, Mısır'a kaçmamalarını, ülkede kalmalarını, eğer kalırlarsa Rabb'in onlara sevecenlik göstereceğini, başlarına felaket geleceğini düşünüp kaçarlarsa korktukları şeyin Mısır'da da başlarına geleceğini bildirir.²⁷ Ancak Yohanan, Yeremya'yı yalan söylemekle ve Neriya oğlu Baruk tarafından yanlış yönlendirilmekle suçlar. Böylece Kareah oğlu Yohanan, tüm ordu komutanları ve halk, Rabb'in Yahuda'da kalmalarına ilişkin buyruğunu dinlemeyerek Yeremya ile Baruk'u da alarak Mısır'a giderler.²⁸ Yahudiler Mısır'da çoğalırlar. Binlerce Yahudi Migdol'a, Memphis'e, Daphe'ye, Naf'a ve Pathros'a yerleşir. Buradaki Yahudiler Elephantin'de Kudüs Tapınağına benzer bir tapınak inşa ederler.²⁹

Halk Mısır'da da sahte ilahlara tapınmaya devam eder. Yeremya, başlarına gelen felaketlerin sebeplerinin putperestlik ve günahları olduğu konusunda onları uyarır.

²³ Yeremya, 41/1-3.

²⁴ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 561.

²⁵ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 609.

²⁶ Yeremya, 41/10-18.

²⁷ Yeremya, 42/1-22.

²⁸ Yeremya, 43/1-7.

²⁹ www.hebraica.org/histoire, Erişim tarihi 29.08.2010.

Ancak halk Yeremya'nın uyarılarını dinlemeyerek yanlışlarına devam eder. Bunun bir sonucu olarak yerleşmek için Mısır'a gelen Yahuda halkının sağ kalanlarından hiçbiri kurtulamaz ve birkaç kişi dışında Yahuda'ya dönen olmaz.³⁰

II. BABİL DİASPORASI'NDA YAŞANANLAR

M.Ö.586'da Babil'e Nebukadnessar tarafından sürgün edilen Yahudiler için bu dönem bir diaspora dönemidir.³¹ Yahudiler daha önceki dönemlerde birçok kriz dönemi yaşamış olmalarına rağmen hiçbirisi onlar üzerinde Babil Diasporası kadar etkili olmaz. Yıkılmaz dedikleri Davud Krallığının sona ermesi, dokunulmaz diye inandıkları Mabel'in yerle bir edilmesi onları derinden sarsar.³² Yahudi tarihinin en önemli devrelerinden birini teşkil eden Babil Diasporasında İsraililer, kendilerini dış kültürel etkilerden korumayı ve kendine özgülüğü, ulus olarak kimliğini ve varlığını muhafaza etmeyi Babil'de öğrenirler. Bir fikir sistemi, bir ideoloji ve çoğunluk uluslar içinde bir yaşam şekli olarak Yahudilik, Babil'de doğar.³³

Siyasi ve tarihsel alanda bir dönüm noktası olan sürgün döneminde Yahudi hayatını iki düşünce derinden etkiler: **Birincisi**, yeniden Kudüs'e ve Kudüs Tapınağına kavuşma özlemi. **İkincisi** de yabancı bir milletin içinde '**Yahudi kalabilme**' endişesidir. Bu dönemde Yahudilerin, sadece kendileriyle ilgilenmeleri ve egemen topluma karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri konuları ağırlık kazanır. Bununla birlikte şüphesiz Diaspora'nın Yahudi dini kültürel ve sosyal hayatına büyük etkisi olur.³⁴

Diaspora öncesinde Yahudilik gerek dini gerekse din dışı tüm sahalarda Yehova şeriatı tarafından teşkilatlandırılan ve tesbit edilen bir milli dini cemaate benzer bir yapıdadır. Bu şeriat sabahtan akşama kadar hem her günkü hayatı hem de İsrail cemiyet hayatını düzenler. İsrail'in dağılmasıyla birlikte Yahudilik milli şeriatı değişmez şartlara uygun düşen bir ferdiyetçi kanun haline dönüşür ve evrensel din istikametinde ibadet için belli günlerde toplanan bir müminler cemaatini meydana getirir.³⁵

³⁰ Yeremya, 44/1-30.

³¹ Aydın, Mehmet, "Dialog Açısından İlahi Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya, 2000, sayı:10, s. 12.

³² Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 49.

³³ Sevilla-Sharan Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 38.

³⁴ Aydın, Mehmet, "Dialog Açısından İlahi Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı", s. 12.

³⁵ Mensching, Gustav, *Dini Sosyoloji* (Terc. Mehmet Aydın) Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2004, s. 42.

A.DİNİ HAYAT

Siyasi ve tarihsel anlamda bir dönüm noktası olan Mabed'in yıkılması ve sürgün hayatının başlaması İsrailoğulları'nın din anlayışında da temel birtakım değişikliklere yol açar. Babil'de Yahudiler hayatlarının her alanında olduğu gibi dini konularda da Babil inanışlarıyla etkileşim içinde olurlar. Bugün Yahudiler'e ait bazı inanç ve uygulamalarda Babil etkisini görmek mümkündür. Bugün bu halkın dini için yaygın olarak kullanılan Yahudilik ismi, sürgün sonrası Babil'de şekillenen İsrail dinini ifade eder. Yine Mabed merkezli bir din anlayışından; inanç, kutsal metin ve Tanrı'nın İsrailoğulları'na olan vaadinin kendisiyle gerçekleşeceği Mesih inancının merkezde olduğu bir din anlayışına geçilir.³⁶ Bu örnekleri çoğaltarak, Babil Diasporasının, halkın dini yaşantısında meydana getirdiği değişimleri ayrıntılı başlıklar altında incelemek mümkündür.

1.Tanrı İnancı

Babil'e sürgün ile birlikte Tanrı Yahve'ye bağlılık konusunda halk arasında farklı anlayışlar ortaya çıkar. Halk'tan bir kısmı Tanrı'nın tam olarak kendilerini terk ettiğine, Tapınağın yıkılması ile birlikte artık Yahve'nin hoşuna gidecek bir ibadet sunmanın söz konusu olmadığına inanırlar.³⁷ Babil'e sürülen halkın bir kısmı ise Mabed'in tahrip edilmesini ve halkın sürgüne gönderilmesini Babil Tanrısı Marduk'un, İsrail Tanrı'sı Yahve'ye karşı zaferi olarak algılar.³⁸ Bunun bir sonucu olarak halk Babil Tanrılarına yönelir.³⁹ Bunlar Yahve'den uzaklaşarak tahtadan ve taştan ilahlara tapınmaya başlar.⁴⁰ Hatta bazıları Yahve'nin varlığından bile şüphe eder hale gelir.⁴¹

Babil'deki Yahudiler'in bir kısmı putlara tapınmaya devam etmekle birlikte zor durumlarda Tanrı Yahve'ye danışmayı dener. Rabb, putlarından vazgeçemedikleri sürece onları halkı olarak görmeyeceğini bildirir.⁴² Bir takım Yahudi ise ne Yahve'ye ne de Babil tanrılarına tapınır. Geçmiş dönemlerde olduğu gibi eski Kenan tanrılarına tapınmaya başlar.⁴³ Bunların yanı sıra Rabb'i hatırlayan, yaptıkları iğrençlikler

³⁶ Aydın, Fuat, *Yahudilik*, s.40.

³⁷ Guignebert, Charles, *Le Monde Juif Vers Le Temps de Jesus*, Paris,1969, s.59.

³⁸ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 51.

³⁹ İşaya, 57/1-13.

⁴⁰ Hezekiel, 20/32 Adolphe Lode, *Les Prophètes d'Israël et Les débuts du Judaïsme*, s.218.

⁴¹ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.1, s.429.

⁴² Hezekiel, 14/1-11.

⁴³ Kurt, Ali Osman, *a.g.e.*, s. 53; Ayrıca bkz. Hezekiel, Bab 8,9; Yeremya, 44/1.

sebebiyle kendilerinden tiksinen sürgünün ilahi bir ceza olduğunu düşünenler de vardır.⁴⁴ Bunlar Rabb'in öfkelenmemesi, bağışlaması, günahlarını anmaması ve kendilerini hâlâ halkı olarak kabul edip, sürgünden kurtarması için Rabb'e yalvarırlar.⁴⁵ Kendi hatalarının farkına varıp Rabb'e yeni bir imanla bağlanan bu Yahudiler sürgün döneminde çeşitli dini baskılarla karşı karşıya kalsalar bile Rabb'e olan bağlılıklarından asla ödün vermezler. Örneğin Nebukadnessar Dura ovasına, kendisine tapınılması için yirmi yedi metre yüksekliğinde, üç metre genişliğinde Kudüs toprağından getirilen altınlardan bir heykel yaptırır. Heykele tapınma töreninde yere kapanıp ona tapmayanların kızgın fırına atılacağını bildirir. Sadık Yahudiler olarak Şadrak, Meşak ve Abednego heykele tapınmayı reddederler. Bunu haber alan Nebukadnessar düşüncelerini değiştirip heykele tapmaları için onlara bir şans daha verir. Ancak kulluk ettikleri Yahve'nin kendilerini kurtaracağından emin olan Şadrak, Meşak ve Abednego bunu kabul etmeyince kızgın fırına atılarak cezalandırılırlar. Mucizevi bir şekilde onların ateşten canlı çıktığını gören Nebukadnessar "Hangi halktan, ulustan ya da dilden olursa olsun Şadrak, Meşak, Abednego'nun Tanrısı'ndan saygısızca söz eden herkes paramparça edilecek, evleri çöplüğe çevrilecek. Çünkü kurtarabilen başka bir Tanrı yoktur." diye buyurur ve Şadrak Meşak ve Abednego'yu Babil'de daha yüksek görevlere atar.⁴⁶ Nebukadnessar gibi Yahudilere baskı yapmak isteyen Darius da Yahudiler'in Tanrı tarafından korunduğunu görünce fikrini değiştirerek Yahve'ye saygı göstermeye başlar. Daniel'i kıskanan valilerin baskısı üzerine Darius, otuz gün içinde kendisinden başka bir insana veya ilaha dua edenlerin aslan çukuruna atılacağını bildirir. Daniel bu emre itaat etmez ve aslan çukuruna atılır. Aslanların Daniel'i yemediğini gören Darius, dünyada yaşayan herkesin Daniel'in Tanrısı'ndan titremesini, O'nun yaşayan bir Tanrı olduğunu, egemenliğinin son bulmayacağını bildirir.⁴⁷

Tapınağın yıkımıyla birlikte Yahve'nin nerede olduğuna dair halk arasında yeni bir sorun ortaya çıkar. Çünkü Tapınak, Rabb'in sarsılmaz bir konutudur. Nitekim Süleyman, Tapınağı adarken "Ya Rabb, karanlık bulutlarda otururum demiştin. Senin için görkemli bir tapınak, sonsuza dek yaşayacağın bir konut yaptım."⁴⁸ der. Tanrı da

⁴⁴ Hezekiel, 6/9-10.

⁴⁵ İşaya, 64/1-9.

⁴⁶ Daniel, 3/1-30 ayrıca bkz. www.hebraica.org/histoire.

⁴⁷ Daniel, 6/1-28.

⁴⁸ II. Tarihler, 6/1-2.

tapınma duasına yanıt verirken “Adım sürekli orada bulunsun diye bu Tapınağı seçip kutsal kıldım. Gözlerim onun üstünde, yüreğim her zaman orada olacaktır.”⁴⁹ buyurarak Tapınağın önemini vurgular. Tanrı'nın varlığının bir nevi simgesi olan Tapınak yıkılınca halkın bir kısmı nerede olurlarsa olsunlar, Tanrı Yahve'nin bütün Yahudilerle beraber olduğuna inanır. Böylelikle Yahve'ye belirli bir yer tesis etme düşüncesinden ‘**Yahve her yerededir**’ anlayışına yönelirler.⁵⁰ Halkın bir kısmı bu düşüncüyü kabul etmek yerine Tanrı'ya bir yer bulma çabası içine girer. Yahve'ye İsrail toprağı üzerinde tapınmak amacıyla Filistin'den toprak getirmeyi⁵¹ ve ya Yabancı Tanrılardan Yahve'ye bir toprak verme -nitekim Süleyman karılarının tanrılarına yer vermiştir. Yine Mısır Tanrıları Kenan Tanrıları'na firavun döneminde yer vermişlerdir.- ricasında bulunmayı düşünürler. Şüphesiz bu düzenlemeler gereğince Mısır'a giden Yahudiler **Elephantin'de** Kudüs Tapınağı'na benzer bir tapınak inşa ederler. Muhtemelen Babil sürgünleri de benzer bir projeyi tasarlayarak **Kasifya'da** bir Tapınak inşa ederler.⁵²

2.Melek ve Şeytan İnancı

Sürgün döneminde melek ve şeytan inancı konusunda da Babil etkisinden söz etmek mümkündür. Sürgün öncesi Yahudilik'te kötü varlıklar dini bir konu teşkil etmezler. Eski Ahid'in Eyüp kitabında⁵³ zikredilen şeytan, Yahve'nin emriyle Eyüp'ü deneyen semavi varlık olarak düşünülür. Fakat zamanla Yahudilik şeytanı, Tanrı'nın karşısında bir varlık olarak değerlendirerek düalizme ulaşır.⁵⁴ Artık şeytan kötülük ilkesini canlandırarak Tanrı'nın rakibi olur. Ayrıca yeni bir düşünce de -iki çağ ve ya iki krallık, bu saltanat ve öteki saltanat- giderek belirginleşir. Bu çağda zaferi ‘şeytanın krallığı’ kazanacaktır. Mesih'in devri yaklaşırken şeytanın gücü doruk noktasına çıkacak, felaketler ve aykırı görüntüler çoğalacaktır. Ama eskatolojik savaşta Yahve, şeytanı yenecek, iblislerin hepsini ya yok edecek ve ya boyun eğdirecek, kötülüğü kökten kazıyıp atacak, ebedi hayat, neşe ve barış getirerek kendi krallığını kuracaktır.⁵⁵ Babil Sürgünü sırasında şeytanın adeta Tanrı'nın zıddı bir konuma gelmesi İran

⁴⁹ II. Tarihler, 7/16.

⁵⁰ Şelebi, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik* (terc. Ömer Faruk Harman, Ahmet M. Büyükçınar), Kalem yayınevi, İstanbul, 1978, s.191.

⁵¹ II.Krallar, 5/17.

⁵² Adolphe Lode, *Les Prophètes d'Israël et Les débuts du Judaïsme*, s.219.

⁵³ Eyüp; 1/6, 2/1.

⁵⁴ Guignebert, Charles, *Le Monde Juif Vers Le Temps de Jesus*, s.121,124.

⁵⁵ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.I, s.306.

kültüründe Ahura Mazda'nın karşısında kötülük ilkesinin kaynağı olan Angra Mainyu inancından etkilenildiğinin bir göstergesi olabilir.

Eski İsrail dininde Yahve'nin emirlerini icra eden bir takım semavi hizmetçilerden (meleklerden) bahsedilir.⁵⁶ Bu semavi hizmetçiler, sürgün döneminde nebiler gibi insan ile Tanrı arasındaki aracılık görevini üstlenmeye başlarlar.⁵⁷ Ayrıca meleklerin varlığına yönelik atıflar özellikle Babil Sürgünü ve sonrasında kaleme alınan metinlerde yer alır. Daha önce yazılan metinlerde meleklerin isimlerinden söz edilmediği gibi net bir şekilde diğer varlıklardan da (Tanrı ve insan) ayrılmazlar. İlk defa olmak üzere büyük meleklerden ve onların isimlerinden Daniel kitabında söz edilmeye başlanır. Bu da Yahudilik'teki meleklerin isimlendirilmeye başlanması ve onlara olan inancın hiyerarşik bir hal almasında İranlıların özellikle de Zerdüşt dininin etkisinin büyük olduğu şeklindeki bir kanaate götürür. Mabed'in ikinci kez inşa edildiği dönemde, meleklerle ilgili inançlar daha da gelişerek karmaşık bir hal alır. Bu tür anlayışları özellikle Apokrif ve Esseniler'in metinlerinde görmek mümkündür.⁵⁸

3.Nebilerin Faaliyetleri

Sürgünde dini inanç ve geleneklerin devam ettirilmesinde nebiler çok önemli rol oynar. Sürgün öncesinde İsrail'in seçkinleri olarak tanımlanan Yahudi otoriteler, sürgünde geleneksel konumlarını korurlar. Sürgün dolayısı ile Yahudiliğin liderlik kadrosu Babil'e taşınır. Babil'de Yahudi toplumunun dini lideri konumundaki **Hezekiel** ve sürgündeki yaşamı şekillendiren **Yeremya** önemli görevler ifa ederler. Yine **Daniel** ve arkadaşları Babil okullarında saray mensubu olarak eğitim görürler. **Hagay** ve **Zekeriya** ise sürgünde dünyaya gelen nebilerdir.⁵⁹

Yeruşalim yıkılmadan önce ikinci tutsak grubuyla Babil'e götürülen peygamber Hezekiel, sürgündeki halkına verdiği hizmeti, tutsaklığın ilk yirmi yılında gerçekleştirir. Başlangıçta Hezekiel işini, nankörük ve yalanları temizleme çalışması olarak görür. Yahuda'dan getirilen sürgünlerin Kudüs'ün yenilmezliği umutlarını yok etmek ve Kutsal Kent yıkıldıktan sonra da onlara yeniden umut vermek ile görevli olduğunu düşünür. Mesajını yaymaya başladığı ilk dönemde Hezekiel Kudüs'ün sonunun

⁵⁶ Tekvin, 6/2; İşaya 6/2.

⁵⁷ Guignebert, Charles, Le Monde Juif Vers Le Temps de Jesus, s.117.

⁵⁸ Aydın, Fuat, *Yahudilik*, s.90-92.

⁵⁹ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 57.

yaklaştığını, bunun İsrail'in dininden sapmasının kaçınılmaz sonucu olduğunu bildirir. Kudüs'ün düşüşünden sonra Hezekiel'in çağrısında yeni bir dönem başlar, bu dönemin belirleyici niteliği İsrail'in kurtulacağı umududur. Tanrı için hiçbirşey olanaksız değildir.⁶⁰ Hayata dönmeleri imkansız görünen ölmüş insan kemikleri nasıl Tanrı'nın buyruğuyla canlanıyorsa Tanrı; halkını İsrail toprağında yeniden var edecektir.⁶¹ Hezekiel'in kuru kemiklere dair bu kehaneti ölümden sonra dirilişin varlığına da bir vurgudur. Hezekiel'in bir başka kehanetinde⁶² sürgünlerin geri döneceği, harap olmuş yerlerin yeniden yapılacağı özellikle de İsrail'in affedilip kurtulacağı, kavmin çoğalacağı müjdelenir. Yine sürgüneyken Hezekiel'e Rabb tarafından yeni bir Mabed'in ölçü ve özellikleri bildirilir.⁶³ Fakat bu özelliklerde Mabed pratikte tam olarak gerçekleşmez.⁶⁴ Ama Hezekiel'in kahramanca dindarlığı sürgündeki halkın dinine bağlı kalmasında önemli rol oynar.⁶⁵

Hezekiel'in yanı sıra sürgün döneminde etkin olan dini liderlerden birisi de Yeremya'dır. Yeremya vali Gedelya'nın öldürülmesinden sonra zorla Mısır'a götürüldüğü için Babil'de görev yapmaz. Ama Tanrı'nın yolundan ayrıldığı için Yahuda'nın birgün yıkılacağı kehaneti gerçekleştikten sonra Yeremya, ulusunu yeni durumu kabul etmeye ve sürüldüğü yerlerde devamlı bir yaşam kurmak üzere örgütlenmeye çağırır, sürgüne giden Yahudiler'e bir mektup⁶⁶ yollayarak kurtuluşun hemen gerçekleşeceği umuduyla yaşamamalarını, sürüldükleri yerlere yerleşmelerini emreder.⁶⁷

Hezekiel ve Yeremya'nın devamlı vaaz etmelerine rağmen Yahuda'da Azzur oğlu Hananiah⁶⁸ Babil'de Kolaya oğlu Ahav, Maaseya oğlu Sidkiya ve Shemaiah, Nehelamite⁶⁹ gibi sahte peygamberler Yahuda Devleti'nin bakiye kalanlarının kurtuluşunun yakında olacağına teşvik eder.⁷⁰ Tanrı bu sahte peygamberleri

⁶⁰ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.I, s.430.

⁶¹ Hezekiel, 37/1-14.

⁶² Hezekiel, bab 36.

⁶³ Hezekiel, 40/1- 44/9.

⁶⁴ Özen, Adem, *Yahudilik'te İbadet*, Ay Işığı Kitapları Kitapevi, İstanbul, 2001, s.72.

⁶⁵ Guignebert, Charles, *Le Monde Juif Vers Le Temps de Jesus*, s.58.

⁶⁶ Yeremya, 29/1-23.

⁶⁷ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 41.

⁶⁸ Yeremya, 28/1-9.

⁶⁹ Yeremya, 29/21.

⁷⁰ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 609.

cezalandıracağını Rabb'e bağlı olan peygamberlere bildirir.⁷¹ Nitekim Yeruslm'in yıkılışı ile başlayan srgnn uzun srmesi sahte peygamberlerin yalancılığını ortaya çıkarır.

Babil srgnnde, Daniel'in de Rabb'e bağlılık konusunda önemli yaşantıları olur. Peygamber Daniel, Yahuda Kralı Yehoyakim zamanında (yaklaşık İ..604'te) Nebukadnessar tarafından Babil'e götürülen zeki çekici ve genç Yahudi tutsaklardan biridir. Mesleğine gelince; Daniel, Nebukadnessar ve Belşassar yönetiminde görev alan önemli bir devlet adamıdır. Med-Pers orduları Babil'i fethettiğinde Daniel; Darius'un emrindeki  başkandan biri olarak atanır. Aynı zamanda Koreş'e de hizmet eder. Yahudiler Kutsal Kitabın peygamberler kısmında Daniel'e yer vermezler. Çünkü Daniel bir devlet adamıdır ve bu nedenle Yeremya Hezekiel gibi peygamberlerle bir tutulmaz. Fakat biz Daniel'in ağrı değil hizmet aracılığıyla bir peygamber olduğunu kabul edebiliriz. Daniel 'dünyasal' bir mesleği olan ve aynı zamanda Kutsal Kitap çalışmasına ve paylaşıma zaman ayıran imanlılardan farklı değildir. Daniel kitabının büyük bir bölümü, ulusların dünyasal güçleriyle ilgilendiğinden dolayı, Daniel'in 2/4'ten bab 7'ye kadar olan kısmı Pers İmparatorluğu'nun resmi dili olan Aramice yazıldığını söyleyenler vardır.⁷² Daniel, Babil Srgn esnasında büyük zorluklar karşısında kalan imanlıların Tanrı'ya nasıl sadık kaldıklarını anlatır. Ayrıca hem Babil hem de Pers Krallıkları döneminde imanlıların Tanrı'ya bağlılıkları sayesinde düşmanlardan üstün olduklarına vurgu yapılır.⁷³ Daniel, Nebukadnessar'ın gördüğü kesilen ağaçla ilgili dşn yorumlayarak Babil Krallığı'nın sona ereceğini bildirir.⁷⁴ Yine Daniel, bir insan elinin duvarın üzerine yazdığı yazıyı yorumlayarak Nebukadnessar'ın torunu Belşassar'ın döneminde yönetimin Perslere geçeceğini bildirir.⁷⁵

Daniel, Medli Darius'un egemenliği sırasında Yeremya kitabını inceleyerek yetmiş yıllık srgn döneminin sona ermek üzere olduğunu fark eder. Kendisinin ve halkının günahlarını itiraf ederek, Rabb'den Yeruslm ve Yahuda halkına ilişkin vaadlerini yerine getirmesini ister.⁷⁶ Rabb de; "Başkaldırıyı ortadan kaldırmak, günaha son vermek, suçu bağışlatmak, sonsuza dek kalıcı doğruluğu sağlamak, görüm ve

⁷¹ Yeremya, 28/1-9; 29/15-32.

⁷² MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 628-630.

⁷³ Daniel, 3/1-30; 6/1-28.

⁷⁴ Daniel, 4/1-37.

⁷⁵ Daniel, 5/1-31.

⁷⁶ Daniel, 9/1-19.

peygamberliği mühürlemek, En Kutsalı mesh etmek için senin halkına ve kutsal kentine yetmiş hafta* kadar zaman saptanmıştır.” buyurur. Aynı zamanda Rabb Daniel aracılığıyla meshedilmiş olanın öldürüleceğini de bildirir.⁷⁷ Kutsal Kitap Yorumu adlı eserin yazarı William Macdonald bu ayeti, İsa'nın çarmıhtaki ölümü hakkında hatasız bir referans olarak yorumlar.⁷⁸

Peygamber Hagay ise Babil Sürgününde dünyaya gelmesine rağmen Babil'den döndükten sonra Zekeriya ve Malaki ile birlikte görev alan peygamberlerin ilkidir. Tutsaklık sonrası dönemin peygamberi olan Hagay, Zerubbabil Babil'den ayrılanlara klavuzluk ettiğinde Yeruşalim'e dönenler arasındadır. Görevi; halkını Tapınağı yeniden inşa etmesi için teşvik etmektir.⁷⁹

Hagay gibi Zekeriya da sürgünde doğar ve ülkelerine geri dönen Yahuda halkına peygamberlik eder. Hagay ile birlikte Tapınağın yeniden inşa edilmesinde teşvik görevini yürütür. Zekeriya, peygamberliğine İ.Ö.520 yılında başlar. Hagay en az üç yıl görevini sürdürmüş olmasına rağmen Zekeriya'nın görevi uzun sürer.⁸⁰ Zekeriya Tapınağın yapımının yanı sıra Mesih'e ilişkin dikkat çekici peygamberliklerde bulunur.⁸¹

4.Mabed Anlayışı

İlk kez Kral Süleyman tarafından yapılan Mabed'in Nebukadnessar tarafından yıkılması, halk arasında büyük bir sarsıntıya sebep olur. Halkın Babil'e sürgün edilmesiyle birlikte peygamberler Mabed'in yeniden yapılacağı yönünde sürekli umut verirler. Hatta sürgündeyken Hezekiel'e Rabb tarafından, yeni bir Mabed'in ölçü ve özellikleri bile bildirilir.⁸² Bazı araştırmacılar Tanah'taki bazı ifadelerden yola çıkarak, Tapınak yıkılsa bile kutsallığını kaybetmediğini Babil Sürgünü boyunca hac mekanı olma özelliğini koruduğuna vurgu yaparlar.⁸³ Her ne kadar sürgün sonrasında Mabed kutsallığını korumaya devam etse de Babil'de Kudüs Mabed'i gibi olmasa da küçük çaplı mabedlerin yapıldığı bir gerçektir. Çünkü sürgün ile birlikte yabancı bir ülkede

* Bu bölümde bir haftanın yedi yıl anlamına geldiği sanılıyor. *Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*, s.1101.

⁷⁷ Daniel, 9/20-27.

⁷⁸ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 640.

⁷⁹ Ezra, 5/1 ayrıca bkz. MacDonald, William, a.g.e., c. II, s. 731.

⁸⁰ MacDonald, William, a.g.e., c. II, s. 736,737.

⁸¹ Zekeriya, bab 9-14.

⁸² Hezekiel, bab 40-44.

⁸³ Yeremya, 41/4-5 ayrıca bkz. Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 55,100.

yaşamaya başlayan halk, ibadet etme fırsatından yoksun kalmaz. Yahudiler ‘artık Mabed yoksa biz de bulunduğumuz yerlere mini mabedler açmalıyız.’ diye düşünürler. Nitekim Mezmurcu’nun söylediği gibi “Tanrı’nın görkemi bütün dünyayı doldurur.”⁸⁴ Tanrı’nın varlığı bir mekanla sınırlanamaz, O evrenseldir.” düşüncesinden hareketle Yahudiler ibadet mekanı olarak **Sinagog**’u yaratırlar.⁸⁵ Yine Babil’e sürgüne gönderilenlerin Vali Gedelya’nın ölümüyle Mısır’a giden Yahudiler’in **Elephantine**’de yaptığı Tapınak’tan etkilenecek **Kasifya**’da bir tapınak inşa ettiğini ileri süren yazarlar da vardır.⁸⁶ Sinagogun Babil Sürgünü’nde ortaya çıktığını savunan düşüncenin aksine bazı otoriteler “Sinagog’u” Peygamber Moşe dönemine kadar götürmeye çalışırlar. Bazı otoritelerin bu çalışması bu denli önemli bir kurumun oluşmasını Yahudi tarihinin en başlarına götürme çabası olarak değerlendirilebilir. Oysa Sinagog’un kaynağını ararken dikkatleri Yahudiler’in Babil Sürgünü dönemine yöneltmek tarihi gerçeklere daha uygun düşmektedir.⁸⁷

Talmud; Hezekiel’de geçen “onları uzaklara, ulusların arasına gönderdiysen de ben onları ülkelere dağıttıysam da ben onlara geldikleri ülkelerde küçük bir mabed görevini gördüm.”⁸⁸ ifadesini Babil’deki sinagoglara ve dini çalışmalar yapılan evlere atfetmektedir. Ancak bazı din bilimcileri sinagogun başlangıcını Tanah’ta tekrar tekrar belirtilen ve Hezekiel’in önünde oluşturduğu asamblede bulmaktadırlar.⁸⁹ Sürgünün ilk dönemlerinde liderlik konumunda olan Hezekiel’in evi, toplanma yeri olarak kullanılmaktadır.⁹⁰ Burada düzenli olarak, dini yaşantının geliştirilmesi ve sürgün dönüşü sonrası Yahuda’daki dinsel topluluğun karakteri oluşturulmaya çalışılmaktadır. Hezekiel’in evinde başlayan toplantılar sonraki zamanlarda sürgündeki Yahudi toplumunun birlik ve beraberliğini sağlamak için herkesi kapsayacak periyodik

⁸⁴ Mezmurlar, 57/5.

⁸⁵ Blech, Rabi Benjamin, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik* (Trc. Estreya Seval Vali), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul, 2003, s.307.

⁸⁶ Adolphe Lode, *Les Prophètes d’Israël et Les débuts du Judaïsme*, s.219.

⁸⁷ Alalu, Suzan; Arditi Klara; Asayaş Eda; Basmacı, Teri; Ender, Fani; Haleva, Beki; Maya, Dalya; Pardo, Ninet; *Yahudilik’te Kavram ve Değerler - Dinsel Bayramlar – Dinsel Kavramlar – Dinsel Gereçler*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul, 2001, s.256.

⁸⁸ Hezekiel, 11/16.

⁸⁹ Besalel Yusuf, “Sinagog”, *Yahudilik Ansiklopedisi (I-III)*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul, 2001, c III, s.597.

⁹⁰ Hezekiel, 8/1, 14/1, 20/1.

toplantılar şekline dönüşür. Bu toplantılar diasporadaki Yahudi yaşamının temelini oluşturan sinagogun ortaya çıkmasına sebep olur.⁹¹

Sinagog diye adlandırılan kurumun İbranice’de üç ismi vardır. Toplanma evi anlamına gelen **Beyt ha Keneset**; Sinagogun sosyal rolünü vurgulayarak cemaat faaliyetlerine olanak tanır. İnsanların düzenli olarak bir araya gelmesine, dostluk ve destek ilişkileri sürdürmesine fırsat verir. Dua evi anlamına gelen **Beyt ha Tefilla**; Sinagogun ikinci önemli işlevine vurgu yapar. İlk dönem Rabbileri, grup halinde edilen duanın, tek başına edilenden çok daha etkin olduğundan emindirler. Gerçekten de en kutsal dualardan bazıları ancak minyan* varsa okunabilir. Rabbiler grup deneyiminin daha ruhani bir ortam yarattığını açıklar. Toplumsal sorumluluk bilinci başkalarıyla birlikte olunduğunda kazanılır. Bu yüzden dua evi olarak sinagoga ihtiyaç vardır. Sinagogun diğer bir ismi de öğrenim evi anlamına gelen **Beyt ha Midraş’tır**. Öğrenim için gerekli kutsal Kitapların kopyaları sinagogda her zaman bulunur. Cemaatin sahip olduğu kitaplar sinagogda **Beyt ha Midraş’ta** muhafaza edilir.⁹² Bu fonksiyonların yanında I. Mabed döneminde zenginlerin fakirlere yardım etmek amacıyla verdikleri bağışların saklandığı Mabed’e bağlı **Tsedaka Odası*** da sinagogların kurulduğu zamanda da aynen olmasa da fonksiyonunu icra eder. O dönemlerde sinagog etrafında toplanan cemaat liderleri yardım işlerini yürütmek görevini üstlenirler ve bunlara ‘**Gabay ha Tsedaka**’ sanı verilir. Hatta II. Mabed zamanında da bu Tsedaka düzeni devam eder her şehre bir cemaat kasası yerleştirilir ve her cuma fakirler bu kasadan Şabat yemeği ve öteki ihtiyaçları için para alırlar.⁹³

Tüm bunların yanı sıra sürgünlerin Yahudi yaşam biçimini sürdürmesinde ve sürgünde inançlıların bir arada olmasında sinagogun çok önemli bir fonksiyonu da vardır. Başlangıçta herkes sinagogun tanrısal ibadet için yalnızca geçici bir kurum olduğunu düşünür. Ancak Babil sürgününden döndükten sonra Kudüs Mabed’i yeniden

⁹¹ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 59-60.

* Minyan; Yahudi kanunu uyarınca bir cemaat oluşturmak için gereken asgari on kişiye denir. Blech, Rabi Benjamin, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik* (Trc. Estreya Seval Vali), s.308.

⁹² Blech, Rabi Benjamin, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik* (Trc. Estreya Seval Vali), s.308-310.

* Yeruşalim’de Beyt ha Mikdaş eklentisinde ‘Tsedaka Odası’ diye bilinen bir karanlık oda bulunmaktaydı. Bundan amaç zenginlerin kimseye görünmeden bağış yapabilmeleri fakirlerin de yine görünmeden ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar bu bağışlardan yararlanabilmeleriydi. Alalu, Suzan; *Yahudilik’te Kavram ve Değerler - Dinsel Bayramlar – Dinsel Kavramlar – Dinsel Gereçler*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul, 2001, s.186.

⁹³ Alalu, Suzan ve diğerleri; *Yahudilik’te Kavram ve Değerler*, s.186.

yapılmış olmasına rağmen Yahudiler sinagogları kullanmaya devam ederler.⁹⁴ Bunun bir sonucu olarak on asra yakın bir zaman sürecinde Yahuda'da mabed etrafında merkezileşen din duygusu ile sinagog etrafında teşkilanan diaspora cemaatinin din duygusu birlikte yaşayarak, birbirine paralel olarak gelişme gösterir.⁹⁵

M.S. I. yy.'a kadar sinagog, Yahudiler için ikinci derecede bir öneme sahip olur. M.S. 70 yılında Titus tarafından Kudüs Mabedi'nin ikinci defa tahrip edilmesinden sonra, sinagog her ne kadar Kudüs Mabedi'nin yerini tutmasa da ibadet ve sosyal hayatın merkezi haline gelir.⁹⁶

5.Kurban İbadeti

Sürgün, Yahudileri, Kudüs Mabedi çevresindeki dinsel icraat ve kurban geleneğinden ayırır.⁹⁷ Halbuki kurban; Yahudilik'te temel dini ibadetlerden birisidir. I. Mabed döneminde çok önemli bir yer tutan kurban ibadetine M.Ö. 586'da Mabed'in tahrip edilmesi ve halkın Babil'e sürgün edilmesi üzerine bir süre ara verilir. Çünkü Kurban ibadeti sinagoglarda uygulanamayan sadece Süleyman Mabedi'nde icra edilebilen bir ritüeldir.⁹⁸

Babil Diasporası'nda kurban ibadetinin yerini, Mabed'i hatırlamak için Kudüs'e doğru dönülerek yapılan dua ibadeti alır.⁹⁹ Çünkü kral Süleyman, Kudüs Mabedi'ni adarken şöyle dua etmiştir: “Sana karşı günah işlediklerinde, sen öfkelenip onları yakın ya da uzak bir ülkeye tutsak olarak götürerek düşmanlarının eline teslim edersen, onlar da tutsak oldukları ülkede pişmanlık duyup günahlarından döner, ‘günah işledik, yoldan sapıp kötülük yaptık’ diyerek sana yakarırlarsa, tutsak oldukları ülkede candan ve yürekten sana dönerlerse, atalarına verdiğin ülkelere, seçtiğin kente ve adına yaptırdığım Tapınağı'na yönelip dua ederlerse, göklerden oturduğun yerden dualarına, yakarışlarına kulak ver, onları kurtar. Sana karşı günah işlemiş olan halkını ve

⁹⁴ Atasağun, Galip, *İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da) Dini Semboller*, Konya, 2002, s. 84.

⁹⁵ Kaufmann Francine - Eisenberg Josy, “Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik”, *Din Fenomeni*, (Terc. Prof. Dr. Mehmet Aydın), Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2000, s. 99

⁹⁶ Atasağun, Galip, a.g.e., s. 84.

⁹⁷ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 42.

⁹⁸ Atasağun, Galip, a.g.e., s. 101-102

⁹⁹ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 61.

işledikleri bütün suçları bağışla, düşmanlarının onlara acımasını sağla.”¹⁰⁰ Sürgündeki halk, Süleyman’ın yalvarışı gibi Rabb’e dua etmeye başlar.

I. Mabet’in ayakta olduğu günlerde yazılı hiçbir şekli dua metni olmadığı gibi, duanın zorunlu olduğuna dair bir emir de mevcut değildir. Yani dua, ibadete ait bir özellik arzetsede de tamamen ihtiyari bir durumdadır. Dua sürgün öncesinde şekil ve muhteva olarak ne ferde ne de zaman ve ya mekana hasredilir. Fakat I. Mabet’in yıkılmasıyla birlikte halk dua ibadetine büyük önem verir. Ayrıca halk dualarını İbranice’nin yanı sıra diğer dillerde de yapmaya başlar. Örneğin Babil’in Pers yönetimine geçmesiyle birlikte Yahudiler arasında Aramice dua etme yayılır.¹⁰¹

M.Ö. 515 yılında Mabet’in yeniden yapılasıyla birlikte Kurban ibadeti yeniden canlanır.¹⁰² Mabet’in inşasından sonra kahinler kurban törenlerinin dışında dua edip ilahi söylemeye başlar. Eski Mezmurlar yeniden ele alınır ve bunlara yenileri ilave edilir. Bir yandan halkı merasimlere dahil etmek ve kurbanları, halkın kurbanları haline getirmek için ‘**maamadat**’ denilen bir teşkilat tesis edilir. Memleket yirmi dört bölgeye ayrılır. Bu bölgelerden her biri yılda iki defa birer haftalığına Kudüs’e bir heyet gönderir. Bunlar ‘sabah (Şahrit), öğle (musaf), ikindi (minha) ve akşam üstü Mabet’in kapıları kapanmadan önce (neilat şearim)’ olmak üzere günde dört defa yalnız duadan ibaret bir ibadet ve Tevrat okumak için Mabet’e gelirler. Memleketlerinde kalanlar ise aynı saatlerde aynı ibadeti yaparlar. Bu uygulama daha sonraki sinagoglarda günlük ibadetlerin bir başlangıcı olur.¹⁰³

M.Ö.515 yılında Mabet’in yeniden yapılmasıyla tekrar başlayan kurban ibadeti M.S.70 yılında Mabet’in ikinci kez tahribiyle sona erer.¹⁰⁴ Böylece II. Mabet’in tahribine kadar devam eden ve uzun zaman kahinlerin inhisarı altında olan kurban ibadetinin yerini kademeli olarak kesin bir zaman ve ya sınıfa tahsis edilmeyen ve hahamlar tarafından ‘kalbin ibadeti’ olarak ifade edilen cemaatle dua ibadeti alır. Böylece sürgün sonrasında sinagogların kurban mezbahlarının yerini alması gibi Ahdi Atik okunması ile birlikte dua da kurbanın yerine geçer.¹⁰⁵

¹⁰⁰ I. Krallar, 8/46-50.

¹⁰¹ Özen, Adem, *Yahudilikte İbadet*, s.175.

¹⁰² Atasagun, Galip, *İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’da) Dini Semboller*, s. 102.

¹⁰³ Özen, Adem, *a.g.e.*, s.93.

¹⁰⁴ Atasagun, Galip, *a.g.e.*, s. 102.

¹⁰⁵ Özen, Adem, *a.g.e.*, s.107.

6.Sünnet ve Şabat İbadetleri

Diasporada Yahudiler, çok uluslu bir yapı içinde milli ve dini kimliklerini korumaya çok özen gösterirler. Yahudi kimliğini korumada Sünnet ve Şabat çok önemli iki uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şabat, Tanrı'nın evreni yarattıktan sonra bugünde dinlenmesinin¹⁰⁶ ve İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkarmasının¹⁰⁷ anısına kutlanan haftalık bir ibadettir. Şabat Cuma günü güneşin batışıyla başlar, cumartesi akşam vaktine kadar devam eder. Sebt gününde Yahudiler için dünya ile ilgili bütün işlemler yasaktır. Her Yahudi'nin kendini Tanrı'ya vermesi ve Tanrı işleriyle uğraşması gerekir.¹⁰⁸

Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki özel bir ilişkiyi ve yakınlaşmayı sembolize etmesi açısından Şabat,¹⁰⁹ Yahudiler'i diğer milletlerden ayıran bir özelliğe sahiptir.¹¹⁰ Bu özelliği sebebiyle Şabat, diasporada eskisine oranla daha fazla önem kazanır.¹¹¹ Sürgünde Şabat'a gösterilen saygı, Ahid'e bağlılığın bir kanıtı olur.¹¹² Halk sonradan kalıcı bir adet olacak olan Tora ve peygamberlerden okunan Tanrı kelamını dinlemek ve dualara iştirak etmek üzere Şabatlarda bir araya gelirler. M.Ö. V.yüzyılın ortasından itibaren Şabat; özel kurbanlar¹¹³ ve ekmek takdimeleri¹¹⁴ ile kutlanmaya başlanır. Sinagogun, Mabel'in yerini almasıyla birlikte Şabat onun en önemli müessesesi haline alır.¹¹⁵ Diasporada Şabat; Tanrı ile yapılan ahde bağlılığın bir göstergesi olmakla birlikte diasporadan kurtulmanın da bir ön şartı kabul edilir.¹¹⁶ Ayrıca cumartesi gününün şabat olarak adlandırılmasının, hatta bu adetin kendisinin Babil kültüründen geldiğini, Babillilerin de oruç ve dua günlerine şebtu dediklerini Yahudilerin de bu ibadeti kendi dinlerine uyarladıklarını iddia edenler de vardır.¹¹⁷ Fakat biz sürgün öncesinde de Şabat gününün kutladığını düşünerek bu iddiayı fazla sağlıklı bulmuyoruz.

¹⁰⁶ Tekvin, 2/1-3.

¹⁰⁷ Tesniye, 5/15.

¹⁰⁸ Aydın, Mehmet, "Sebt", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 677.

¹⁰⁹ Tekvin, 2/1-3; Çıkış 20/8-11, 35-1-3; Tesniye, 5/12-15.

¹¹⁰ Atasagun, Galip, *İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da) Dini Semboller*, s. 146.

¹¹¹ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 61.

¹¹² Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.II, s.294.

¹¹³ Levililer, 23/38; Sayılar, 28/9-10; Nehemya, 10/34; Hezekiel, 46/4-5; II. Tarihler, 2/3, 8/13, 31/3.

¹¹⁴ Levililer, 24/8.

¹¹⁵ Özen, Adem, *Yahudilikte İbadet*, s.197.

¹¹⁶ İşaya, 56/1-8; 58/13; Yeremya, 17/19-27.

¹¹⁷ Şelebi, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*, s. 325; Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, s. 51, 105,106.

Diasporada Yahudileri hem milli hem de dini ayırt edici bir niteliğe sahip kılan ibadetlerden birisi de Sünnet'tir.¹¹⁸ Tanrı Yahve; İbrahim ile yapmış olduğu ahdin alameti olarak sünnet olmayı emreder.¹¹⁹ İbrahim peygamberin sünnet ile ilgili sözlerinden anlaşıldığı gibi Yahudi şeriatı, her erkek çocuğun doğumunun sekizinci günü sünnet olmasını gerektirmektedir. Eğer bir Yahudi çocuğu on üç yaşına kadar sünnet olmamış ise çocuğun bu yaşta mecburen sünnet olması gerekir.¹²⁰

Sünnet; sürgün öncesi dönemde Yahudiler'in, Filistîler hariç¹²¹ diğer komşuları tarafından¹²² yerine getirilen bir adettir. Babilliler, sünnet olmadığı için Babil'de sünnet hem ahdin hem de Yahudi olmanın bir işareti olarak korunur.¹²³ Sonuçta Hz. İbrahim'e kadar İsrail'de uzanan Sünnet adeti, "**Ahit alameti**" olarak sadece sürgünde tesirli olur. Çünkü orada bu adet, milli dini bir cemaate aidiyeti belirten milli dini bir alameti teşkil eder.¹²⁴

7.Oruç İbadeti

Babil sürgününde; Yahudiler daha önce uygulamadıkları bir takım ritüelleri yapmaya başlarlar. Bunlardan biri; belirli zamanlarda tutulan oruçlardır. Tora'da sadece Yom Kipur gününde oruç tutulması emredilmesine¹²⁵ rağmen I. Mabed döneminde oruç ihtiyari bir fenomendir. Fakat sürgünden sonra oruç düzenli ve belirli aralıklarla tekrarlanan bir ibadet halini alır.

Sabitleştirilmiş oruç günlerinden ilk olarak sürgün sonrası peygamberi olan Zekeriya (M.Ö.520-515) bahseder.¹²⁶ Yahudiler sürgün dönemi boyunca dördüncü, beşinci, yedinci ve onuncu aylarda oruç tutarlar.¹²⁷ Onuncu ay olan Tevet ayının onuncu günü tutulan **Asara-Be-Tevet** orucu; Yerusâlim'in kuşatılması nedeniyle tutulan yası belirtir. Dördüncü ay olan Tammuz ayının on yedinci günü tutulan oruç Kudüs surlarının Babilliler tarafından aşılması hatırasına tutulan oruçtur. Beşinci ay olan Av

¹¹⁸ Atasâğun, Galip, *İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da) Dini Semboller*, s. 36.

¹¹⁹ Tekvin, 17/9-14.

¹²⁰ Aydın, Mehmet, "Sünnet Olma", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 709.

¹²¹ Hakimler, 14/3; 15/18 I. Samuel, 14/6; 17/26.

¹²² Mısırlılar, Edomiler, Ammoniler, Moabiler ve Araplar sünneti icra ediyorlardı. Yeremya, 9/25-26.

¹²³ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 61.

¹²⁴ Mensching, Gustav, *Dini Sosyoloji*, s. 41.

¹²⁵ Aydın, Mehmet, "Oruç", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 576.

¹²⁶ Zekeriya, 7/3-5; 8/19.

¹²⁷ Zekeriya, 7/5'de sadece beşinci ve yedinci aylardaki oruçlardan bahsedilirken; Zekeriya, 8/19'da dördüncü, beşinci, yedinci ve onuncu aylardaki oruçlardan bahsedilir.

ayının dokuzuncu günü tutulan **Tişe-Be-av** orucu M.Ö. 586 yılında Bet Ha Mikdaş'ın yıkılması hatırasına tutulan oruçtur. Ayrıca bu oruç Yahudiler'in başına başka felaketlerin gelmesi nedeniyle de hatırlanır. Örneğin Bet Ha Mikdaş'ın M.S.70 yılında ikinci defa yıkılışı da bu güne rastlar. Bu yas gününde Yom Kipur gelenekleri uygulanır. Yedinci ay olan Etanim ayında tutulan **Tsom Gedelya** orucu; Yahudi lideri Gedelya Ben Ahikam'ın öldürülmesinin hatırasına tutulan oruçtur. Ayrıca on ikinci ay olan Adar ayının on üçüncü günü tutulan Ester orucu ile de Yahudiler'in İran'da Ester adlı Yahudi kızının sayesinde katliamdan kurtulmaları hatırlanır.¹²⁸ Tanrı bu aylarda oruç tutmayı emretmediği halde halk kendi isteğiyle bu oruçları tutar.¹²⁹

8.Yahudi Bayramları

Babil sürgününde halk; Yahudi bayramlarını kutlamaya devam ederek¹³⁰ vatan özlemlerini dile getirmek üzere bir araya gelirler. Daiches, isimlerden yola çıkarak yaptığı yorumunda, Şabatay (Şabat'ta doğdu) ve Hagay (Bayramda doğdu) isimlerinin sürgün döneminde çok fazla konmasının sebebinin bugünlere gösterilen hürmete bağlar. Ona göre bu isimler Yahudiler'in Şabat günlerine ve bayramlara riayet ettiklerini gösterir. Yahudiler bu günleri büyük bir bağlılık ve inançla kutlarlar ve bu günlerde doğan çocuklarına bugünün adını isim olarak verirler.¹³¹

Yahudi Bayramları ilk defa düzenli olarak sürgünde kutlanmaya başlar. Fısıh Bayramı, Musevi ulusunun kurtuluşunun yıl dönümüdür. Haftalar Bayramı, Tevrat'ın verildiği gün yani Yahudi dininin kurulduğu gün kutlanır. Museviler yıl başını yaradılışın anısına, af dileme gününü de kıyamet gününün bir ön hazırlığı olarak kutlamaya başlarlar. Bu yıllık dini bayram düzeni, Babil'in bilgisinden ve takvim düzenleme konusundaki becerisinden yararlanılarak oluşturulur.¹³²

Diasporada ortaya çıkan ritüellerden biri de Purim* Kutlamalarıdır. Pers Kralı Ahaşveroş verdiği bir şölende eşi Vaşti'den emirlerine uymadığı gerekçesiyle ayrılır.

¹²⁸ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 747; Aydın, Mehmet, "Oruç", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 576.

¹²⁹ Zekeriya, 7/4-7.

¹³⁰ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 609.

¹³¹ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 61.

¹³² Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, s.105-106.

* Pers yönetiminin Yahudilere uygulamayı tasarladığı soykırımın tarihini zar atarak saptaması nedeniyle adını İbranice'de zar anlamına gelen 'Pur' sözcüğünün çoğul halinden almaktadır. Alalu, Suzan ve diğerleri, *Yahudilik'te Kavram ve Değerler*, s.72.

Daha sonra Ahaşveroş iyi yetişmiş güzel Ester'i kendisine eş olarak seçer. Fakat Ester Yahudi olduğunu krala açıklama gereği duymaz. Zaman içinde krala karşı düzenlenen suikast planı Ester'in amca oğlu Mordekay tarafından ortaya çıkarılır ve bastırılır. Saray başdanışmanı Haman, Mordekay'ın kendisine saygı göstermediğini görünce tüm Yahuda halkından intikam almayı tasarlar.¹³³ Zaten Haman ülkedeki Yahudiler'in kendi dinleri ve gelenekleri içinde kapalı bir yaşam sürmeleri ve bu tutumlarının çoğu zaman kendisinin koymak istediği ilkelerle çelişmesi sonucu Yahudi toplumuna karşı gittikçe sertleşen bir husumet beslemektedir.¹³⁴ Haman Ahaşveroş'u da etkileyerek ülkedeki tüm Yahudiler'in öldürülmesi konusunda bir karar aldırılmayı başarır. "14 Adar günü Yahudiler'in tümü katledilecektir." Fakat kraliçe Ester sayesinde kral bu fikrinden vaz geçer. Haman kral tarafından öldürtülür ve Yahudiler katliamdan kurtulur. Böylece 13 Adar günü oruç tutarak Tanrı'dan yardım dileyen Yahudiler kurtuluşlarının anısına Adarın 14. ve 15. günlerini Purim Bayramı olarak coşku ve sevinç içinde kutlarlar.¹³⁵

Purim Bayramı ile ilgili önemli noktalardan birisi de doğu Mitolojileri ile ilgilenen bir takım bilim adamlarının Yahudi dinsel edebiyatındaki Mordekay ve Ester isimleri ile Babil Tanrıları Marduk ve İştâr'ın adları arasındaki benzerliğe dikkat çekmeleridir.¹³⁶ Diğer taraftan Elam'ın baştanrısı Humman ve Tanrıça Maştî ise Haman ve Vaştî ile ilişkilendirilir.¹³⁷ Bu da Purim Bayramındaki Babil etkisini göstermektedir.

Babil etkisinden söz edilebilecek bayramlardan birisi de Roşhaşana'dır. **'Yılbaşı'** manasına gelen **'Roşhaşana'** ekseriyetle eylüle rastlayan Tişri ayının birinci gününde kutlanan bir bayramdır. Bu bayramın menşeyini tetkik eden Ahdi Atik bilginleri, sonbahardaki kadim yakın doğu zirai bayramları ve Tanrı Baal'ın (ya da Marduk) vekili olarak kralın tahta çıkma merasimi ile paralellik arzettiğini düşünürler. Buna delil olarak da bayrama işaret eden metinlerin, sürgün sonrası döneme ait olan ruhban metninde bulunması gösterilir. Bu da onun Babil uygulamalarından etkilenmiş olduğuna işaret eder.

Eski kültürlerde yılbaşı, dünya düzeninin yeniden tesis edildiği ve insanların kaderlerinin ertesi yıl için belirlendiği bir zamandır. Mesela Babil'de Tanrılar'ın bu

¹³³ Ester, bab 1, 2, 3.

¹³⁴ Alalu, Suzan, ve diğerleri, *Yahudilik'te Kavram ve Değerler*, s.72,73.

¹³⁵ Bkz. Ester, bab 1-10.

¹³⁶ Alalu, Suzan ve diğerleri, *a.g.e.*, s.74.

¹³⁷ Özen, Adem, *Yahudilikte İbadet*, s.226.

mevsimde şehrin en önemli mabedinde toplandıkları farzedilir. Yahudi inanç ve adetlerini etkileyen Babilliler, yılın ilk gününü fertler ve halkın kaderlerinin incelendiği, Tanrıların hüküm günü olarak düşünürler. Her ne kadar Yahudi yılının gerçek başlangıcı Çıkış gününden (1 Nisan) itibaren hesap edilse de Yahudiler yedinci ay olan Tişrinin birinci günündeki Roşhaşana kutlamasını Babil'den alırlar. Zaten semitik menşeli birçok millet yeni yıla, eski hasat mevsiminin sonunda başlar. Babil esareti altında Yahudi dini, onlardan aldıkları bu fikri, yeni ve anlamlı hale getirir. Bu teorilerin farazi olduğunu kaydeden bazı ilim adamları yedinci ayın ilk gününde Ezra'nın Tora'yı halka okumasını¹³⁸ ve Nehemya'nın teşviklerini¹³⁹ delil göstererek, bayramın Babil ile irtibatını reddederler. Bu bilginler muvacehesinde bayramın menşei Babil'e dayandırılrsa bile Ezra döneminden sonra müessese haline geldiği muhakkaktır.¹⁴⁰

9.Ahret İnancı

Bazı araştırmacılara göre Babil esaretinde doğan inançların biri de kıyametle ilgilidir. Musa'nın getirdiği şeriatte kıyametle ilgili hususların olduğunu, tarih içinde Yahudiler'in bunları yok ettiğini ileri süren araştırmacıların aksine bir kısım bilginler de Yahudiler'in kıyametle ilgili düşüncelerini, Babil esareti döneminde İranlılar'dan aldıklarını söylemektedir.¹⁴¹

Yahudi inancına göre Yahve iyilik ve kötülük saçar, öldürür ve diriltir, ölümler diyarına indirir ve çıkarır.¹⁴² Yaradan ve dünyanın kralı olan Yahve aynı zamanda kendi yarattığının yargıcidir. Yahve şöyle buyurur: “Belirlediğim zaman gelince doğrulukla yargılayacağım.”¹⁴³ O'nun hem ahlaki, hem kozmik hem de toplumsal nitelikteki adaleti evrenin temel kuralını oluşturur. İnsanın ölümlülüğü ilk günahın, özellikle de Adem'in kendini Tanrı'ya benzetmek istemesinin sonucudur. Tevrat metinleri insanlık durumunun değersizliği üzerinde durur. İnsan topraktan yaratılmıştır ve yine toprağa dönecektir.¹⁴⁴ Elde edebileceği en büyük iyilik, uzun bir hayattır. Diğer geleneksel kültürlerde de olduğu gibi ölüm alçaltıcı bir olgudur: İnsanı mezardan ve ya Şeol'de, toprağın derinliklerindeki karanlık ve ürkütücü bölgede kurtçuk halinde bir ölüm

¹³⁸ Nehemya, 8/1-8.

¹³⁹ Nehemya, 8/10.

¹⁴⁰ Özen, Adem, *Yahudilik'te İbadet*, s.203-204.

¹⁴¹ Aydın, Mehmet, “Kıyamet”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 382.

¹⁴² I. Samuel, 2/6.

¹⁴³ Mezmurlar, 75/2.

¹⁴⁴ Tekvin, 3/19.

sonrası varoluş derecesine indirir. Ölüm kendi yarattığının tam anlamda olumsuzlanması olduğu için, Yahve, Şeol'e hükmetmez. Dolayısıyla ölü, Tanrı'yla ilişkiden yoksundur, bu da mümin için en korkunç sınavdır. Bununla birlikte Yahve ölümden daha güçlüdür: Eğer isterse insanı mezarından söküüp alabilir. Bazı Mezmurlar bu mucizeden söz eder: “Beni Şeol'den (ölüler diyarından) çıkardın çukura inenlerin içinde beni yeniden canlandırdın.”¹⁴⁵ ‘Ölmeyecek, yaşayacağım...Yahve beni şiddetle yola getirdi, ama ölüme terk etmedi.’¹⁴⁶ Babil esaretinden (M.Ö.587-538) nüfusun bir bölümü İran eskatolojisinin etkisine girmeden önce ölümlerin dirilişinden bahsedilen bölümler yalnızca bunlardır.¹⁴⁷

Sürgün sonrasında eskatoloji geliştiren ilk peygamber II. İşaya'dır.¹⁴⁸ Gerçekten de o yeni bir çağın şafağının söküşünü haber verir. İki çağ -henüz tamamlanmış çağ ve her an başlamak üzere olan yeniçağ- arasında kökten bir fark vardır. Diğer peygamberler trajik bir çağın sonuyla, yaklaşan mükemmel ve mutlu bir diğer çağı İsrail'in ahlaksız tutumunun sonunu, onun Tanrı'ya samimi bir dönüşle kendini yenileyebileceğini vaaz ederler. Buna karşılık, II. İşaya yeni çağın açılışını, Tanrı tarafından belirlenen bir dizi mucizevi sahne içeren dramatik bir anlatı gibi sunar:

- 1) Babil'in Yahve,¹⁴⁹ Tanrı'nın aracı Koreş¹⁵⁰ ve ya İsrail tarafından¹⁵¹ yıkılması,
- 2) İsrail'in kurtuluşu, yani sürgünlerin özgürlüğe kavuşması,¹⁵² çözü geçiş,¹⁵³ Kudüs'e varış¹⁵⁴ ve dünyanın dört bir köşesine dağılmış olanların bir araya gelişi,¹⁵⁵
- 3) Yahve'nin Siyon'a dönüşü¹⁵⁶

¹⁴⁵ Mezmurlar, 30/3; Türkçe çeviride, ‘Yaşam verdin bana, ölüm çukuruna düşürmedin.’ olarak geçmektedir.

¹⁴⁶ Mezmurlar, 118/17-18.

¹⁴⁷ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.I, s.414,415.

¹⁴⁸ İşaya kitabının 40-55. bölümleri Deutero İşaya (İkinci İşaya) adıyla bilinen ayrı bir eser oluşturur. Metni Babil Sürgünü'nün son yıllarında, yargılandıktan sonra muhtemelen idam edilmiş ve adı bilinmeyen bir yazar kaleme almıştır. Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.II, s.288.

¹⁴⁹ İşaya, 43/14-15.

¹⁵⁰ İşaya, 41/25.

¹⁵¹ İşaya, 41/14-16.

¹⁵² İşaya, 49/25-26.

¹⁵³ İşaya, 55/12-13.

¹⁵⁴ İşaya, 40/9-11.

¹⁵⁵ İşaya, 41/8-9.

¹⁵⁶ İşaya, 40/9-11.

4) Yeniden inşa ile¹⁵⁷ cemaatin çoğalmasıyla,¹⁵⁸ hatta, aden bahçesine çevirme türü değişimlerle¹⁵⁹ ülkenin ihyası,

5) Milletlerin Yahve'yi kabul edip, kendi Tanrılarından uzaklaşması¹⁶⁰

Bu eskatoloji senaryosu daha sonraki peygamberler tarafından da yeniden ele alınıp geliştirilir.¹⁶¹ Zekeriya, Hagay gibi peygamberlerin eskatolojik senaryolarında şu motiflerin tamamı ve ya birçok bölümü yer alır: Milletlerin yok edilmesi, İsrail'in kurtuluşu, sürgünlerin Kudüs'te toplanması, ülkenin cennete dönmesi, Tanrısal egemenliğin ve ya Mesih'in saltanatının kurulması, sonunda tüm milletlerin doğru dine gelmesi. Bu cennet imgelerinde sürgün öncesi 'iyimser peygamberlerin çağrısının eskatolojik açıdan değiştirildiği fark edilmektedir. Eskatolojik ilkçağın gecikmesinin gerekçesi olarak cemaatin yozlaşması gösterilir.¹⁶² Sürgün sonrası peygamberlere göre, yeniçağın başlangıcından önce çok büyük tarihsel altüstlükler yaşanacaktır. (Babil'in çöküşü, milletlerin Kudüs'e saldırısı ve sonra yok edilmeleri) Aynı zamanda mahşer gününe dünyayı yok edecek kozmik felaketler eşlik edecektir.¹⁶³ Ama Yahve " Yeni bir yeryüzü, yeni bir gök" yaratacak ve geçmiştekiler anılmayacak, akla bile gelmeyecektir.¹⁶⁴ Bu yeni yarattıkları sonsuza dek duracak¹⁶⁵ ve Yahve 'sonsuz ışık' olacaktır.¹⁶⁶ Kudüs bile yenilenecek¹⁶⁷ ve Rabb'in kendi ağzıyla belirlediği yeni bir adla anılacaktır.¹⁶⁸ Daha birçok eskatoloji senaryosunda görüldüğü gibi yaratılışın yenilenmesi bazı cennet unsurlarını da kapsayacaktır; sayısız zenginlikler benzersiz bereket, uzun ömür, barış vb. Ama onarılp ilk mükemmelliğine geri döndürülmüş evrenin ana dayanağı, gerçek bir 'dünyanın merkezi' olan Kudüs olacaktır. Ayrıca Tsefanya,¹⁶⁹ II. İşaya¹⁷⁰ gibi peygamberler eskatolojik kurtuluşu diğer halklara da

¹⁵⁷ İşaya, 44/26.

¹⁵⁸ İşaya, 44/1-5.

¹⁵⁹ İşaya, 51/3.

¹⁶⁰ İşaya, 51/4-5.

¹⁶¹ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.II, s.289.

¹⁶² Eliade, Mircea, *a.g.e.*, c.II, s.291.

¹⁶³ İşaya, 34/4, 51/6

¹⁶⁴ İşaya, 65/17.

¹⁶⁵ İşaya, 66/22.

¹⁶⁶ İşaya, 60/20.

¹⁶⁷ Zekeriya, 2/5-9.

¹⁶⁸ İşaya, 62/2.

¹⁶⁹ Tsefanya, 3/9.

¹⁷⁰ İşaya, 17/7; 51/4-6.

yaygınlaştırırlar.¹⁷¹ Daha sonra bu konu üzerinde iki akım ortaya çıkar: Evrenselciler ve Milliyetçiler. Evrenselciler, ‘Milletlerin’ bir gün tek Tanrı olarak kabul edilecek Yahve’ye tapacağı konusundaki eskatolojik peygamberlerin umudunu sürdürürler. Buna karşılık ‘milliyetçiler’ vahyin yalnızca kendilerine yönelik olduğunu beyan ederek çabalarını İsrail’in etnik bütünlüğünü korumaya yoğunlaştırırlar.¹⁷² Yinede İlk kıyamet metinleri Daniel Kitabında bulunur ve dünyanın sonuna yaklaşıldığını anlatır. Daniel kitabında anlatılan Nebukadnessar’ın gördüğü heykel¹⁷³ ve Daniel’in gördüğü birbirinden farklı dört büyük yaratık ölmeleri mukadder dört krallığı temsil etmektedir. Daha sonra tüm imparatorlar üzerindeki egemenlik, ‘**kutsallara**’, Yüceler Yücesi’nin halkına verilecektir.¹⁷⁴ Dört madenle simgelenen ve birbirini izleyen dört krallık izine İran’da rastlanmaktadır. Dört yaratığın ise Babil’de, İran’da, Fenike’de birçok öncülü bulunmaktadır.¹⁷⁵ Daniel yargı gününü ‘**kar gibi beyaz**’ giysileriyle alev alev bir tahtta oturan ‘**Eskiden beri var olanın**’ huzurunda gerçekleşirken betimler.¹⁷⁶ Daniel ‘eskiden beri var olanla’ mahkeme görüşü içinde ‘insanoğluna benzer birinin’ gökten inişine de tanık olur. Eskiden beri var olanın huzuruna götürülür ve ona ‘egemenlik, yücelik ve krallık’ verilir.¹⁷⁷ Daniel ‘insanoğlu’ ifadesiyle eskatolojik zaferin doruk noktasında İsrail halkını simgeler. İnsanoğlunun en yakın öncülleri İran-Kalde dinsel bağdaştırmacılığında aranmalıdır.¹⁷⁸ Kitab-ı Mukaddes’teki tüm bu bilgilere rağmen Yahudilik’te cennet cehennem yargı günü ile ilgili emirler daha fazla Talmud’da açıklanmaktadır. Talmud’un bildirdiğine göre, kötü insanların çok azı hariç diğer suçlular on iki aylık bir ceza sonunda cennete gideceklerdir.¹⁷⁹

10.Mesih İnancı

M.Ö. 586’dan sonra Babil Sürgününün İsrail halkında meydana getirdiği ruhsal ve bedensel çöküntüyü, İsrail halkı sadece yeniden Kudüs’e dönebilme ve Beyt Ha Mikdaş da yaşadıkları ‘Altın Çağa’ yeniden kavuşma ümidini besleyen ‘Mesihçilikle’

¹⁷¹ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.II, s.292.

¹⁷² Eliade, Mircea, *a.g.e.*, c.II, s.296.

¹⁷³ Daniel, 2/32-44.

¹⁷⁴ Daniel, 7/27; Eliade,Mircea, *a.g.e.*, c.II, s.303.

¹⁷⁵ Eliade, Mircea, *a.g.e.*, c.II, s.304.

¹⁷⁶ Daniel, 7/9-14.

¹⁷⁷ Daniel, 7/13-14.

¹⁷⁸ Eliade, Mircea, *a.g.e.*, c. II, s. 305.

¹⁷⁹ Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak yayınları, Ankara, 2002, s. 251.

aşma imkanı bulurlar. Bu durumda Mesih düşüncesi existansiyel bir değer taşır. Bu İsrail halkı için Tanrı yolunu yeniden bulacağı Mesih'e ait bir dönemdir.

Aslında Yahudi mesihçiliğinin kökeni daha doğrusu fikri alt yapısı İsrail'in ahlaki yozlaşmaya başladığı Kenan adet ve dini fenomenlerini taklit etmeye başladığı M.Ö.8. yy.'a yani Nebiler dönemine kadar çıkarılabilir. Bu dönemde Nebiler, tüm insanlığı kendi tarih görüşlerinin içine sokarlar ve kuvvetli bir milliyetçilik ümidi doğururlar.¹⁸⁰

Aslında Mesih umudunun köklerinden bazılarını Monarşik ideolojide araştırmak gerektir. İlk kralların büyüklükleri karşısında duyulan özlem de hiç şüphesiz, geleceğin şanlı kralını bekleyişin uyanmasına yol açmış olsa gerektir. Fakat araya bu Mesih umudunu ulusal çerçeveden taşıdığı bütün insanlığa uygulandığı da görülmektedir.¹⁸¹

Yine beklenen Mesih inancının doğmasında seçilmiş ve üstün millet olma fikrinin de rolü bulunur. Çünkü onlar kendilerini zannettikleri gibi beşerin en hayırlısı ve temizi göremezler, bela ve musibetlerden kurtulamazlar. Böylece onlar bu musibetlerden ve uçurumlardan Yahudileri çıkaracak ve istedikleri mevkilere ulaştıracak bir kurtarıcı Mesih fikrine yönelirler. Yahudiler'in böyle bir inanışa yönelmelerini, Yahudi Kutsal Kitabı'nda dinin kendi iç bünyesinde görenler olduğu gibi İran'ın eski dini inanışlarından Zerdüştilik'ten etkilendiklerini savunanlar da vardır.¹⁸² İran düşüncesinin, Yahudilik'te dağılık olarak bulunan Mesih fikrinin sistemleşmesine yardım ettiği ve Mesih anlayışına Yahudi karakterinin kazandırılmasını sağladığını¹⁸³ söylemek daha ılımlı bir yaklaşım olacaktır.

Tanah'ın çeşitli bablarında Mesih lafzı yerine farklı lafızlar kullanılmakla birlikte, bu lafızların hepsi Yahudiler'in bekledikleri kurtarıcının vasıflarını taşımaktadırlar. Mesih inancı konusunda Tanah'da Mesih,¹⁸⁴ Tanrı'nın oğlu,¹⁸⁵ İnsanoğlu,¹⁸⁶ Melik,¹⁸⁷ İmmanuel,¹⁸⁸ Kral,¹⁸⁹ Dal,¹⁹⁰ gibi kelimeler kullanılır. Tanah'ta

¹⁸⁰ Aydın, Mehmet, "İslami Gelenek'de İsa-Mesih İnancı", *Müslüman Hıristiyan Diyalogu Tanrı ile İnsan Arasındaki İlişki Konulu Sempozyum*, İstanbul, 2005, s. 69-70.

¹⁸¹ Challaye, Felicien, *Dinler Tarihi* (Terc. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul, 1972, s. 190.

¹⁸² Küçük, Abdurrahman, *Dönmeler (Sabatayistler) Tarihi*, Andaç Yayınları, Ankara, 2003, s. 115.

¹⁸³ Küçük, Abdurrahman, a.g.e., s. 118.

¹⁸⁴ Mezmurlar, 145/1-17.

¹⁸⁵ Mezmurlar, 2/1-2.

¹⁸⁶ Daniel, 7/13-14; 8/13-28.

¹⁸⁷ Mezmurlar, 149/1-9.

¹⁸⁸ İşaya, 7/14.

¹⁸⁹ Mika, 3/2.

¹⁹⁰ Yeremya, 23/5, 33/15; Zekeriya, 3/8, 6/12; İşaya, 4/2.

bu lafızlarla ifade edilen kurtarıcı Mesih, Davud soyundan gelecek, adı İmmanuel* olacak, Beytlehem’de bakire bir kızıdan doğacaktır.¹⁹¹ Mesih adildir, kurtarıcıdır, alçak gönüllüdür ve eşek yavrusu sıpa üzerinde Yeruslaim’e gelecektir.¹⁹² Mesih tüm sürgünleri bir araya getirip bilgece egemenlik sürecek ve ülkede adil ve doğru olanı yapacaktır. Onun döneminde Yahuda kurtulacaktır.¹⁹³ Mesih başkaldırıcıyı ortadan kaldırarak günaha son verecektir. Sonsuza dek kalıcı doğruluğu sağlayacaktır.¹⁹⁴

Daniel 9/24-27’de, Yahudiler’in beklediği Mesih’in geleceği zamanla ilgili bilgi verilse de net bir tarih bulunmamaktadır. Talmud da ise şöyle bir atasözü vardır; “İnsanlık tamamen iyi ve ya tamamen kötü olduğu zaman Mesih gelecektir.” Yine Mesih’in gelme zamanı, ‘yargı gününe’ ölümlerin dirilmesine ve Tanrısal Krallığın kurulmasına ve evrensel barışla aynı zamana rastlamaktadır. Geleneğe göre Mesih “dünyaya gelecek ruhların tükenmesi” ve ya İsrail tarafından dökülen gözyaşlarının toplandığı kupanın dolmasından sonra gelecektir.¹⁹⁵ Talmud’un Sanhedrin, 97/a - 97/b’de şöyle denildiği kaydedilmektedir: “Dünya altı bin yıl duracak, iki bin yıl yol gösterme, iki bin yılda Mesih zamanı. Ama bizim pek çok olan suçlarımız yüzünden bunlar geciktikleri gibi geçtiler. (Yani Mesih’in gelmesi gecikti.)¹⁹⁶ Yahudilere göre Malaki Mesih’ten önceki son peygamber olmakla birlikte Mesih’in habercisi İlyâ’da Mesih’in gelmesinden üç gün önce, Filistin dağlarında görünecek ve Mesih’i müjdeleyecektir.¹⁹⁷

Tanah, Mesih’in geleceği tarihten ziyade onun döneminin özellikleri üzerinde durur. Mesih’in döneminde İsrailoğulları sürgünden kurtulacak, Süleyman Mabedi yeniden inşa edilecek, Tanrı’nın nuru onlar üzerine yerleşecek, seçkin kavim olup İsrail’e toplanacak ve Tanrı’nın devletini kuracaklardır. Tanrı’nın yeryüzündeki vekili kabul edilen Mesih, Yahudiler’e olduğu kadar Yahudiler’in dışındaki milletlere de hükmedecektir. O, inananlara Tanrı’nın rahmetini, inanmayanlara da lanetini getirecektir. Mesih’in hâkimiyetini kabul etmeyenler ilahi cezaya uğrayacaktır. Adil bir

* Tanrı bizimle anlamına gelir. İşaya, 7/14.

¹⁹¹ İşaya, 7/14.

¹⁹² Zekeriya, 9/9.

¹⁹³ Yeremya, 23/5-6.

¹⁹⁴ Daniel, 9/24.

¹⁹⁵ Aydın, Mehmet, “Mesih”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 490.

¹⁹⁶ Küçük, Abdurrahman, *Dönmeler (Sabatayistler) Tarihi*, s. 126.

¹⁹⁷ Küçük, Abdurrahman, *a.g.e.*, s. 125, 126, 131. Ayrıca bkz. Malaki, 4/4-6; Yeremya, 23/5-6; Mika, 5/2-5; Zekeriya, 9/9.

hükümdar olarak o, Davud'un tahtında dünyayı idare edecektir. Bu taht Siyon Tepesi'nde yükselecektir.¹⁹⁸

İsrail halkı için korkunç bir dönem olan Babil Sürgünü döneminde İsrail halkını sadece Tanrı Yahve'ye iman ve yine O'na bağlı beklenen kurtarıcı Mesih fikri ayakta tutar. Aslında İsrail halkının karşılaştığı her siyasi ve askeri darbeden sonra beklenen kurtarıcı Mesih fikri, Yahudilik'te Mesih fikrinin daha da oturmasını ve şekil almasını sağlar. Yahudilik'te Mesih düşüncesi, Yahudiler'in sahip olacağı '**Tanrısal Krallık**' döneminin mutlaka geleceği ve seçilmiş halk olan İsrail halkının yeniden geçmişteki altın çağı yaşayacağı düşüncesi, İsrail halkının heyecan ve dinamizm duyduğu bitmeyen ve tükenmeyen bir iman kaynağı haline gelerek¹⁹⁹ Ortaçağın en büyük Yahudi düşünürü Musa ibn Meymun'un tesbit ettiği on üç prensip içinde yerini alır.²⁰⁰

11.Kutsal Kitap Çalışmaları ve Din Adamları

Yahudi kutsal kitabı Tevrat'ın; M.Ö. 586'da Yahuda'nın Nebukadnessar tarafından işgal edilip buradaki Yahudiler'in Babil'e sürülmesiyle başlayan sürgün dönemindeki durumu hakkında fazla bilgi yoktur. Eski Ahid'in Babil sürgünü dönemini anlatan II. Krallar,²⁰¹ II. Tarihler,²⁰² Yerehya²⁰³ ve Daniel kitaplarında Tevrat'ın durumu ve mahiyeti ile ilgili önemli bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Daniel kitabında anlatılanlardan sürgün döneminde Tevrat'ın muhtevası hakkında bilgi sahibi olunduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁴ Tevrat'ın bu dönemdeki durumu ile ilgili Rabbani rivayetler ise çelişkilidir. Kudüs Talmudu'nun Şekalim bölümünde, Kral Yoşiya'nın içinde Tevrat ve On Emir bulunan Ahit sandığını Babilliler'den korumak için Mabel'deki katakompa gizlediği rivayet edilir. Aynı bölümde Rabbi Eliezer'den nakledilen başka bir rivayette ise Yahudiler'in Ahit Sandığını içindekilerle beraber yanlarında Babil'e götürdükleri belirtilir. Bu rivayetlerden hangisinin doğru olduğu kapalıdır. Sürgün sonrası Ezra'nın Tevrat çalışmaları ile ilgili olarak gerek Nehemya kitabındaki bilgiler gerek Rabbani kaynaklardaki rivayetler gözönüne alındığında, Kral Yoşiya'nın Ahit Sandığını Tevrat

¹⁹⁸ İşaya, 4/2-5; 9/6-7; 11/2-10; Yerehya, 23/5-8; 7/25-28.

¹⁹⁹ Aydın, Mehmet, "İslami Gelenek'de İsa-Mesih İnancı", *Müslüman Hıristiyan Diyalogu Tanrı ile İnsan Arasındaki İlişki Konulu Sempozyum*, s. 69-70.

²⁰⁰ Küçük, Abdurrahman, *Dönmeler (Sabatayistler) Tarihi*, s. 123.

²⁰¹ II. Krallar, bab 24-25.

²⁰² II. Tarihler, bab 36.

²⁰³ Yerehya, bab 28-52.

²⁰⁴ Daniel, 9/11-13.

ile birlikte katakompa gizlediği rivayeti doğruluk kazanır. Bundan da sürgün sırasında Yahudiler'in elinde standart nüshanın bulunmadığı anlaşılır.²⁰⁵

Sürgünün ilk dönemlerinde Yahudiler'in elinde her ne kadar standart bir Tevrat nüshası bulunmasa da Yahudiler arasında yoğun bir ruhani ve dini bilinç uyanarak, eski yazıları yeniden inceleme arzusu doğar ve atalarının yaşam tarzına geri dönmeyi arzu ederler.²⁰⁶ Bu arzudan hareketle Yahudiler Babil Sürgünü'nde Kutsal Kitap konusunda önemli çalışmalar da bulunurlar. Tevrat'ın Tekvin'den Krallar kitabına kadar olan kısmı kâğıda geçirilir. Mersiyeler ve Mezmurlar kitabı da Babil Sürgünü'ne rastlar.²⁰⁷ Levililer de yer alan ritüel kuralları²⁰⁸ sürgün sırasında son halini alır. '**Kutsallık Yasası**' adı verilen ve Musa'ya atfedilen bu kurallar bütünü, hayvan kurbanı törenlerini, cinsel ilişki ve yasakları, bayram takvimini, tapımın ayrıntılarını düzenlerken, ritüel temizlik ve kirlilik üzerinde durur. '**Kutsallık Yasası**' hayatın işlevlerini ve toplumsal davranışları ritüelleştirir. Amacı Yahve'nin vaat ettiği ülkeyi yeniden fethetmek için İsrail'in temizliğini korumaktır. Halk yabancı ve kirli bir dünyanın ortasında etnik ve tinsel kimliğini koruyabildiği arzuda ayakta kalabilecektir.²⁰⁹ İşte bu yüzden sürgün edilen Yahudiler'in en önemli işi Tora'ya sarılmak ve Tora öğrenimi yoluyla kimliklerini korumaya çalışmaktır. Bu amaçla birer eğitim ve toplumsal dayanışma kurumu nitelikleriyle Beyt Ha Mikdaş'ın birer küçük örnekleri olarak sinagoglar inşa edilir.²¹⁰

Babil'de sinagoglar etrafında teşkilatlanan Yahudiler daha sonraki dönemlerde Mişna yorumunu kendilerine göre geliştirerek Babil Talmudu'nu oluştururlar.²¹¹ Tüm bu çalışmalar esaret döneminde ulusun yöneticileri ve ileri gelenleri olan 'yazıcılar' (soferim) ve din adamları tarafından yapılır.²¹²

Bu çalışmalardan hareketle sürgün döneminde din adamı sınıfına baktığımızda sürgün öncesi döneme nazaran birtakım değişiklikler olduğunu görürüz. Bu dönemde hahamlar kohenlerden daha önemli hale gelir. Bu, kohenlerin tamamen önemini

²⁰⁵ Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s.113-114.

²⁰⁶ Blech, Rabi Benjamin, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü* (terc. Estreya Seval Vali), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın a.ş., İstanbul, 2004, s.126.

²⁰⁷ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 51.

²⁰⁸ Levililer, bab 17-26.

²⁰⁹ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.II, s.294.

²¹⁰ Alalu, Suzan ve diğerleri, *Yahudilik'te Kavram ve Değerler*, s.258.

²¹¹ Aydın, Mehmet, "Babil Sürgünü", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 80.

²¹² Besalel, Yusuf, *a.g.e.*, s. 51.

yitirdiği anlamına gelmez. Kohen sözcüğü ile Mabed'de hizmet etmek üzere seçilen Harun'un soyundan gelenler kastedilir. Bu soyun saflığı günümüzde bile kabul edilir. Fakat Mabed'i olmayan bir toplumda kohenlerin rolünün azalmasıyla hahamlar çok daha fazla önem kazanır.²¹³ Süleyman Mabed'i, kurbanın takdim edileceği tek yer olduğu için, artık kanlı kurban takdimi yapılmamaktır. Bu yüzden de ibadetlerde kohenlere gerek kalmaz.²¹⁴ Sürgün öncesinde Kohenler ibadeti kişilerin yerine yapardı. Fakat sürgünden sonra haham kişilerin kendi başına nasıl ibadet edeceğini öğretir. Vekâletle ibadetin yerini kişisel ibadet alır. Tek ihtiyaç bilgidir. Sonrasını kişi kendi kendine yapabilir.²¹⁵ Artık her Yahudi dini bir görevlidir ve Tanrı huzurunda herkes eşittir. Böylece Babilliler ulusal bir dini merkezi yıkarken Yahudiler'in Tanrı'ya daha demokratik ve evrensel bir şekilde tapınmasının yolunu açmış olur.²¹⁶ Sürgün döneminde ikinci plana düşen kohenlik, Babil'den ilk grup ile geriye dönen Zadoki kohenlerin öncülüğünde yeniden oluşturulur. Sürgün sonrası dönemin başlangıcından sonra şumullü kohen hiyerarşisinin başında bulunan ve başkohen olarak adlandırılan kişi, kralinkine benzer fonksiyon icra etmeye başlar. Birçok yönleriyle kralın sahip olduğu fonksiyonlar ve imtiyazlar ona transfer edilir, elbisesinin çeşitli detayları kralın elbisesinden alınır, krallık tacı taşır²¹⁷ ve meshedilir.²¹⁸ I. Aristobule'den (M.Ö.104-103) itibaren ise resmen kral ünvanını alır.²¹⁹

Yahudiler'in Babil'de dini inanç ve uygulamalarını muhafaza etmeleri, çocuklarını istedikleri gibi yetiştirmeleri onlara dini ve kültürel anlamda büyük bir özerklik sağlandığını göstermektedir.²²⁰

B. Sosyal Hayat

Yahuda'dan sürülenler kendilerini parlak bir medeniyetin ortasında ve birçok ulus barındıran Kalde İmparatorluğu'nun ortamında bulurlar. Yahudiler ulusal kimliklerini koruyabilmek için büyük bir uygarlığın sayısız nimetlerinin çekiciliğine karşı koymak zorunda kalırlar. Bu sebeple, çevredeki ulusların arasında erimekle,

²¹³ Blech, Rabi Benjamin, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s.127.

²¹⁴ Blech, Rabi Benjamin, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s.308.

²¹⁵ Blech, Rabi Benjamin, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s.127.

²¹⁶ Blech, Rabi Benjamin, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik*, s.308.

²¹⁷ Levililer, 8/9.

²¹⁸ Levililer, 8/12.

²¹⁹ Özen, Adem, *Yahudilikte İbadet*, s.139.

²²⁰ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 56.

kimliğini koruma eğilimi arasında büyük ikilem yaşarlar.²²¹ Yahudi ulusunun büyük bir çoğunluğunun sürgünde kimliğini korumasında birbirlerine bağlı gruplar halinde yaşamaları etkili olur.

1. Babil Diasporası'nda Yahudi Yerleşimi

Babil'e sürgüne gönderilen Yahudiler mevcut yerleşim yerlerine değil, daha çok yeni açılmış tarım bölgelerine özellikle ülkenin güney bölgelerindeki topraklara yerleştirilirler. Onlara ücretsiz olarak verilen bu topraklar daha önce yıkılmış ve yeniden imar edilmesi gereken,²²² Tel-Abib,²²³ Tel-Melah ve Tel-Harşa²²⁴ gibi tarım bölgeleridir. Kasifya'da yine Yahudiler'in yerleştirildiği yeni yerleşim yerlerinden birisidir. Fakat bazı araştırmacılar Kasifya'nın bir Yahudi yerleşim yeri olduğunu söylerken bazıları buranın yerleşim yeri değil bir mabed ve ya sinagog olduğunu bazıları da Levililer için eğitim yeri olduğunu ileri sürmektedirler.²²⁵ Ayrıca Murashu metinlerinde Nippur, M.Ö.5.yy.'da çok sayıda Yahudi'nin yerleştiği bir bölge olarak göze çarpar. Ancak sonraki dönemde Yahudi eğitiminin merkezleri olan Nehardea, Sura ve Pumbeditha şehirlerinde ise bu dönemde Yahudiler'in yerleşip yerleşmediği kesin belli değildir.²²⁶

Yahudiler yerleştikleri bölgelerde halkın arasına dağılmış fakat onlardan ayrı olarak bir yaşam sürerler. Yerleştikleri yerlerde kendi yasalarına göre yaşarlar.²²⁷ Aynı şekilde Babil'de Yahudiler'den başka yabancı milletler de bulunmasına rağmen Yahudiler daha imtiyazlı bir konuma sahip olurlar. Bunların imtiyazlı olduklarının başka bir göstergesi, Nippur çevresinde yer alan bazı küçük yerleşim yerlerinin belli ailelere ait olduğunun işareti kabul edilmektedir. Örneğin Bit-Hanana isimindeki yerleşim yeri, Hanana ve ailesine ait bir yer olarak kabul edilmektedir. Yine Natunu isminde bir Yahudi'nin adını taşıyan sulama kanalı vardır. Bütün bunlar, Yahudiler'in Babil'de bugünkü anlamda iç işlerinde tamamen bağımsız olduklarını göstermektedir.²²⁸

²²¹ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 49-50.

²²² Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 609.

²²³ Hezekiel,3/15.

²²⁴ Ezra, 2/59; Nehemya, 7/61.

²²⁵ Ezra, 8/17.

²²⁶ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 66-67.

²²⁷ Ester, 3/8.

²²⁸ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 286.

Yahudiler'in sürgünde nasıl bir yaşam süreceklerini anlatan en önemli belge Yeremya'nın sürgündekilere gönderdiği mektuptur. Yeremya'nın sürgündekilere Tanrı'nın mesajını iletmediği mektubunda; "Evler yapıp içinde oturun, bahçe dikip ürününü yiyin. Evlenin, oğullarınız, kızlarınız olsun, oğullarınızı, kızlarınızı evlendirin. Onların da oğulları kızları olsun. Orada çoğalın azalmayın. Sizi sürmüş olduğum kentin esenliği için uğraşın. O kent için Rabb'e dua edin. Çünkü esenliğiniz onunkine bağlıdır."²²⁹ diyerek, onları orada yerleşmeye ve toplumsal güvenliğini sağlamaya teşvik eder. Bu mektupta yer alan tavsiyelerin hayata geçirilmesi, kendilerine ait toprakları olmayan sürgündeki Yahudiler'in asimile olmadan millet olarak ayakta kalabilmesinin şartı olarak görülür.²³⁰

2.Babil Diasporası'nda Yahudiler'in Ekonomik Durumu

Yahudiler Babil Diasporası'nda sosyoekonomik alanda önemli başarılar elde ederler. Filistin'de elde edemedikleri bazı avantajlar kazanırlar. Bazıları ticarete atılıp zengin olur ve Yahuda'da kalanlara yardım edecek kadar iyi duruma ulaşır. Kişisel kazançları ve zenginlikleri sayesinde Babil'de, kraliyet sarayında ve Susa'da daha fazla şöhret kazanırlar. Samuel Daiches, Murashu dökümanlarından yola çıkarak Babil'deki Yahudiler'in sosyal durumlarının gayet iyi olduğunu belirtir. Bu belgelere göre Yahudiler Babil'de para ve toprak sahibi olurlar, toplum içinde ekonomik alanda tam bir imtiyaz elde ederler.²³¹ Ezra ve Nehemya kitaplarında da sürgündekilerin at, katır, deve ve eşek sahibi oldukları ifade edilir.²³² Bu kitapların anlatımına göre, bir kısmının köle ve cariyesi, erkek ve kadın ilahicileri vardır.²³³ Hatta bazıları, daha sonra yeniden inşa edilecek olan Mabed'in yapımında gönüllü yardımlarda bulunacak kadar zengindir.²³⁴

3.Babil Diasporası'nda Yahudiler'in Mevki ve Statüleri

Yahudiler sürgüne gönderildiğinde Babil toplumu; **ayrıcağı soylular, ayrıcalıklı olmayan yarı özgür halk ve köleler olmak üzere toplam üç sınıftan oluşur.** Yahudiler bu üç ana sınıftan oluşan Babil toplumu içerisinde orta sınıfa

²²⁹ Yeremya, 29/5-7.

²³⁰ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 69.

²³¹ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 71.

²³² Ezra, 2/66-67 krş. Nehemya, 7/68-69.

²³³ Ezra, 2/64-65; Nehemya, 7/66-67.

²³⁴ Ezra, 8/26-28 krş. Ezra, 2/68-69; Nehemya, 7/70-72.

mensupturlar ve onlar bu sınıf içerisinde eşitlik içinde yaşarlar.²³⁵ Bu özerklik içinde ailevi bünyelerini korumayı başaran Yahudiler başta kralın sarayı olmak üzere üst düzey önemli mevkilerde görev alırlar. Örneğin Kral Nebukadnessar'ın aldığı bilgili, yetenekli, sarayda görev almaya uygun birçok Yahuda gencinden biri olan Daniel; Nebukadnessar ve Belşassar yönetiminde önemli bir devlet adamı olarak görev yapar.²³⁶ Med Pers orduları Babil'i fethettiğinde Daniel, Kral Darius'un altındaki üç başkandan biri olarak atanır.²³⁷ Aynı zamanda Koreş'e de hizmet eder.²³⁸ Yine Nehemya kral Artahşasta'nın sakisi olarak görev yapar.²³⁹ Öksüz bir Yahudi kızı olan Ester, Pers kralı Ahaşveroş'un zamanında kraliçe olur.²⁴⁰ Ester'in amca oğlu Mordekay da kral Ahaşveroş'tan sonra ikinci sorumlu kişi olur.²⁴¹

Sürgündeki Yahudiler en meşhur dönemlerini, Amel-Marduk'un iki yıl süren krallığı döneminde yaşarlar.²⁴² Amel Marduk Nebukadnessar tarafından sürgün edilen Yahuda kralı Yehoyakin'e lütfederek cezaevinden çıkarır. Kendisiyle tatlı tatlı konuşur ve ona Babil'deki öteki sürgün krallardan daha üstün bir yer verir.²⁴³ Yehoyakin yaşadığı sürece Yahuda hanedanını ulusu nezdinde temsil etmeye devam eder.²⁴⁴

Yahudiler'in diasporada özerk bir yaşam sürmeleri ve üst düzey görevlere gelmeleri Babil'de yaşayan bazı kişileri rahatsız eder. Örneğin Daniel; Kral Darius tarafından yüzyirmi satrap üzerinde egemen olan üç bakandan biri olarak atanır. Daniel'deki olağanüstü ruh nedeniyle Darius onu ülkenin başına atamayı tasarlar. Bunun üzerine öbür bakanlar ve satraplar Daniel'i kıskanırlar ve onu suçlamak için fırsat kollarlar. Ancak suçlanacak bir yanını bulamazlar. Bu nedenle kralı, otuz gün süreyle kraldan başka birine dua edilmesini yasaklayan bir yasa çıkartması için ikna ederler. Kral Darius yazılı buyruğu imzalar, ama Daniel günde üç kez Tanrı'ya dua etmeyi sürdürür. Bunun üzerine düşmanları onu hemen krala şikayet ederler²⁴⁵ ve emir gereği Daniel aslan çukuruna atılır. Ertesi sabah aslanlar arasında Daniel'i sapaşğlam

²³⁵ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 70.

²³⁶ Daniel, 2/48; 5/29.

²³⁷ Daniel, 6/1-2.

²³⁸ Daniel, 10/1.

²³⁹ Nehemya, 2/1.

²⁴⁰ Ester, 2/1-18.

²⁴¹ Ester, 10/3.

²⁴² Kurt, Ali Osman, *a.g.e.*, s.66. Ayrıca bkz. Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 609.

²⁴³ Yerehya, 52/31-34 II. Krallar, 25/27-30.

²⁴⁴ Sevilla-Sharon, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 39.

²⁴⁵ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 635-636.

gören Darius; Yahve'yi öven ifadeler kullanır.²⁴⁶ Buna benzer olaylardan biri de Ezra kitabında anlatılır. Kral Ahaşveroş'un görevlilerinden biri olan Haman, kraliçe Ester'in amcasının oğlu Mordekay'dan²⁴⁷ intikam almak için tüm Yahudileri tehlikeye sokar.²⁴⁸ Haman; Kral Ahaşveroş'tan, "Krallığının tüm illerinde, öbür halkların arasına dağılmış, onlardan ayrı yaşayan, yasaları diğer halklarınkinden farklı olan, kralın yasalarına uymayan bir halk olduğunu, onların kendi hallerine bırakılmasının çıkarlara ters düştüğünü dolayısıyla yok edilmelerini ister."²⁴⁹ Kral Ahaşveroş, Akıllı Haman'ın bu önerisini ilk önce kabul eder,²⁵⁰ fakat daha sonra kraliçe Ester sayesinde bu fikrinden vazgeçer.²⁵¹ Haman, kral tarafından öldürtülür ve Yahudiler katliamdan kurtulurlar.²⁵² Bu katliamdan kurtulmaları sebebiyle Yahudiler Adar ayının on dördüncü ve on beşinci günlerinde kutlama yaparlar.²⁵³

Bunların yanı sıra Ester'in soyunu kral Ahaşveroş'a açıklamaması²⁵⁴ aynı şekilde Haman'ın suçlu gördüğü Mordekay'ı değil de tüm Yahudileri katletmeyi düşünmesi²⁵⁵ Yahudilere karşı bir kinin olduğunu dolayısıyla yaşamın Babil'de çok mükemmel olmadığını akla getirmektedir. Sürgünle ilgili olumlu durumun yanında, Tanah'ta da halkın sıkıntı içinde olduğunu gösteren ifadeler vardır. Tanrı, halkını cezalandırmak için Babil ulusunu bir aracı olarak kullanırken onlar hadlerini aşarak Yahuda halkına acımayarak yaşlılara bile çok ağır bir boyunduruk yüklerler.²⁵⁶ Bu durum karşısında Rabb halkını şöyle cesaretlendirir: "Ölümlü insandan, ottan farksız insanoğlundan²⁵⁷ korkmayın. Sizi yok etmeye hazırlanan zalimin öfkesinden neden gün boyu yılıp duruyorsunuz? Hani nerede zalimin gazabı? Zincire vurulmuş tutsaklar çok yakında özgürlüğe kavuşacak, ölüm çukuruna inmeyecek, aç kalmayacaklar."²⁵⁸ Sürgünde halkın sıkıntısını dile getiren ifadelerden en çarpıcısı şunlardır: "Babil

²⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Daniel, bab 6.

²⁴⁷ Ester, 2/7.

²⁴⁸ Ester, 3/1-6.

²⁴⁹ Ester, 3/8-10.

²⁵⁰ Ester, 3/11.

²⁵¹ Ester, 7/5.

²⁵² Ester, Bab, 8.

²⁵³ Bu kutlamalara Purim adı verilir. Ester, 9/18-27.

²⁵⁴ Ester, 2/8-11.

²⁵⁵ Ester, bab 3.

²⁵⁶ İşaya, 47/6; 51/12-14.

²⁵⁷ Rabb; Nebukadnessar'dan ya da gelecekteki günah adamından korkanlara sesleniyor, MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 509.

²⁵⁸ İşaya, 51/12-14.

irmakları kıyısında oturup Siyon'u andıkça ağladık. Çevredeki kavaklara lirlerimizi astık. Çünkü orada bizi tutsak edenler bizden ezgiler, bize zulmedenler bizden şenlik istiyor. Siyon ezgilerinden birini okuyun bize diyorlardı. Nasıl okuyabiliriz Rabb'in ezgisini el toprağında? Ey Yerus alim, seni unutursam, sağ elim kurusun, seni anmaz, Yerus alim'i en büyük sevincimden üstün tutmazsam, dilim damağıma yapışsın. Ey yıkılası Babil kızı, bize yaptıklarını sana ödetecek olana ne mutlu! Ne mutlu senin yavrularını tutup kayalarda parçalayacak insana!"²⁵⁹ Tanah'ta yer alan bu ifadeler vatanlarından uzaklaşmanın ve bilmedikleri bir yere yerleşmenin verdiği sıkıntıyı ifade eden sözler olarak yorumlanabilir. Babil sürgününde Yahudiler ilk birkaç yıl baskıya maruz kalmalarına rađmen²⁶⁰ orada gayri insan  bir yaşantıya zorlanmazlar.²⁶¹ Bunun en büyük göstergesi Koreş'in Yahudaya dönüş izninden sonra çok k  k bir azınlığın Filistin'e dönüp Mabedi yeniden inşa etmesiyle beraber Yahudiler'in büyük bir çoğunluğunun Babil'de kalıp diasporayı oluşturmasıdır.²⁶²

C. Kültürel Hayat

Babil'e gelen Yahudiler'in tümü kültürünü koruyamaz. Aralarından bir kısmı çevrelerine karışır, yerel inançları benimseyerek Babil'in kültür potası içinde eriyip kaybolur.²⁶³ Buna karşılık ulusun bir bölümü kendi inanç ve adetlerini devam ettirmekle birlikte zaman içerisinde Babil kültüründen de etkilenir. Bu etkileşimin en bariz  rneği: Aramca'nın İbranice'nin yerini alması, kişilere Babil isimlerinin verilmesi ve Babil ay isimlerinin kullanılmaya başlanmasıdır.²⁶⁴

1.Babil'de Konuşulan Dil

Kral Nebukadnessar'ın M. .586'da Yahudiler'i Babil'e sürmesinden itibaren Pers, Grek ve diğer memleketlerde sürgün hayatı yaşayan Yahudiler yabancı lisanlar  renirler. Böylece dualarda İbranice'nin yanında diğer lisanlar da kullanılmaya başlanır. Hatta Pers yönetiminin en önemli sonuçlarından biri olarak Yahudiler arasında Aramice'nin yaygınlaşması gösterilir.²⁶⁵ Elbette sürgün edilen halk, Yahudi olmayan

²⁵⁹ Mezmurlar, 137/1-9.

²⁶⁰ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 70.

²⁶¹ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 68.

²⁶² Kaufmann, Francine-Eisenberg, Josy, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", *Din Fenomeni*, (Terc: Prof. Dr. Mehmet Aydın), s. 98.

²⁶³ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 38.

²⁶⁴ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 62.

²⁶⁵  zen, Adem, *Yahudilikte İbadet*, s. 135.

komşularıyla iletişim kurabilmek için onların dilini öğrenmek zorunda kaldıkları zaman içerisinde Aramca konuşmaya ve anlamaya başlar. Yahudiler sürgünde Aramca'yı öğrenince bir süre sonra İbranice'yi daha az konuşmaya başlar.²⁶⁶ Sürgünde ve sürgünden sonra Yahudiler'in Aramca'yı daha iyi anladıklarının en büyük göstergesi, sürgünden dönenlere kutsal yazıların İbranice sözlerinin Levililer tarafından Aramca olarak açıklanmasıdır.²⁶⁷ Bu dönemde kaleme alınan Kutsal Kitab'ın Ezra, 4/8; 7/12, 26; Daniel, 2/4-7/28; Yeremya, 10/11 ayetleri Pers İmparatorluğu'nun resmi dili olan Aramice ile yazılır.²⁶⁸ Kutsal Kitap Yorumu adlı eseri yazan William MacDonald, Daniel kitabının ilgili bölümlerinin Aramice yazılmış olmasının şaşırtıcı olmadığını belirtir. Çünkü Daniel kitabının büyük bir bölümü, ulusların dünyasal güçleriyle ilgilenmektedir ve Aramice, İbranice ile ilişkisi olan uluslara ait bir dildir. Daniel'in yaşadığı dönemde uluslar arası iletişimde Aramice kullanıldığına göre onlara hitap eden Daniel'inde bu dili kullanması gayet doğaldır.²⁶⁹

2.Babil'de Kullanılan İsimler

Sürgün döneminde Yahudiler'in kültürel anlamda değişimlerinin bir örneği de Babil isimlerinin kullanılmasıdır. Tanah'ta bazı Yahudilere açık bir şekilde Babil isimleri verildiği görülmektedir. Örneğin Daniel'e, Hananya'ya Mişael'e, Azarya'ya sırasıyla, Belteşassar, Şadrak, Meşak, Abed-Nego gibi Babil isimleri konulur.²⁷⁰ Yine de Babilli yetkililerle irtibatı bulunan Şeşbatsar*²⁷¹ ve ya Şenatsar,²⁷² Şealtiel oğlu Zerubbabel,²⁷³ Mordekay ve Bilşan²⁷⁴ gibi liderler ile kendilerine Babil isimleri verilen ve ya bu isimleri kabul edenler hariç²⁷⁵ Babil'de sürgünde bulunanların çoğu Mısır'dakiler gibi, İbrani isimlerini muhafaza ederler.²⁷⁶ Nippur'da yaşayan Yahudiler de çocuklarına çoğunlukla Yahudi isimleri koyarlar. Ezra'nın yardımcısı Nehemya, Nehemya'nın kardeşi Hanani ve onun yardımcısı Kudüs'ün Reisi Hananya'nın

²⁶⁶ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 62.

²⁶⁷ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 564.

²⁶⁸ Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma, s. 1611.

²⁶⁹ MacDonald, William, *a.g.e.*, c. II, s. 630.

²⁷⁰ Daniel, 1/5.

* Şeşbatsar ismi Babil'de Güneş Tanrısı 'Şamaş' veya Ay Tanrısı 'Sin'in oğlu korur anlamına gelir.

Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 63.

²⁷¹ Ezra, 1/8; 5/14.

²⁷² I. Tarihler, 3/18.

²⁷³ Ezra, 3/2.

²⁷⁴ Ezra, 2/2.

²⁷⁵ Ester, 2/5,7; Daniel, 1/5.

²⁷⁶ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 609.

isimleri²⁷⁷ bunlardan sadece birkaçıdır. Buna göre Yahudiler'den Babil'ce isim almış olanların genellikle Babil İmparatorluğu'nda yüksek mevkilere gelmiş kimseler olduğu düşünülebilir.²⁷⁸

Yahudiler'in Babil'de sürgünde buldukları dönem boyunca koydukları İbrani isimlerden bazıları Tanah'ta bile yoktur. Yine bu dönemde Yahudiler, Babilliler'in ve diğer semitik komşularının Tanrısı için kullanılan 'El' ekli isimleri kullanmakla birlikte, atalarının Tanrısı Yahve'yi simgeleyen 'Yh' ekli isimleri kullanırlar. 'Yh' ilaveli isimlerin çoğunun anlamı Yahve'nin merhamet ve inayeti, iyiliği, büyüklüğü ve gücü gibi anlamlara gelmektedir.²⁷⁹ Ayrıca Yahudiler sürgün döneminde büyük bir bağlılık ve inançla Şabat ve bayramları kutladıkları için Şabatay (Şabat'ta doğdu) ve Hagay (Bayramda doğdu) isimleri sürgün döneminde çok fazla kullanılan adların başında gelir. Öyleki her yetmiş Nippur Yahudisi'nden en az beşinin adının Şabatay olduğu söylenmektedir.²⁸⁰

3.Babil'de Kullanılan Takvim

Yahudiler'in kullandığı İbrani ay isimleri de, Babil sürgünü boyunca kültürel etkileşimin başka bir boyutunu göstermektedir. Yahudiler'in günümüzde de kullandıkları takvim, sürgünde benimsenen Babil takvimidir. Ay isimleri, Babil dinî unsurlarını taşımasına rağmen, bütün Yahudiler tarafından kabul edilir.²⁸¹ Yahudiler'in bugün de kullandıkları bu takvim hem ay hem de güneş sistemine dayalı bir takvimdir. Yahudi takvimine göre gün; güneşin batışından öbür gün güneşin batımına kadar sürmektedir. Bir hafta yedi gün, bir ay ise yirmi dokuz ve ya otuz gün olmaktadır. Bir yıl on iki ay on bir günden meydana gelmektedir. Buna göre bir yıl 353, 354 ve ya 355 gündür. Yahudi takvimi dünyanın yaratılışını M.Ö. 3761 yılından başlatır.²⁸² Bu sebeple miladi takvim ile aralarında farklılıklar vardır. Bundan hareketle M.Ö.586 yılında gerçekleşen Babil Sürgünü Yahudi takvimine göre 17 Tammuz 3338'e denk gelmektedir.²⁸³

²⁷⁷ Nehemya, 1/1; 7/2.

²⁷⁸ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 63.

²⁷⁹ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 63-64.

²⁸⁰ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 61; ayrıca bkz. Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, s.105-106.

²⁸¹ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 64.

²⁸² Aydın, Mehmet, "Yahudi Takvimi", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 808.

²⁸³ www.hebraica.org/histoire.

Yahudi takvimindeki ay adları Aramice, Akadca ve Babil dillerinin izlerini taşır.²⁸⁴ Yahudi takviminde yılbaşı Tişri ayının birine rastlayan Roşhaşena günüdür.²⁸⁵ Yahudi takvimindeki ayların adları ve Güneş yörüngesi hesaplamasına dayanan Gregoryen takvimindeki karşılıkları şöyledir:²⁸⁶

1. Tişri (Eylül – Ekim)	7. Nisan (Mart – Nisan)
2. Heşvan (Ekim – Kasım)	8. İyar (Nisan – Mayıs)
3. Kislev (Kasım – Aralık)	9. Sivan (Mayıs – Haziran)
4. Tevet (Aralık – Ocak)	10. Tammuz (Haziran – Temmuz)
5. Şevat (Ocak – Şubat)	11. Av (Temmuz – Ağustos)
6. Adar (Şubat – Mart)	12. İlul (Ağustos – Eylül)

²⁸⁴ Aydın, Mehmet, “Yahudi Takvimi”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 808; ayrıca bkz. Alalu, Suzan ve diğerleri *Yahudilik'te Kavram ve Değerler*, s.192.

²⁸⁵ Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, s. 258.

²⁸⁶ Alalu, Suzan ve diğerleri *Yahudilik'te Kavram ve Değerler*, s.192.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BABİL SÜRGÜNÜ'NDEN YAHUDA'YA DÖNÜŞ (M.Ö.537-516)

I. Babil İmparatorluğu'nun Sonu ve Pers Hakimiyeti

Kaldeli Nabopolassar'ın M.Ö.626'da Babil'de kurduğu hükümdarlık, oğlu Nebukadnessar tarafından zirveye ulaşır. Nebukadnessar'ın krallığı sırasında Pers Kralı; Medya ve Libya'yı hükmü altına alır.¹ Babil kralı Nebukadnessar'ın güçlü yönetiminin M.Ö. 561'de sona ermesiyle birlikte imparatorluk güç kaybetmeye ve hızla çökmeye başlar.² Koreş komutasındaki Persler (M.Ö. 539) Babil'i işgal ederek Kalde hakimiyetine son verirler.³

William MacDonald Kutsal Kitap yorumu adlı eserinde Babil İmparatorluğu'nun yıkılmasını şu dört nedene bağlar:⁴

1- Tanrı her ne kadar Babil'i; halkını sürgüne göndermesi için atadıysa da Babil'e; halkına karşı zalim ve acımasız olmasını buyurmaz.

2- Babil, kibirli ve küstahtı, refahını hiç kimsenin bozamayacağından emindir.

3- Babil, kendisinin cezadan dokunulmazlığı olduğunu ve yaptıklarını gören olmadığını düşünür.

4- Babil, falcılara ve yıldız bilimcilerine güvenir.

Bu nedenle yıkılan Babil İmparatorluğu'nun ardından Persler bu bölgenin tarihinde iki yüz yıl egemen güç olarak yer alır.⁵ Pers kralı Koreş döneminde Mezopotamya ile birlikte Suriye ve Filistin de Pers İmparatorluğu'na katılır. Böylece Mısır hariç Yakın Doğu'nun tamamı Koreş döneminde Pers hakimiyetine girer. Daha sonra Mısır'ı ele geçiren Koreş'in oğlu Kambis'le ülke iyice genişler. Pers İmparatorluğu'nun ikinci kurucusu olarak da kabul edilen I.Darius'un devlet teşkilat yapısını kurmasıyla birlikte güçlenen ülke, büyük bir İmparatorluk haline gelir. İki yüzyıl içinde Persler antik yakın doğunun tamamını ele geçirir.⁶ Persler, egemenlikleri altına aldıkları uluslara büyük hoşgörü gösterirler, dinsel inançlarını başka uluslara

¹ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 50.

² Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 73.

³ Aydın, Mehmet, "Babil", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 79.

⁴ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 506.

⁵ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 73.

⁶ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 73-74.

dayatmazlar. Bu bakımdan Persler'in zaptettiği yerlerde yaşayan toplumlar, kültürel varlıklarını koruyabilirler.⁷ Aynı şekilde Pers yönetimi altındaki Babil, kurumlarının büyük bir çoğunluğunu korur.⁸ Pers devleti M.Ö. 332'de Büyük İskender tarafından yıkılana dek ayakta kalır.⁹

II.Sürgünün Süresi ve Yahuda'ya Dönüş (M.Ö.586-516)

Yahudi tarihinin, Babil Sürgünü'nden sonra ikinci karanlık zamanları, Pers hakimiyeti altında gerçekleşen; sürgünden dönüş ve yeniden yapılanma dönemidir. Bilgi ve kaynak yetersizliğinin olduğu bu dönemler, Kudüs'ün düşmesi ve halkın sürgüne gönderilmesinden sonra başlamakta, sürgün dönüşü sonrasında da yalnızca sürgünden dönenleri kapsar şekilde devam etmektedir.¹⁰

Sürgün dönüşü sonrası bilgi veren II. Tarihler (36/20-23), Ezra, Nehemya, Hagay, Zekeriya kitapları sürgünden dönenler ve onların yeniden yapılanma çabaları üzerinde durmaktadır. Ayrıca bu kitaplardaki bilgiler ve tarihlendirmeler oldukça eksik ve yetersizdir.¹¹

Tanah'ta, Yahudiler'in yetmiş yıllık bir sürgün döneminden sonra Yahuda'ya döndüklerinden bahsedilmektedir¹². Fakat M.Ö. 586'da Nebukadnessar'ın halkı Babil'e sürgün etmesinden Pers kralı Koreş'in M.Ö.538'de Yeruslaim'e dönüş izni vermesine kadar geçen süre yetmiş yıldan daha az bir zaman dilimini kapsamaktadır. William MacDonald; 'Kutsal Kitap Yorumu' adlı eserinde bu yetmiş yıllık sürenin iki şekilde hesaplanabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre bu yetmiş yıllık süre; Nebukadnessar'ın Yeruslaim'e saldırıp halkı ilk kez sınır dışı etmeye başlamasından (M.Ö.605) Tapınağın temeli atılana kadar geçen zamanı (M.Ö. 535) ya da Yeruslaim'in düşüşünden Tapınağın tamamlanışına kadar geçen zamanı (M.Ö. 586 – M.Ö.516) ifade etmektedir.¹³

Burada en doğru yaklaşım ise, M.Ö.586'da başlayan Babil sürgününün M.Ö.516 yılına kadar sürmesidir. Yani Babil'den son dönüş tarihi M.Ö.516 yılıdır.Bu tarih de sürgünün yetmiş yıl devam ettiğini göstermektedir.Yinede Babil'de kalanlar olmuştur.Bunlarda Babil Talmudunun oluşmasını sağlamışlardır.

⁷ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 51.

⁸ Aydın, Mehmet, "Babil", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 79.

⁹ Besalel, Yusuf, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁰ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 88.

¹¹ Kurt, Ali Osman, *a.g.e.*, s. 89.

¹² II.Tarihler 36/21; Yeremya 25/11-14.

¹³ MacDonald, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 545.

Bu dönemle ilgili kaynak yetersizliğine rağmen, mevcut kaynaklardan Yahudi tarihi açısından çok önemli gelişmelerin yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu dönemin en önemli özelliği, sürgün sonrası Yahudiliğin gelişiminde hayati bir öneme sahip olmasıdır. Bu dönemde Yahudiliğin gelişimine zemin hazırlayan tarihsel olayların başında Pers kralı Koreş'in, Yahudiler'e kendi topraklarına dönüş izni vermesi gelmektedir.¹⁴

A. Kral Koreş'in Dönüş Fermanı

Koreş'in M.Ö. 539 yılında Babil'i ele geçirmesine en çok sevinenler, Babil'de sürgünde bulunan Yahudiler olur. Çünkü hoşgöründen yoksun ve dar görüşlü bir milliyetçilik zihniyetine sahip olan daha önceki imparatorluk yönetimlerinin aksine, iktidardaki Pers sınıfının inancı ahlaki ve evrenseldir. Koreş döneminde Persler, İmparatorluğun Asurlulara ve Babillilere karşı uyguladığı din politikasında radikal değişiklikler yaparlar. Kendi otoriteleri ile bağdaşmak şartıyla yönetimlerine tabi halkın dini inançlarına saygı gösterirler. Kendisinden önce iktidar olmuş yöneticilerin utanç verici sürgünlerinin ve Mabel yıkılmalarının izlerini silmeye çalışmak Koreş için muhtemelen bir nevi dini görev olur. Bunun da en önemli göstergesi 19.yy.'da Babil sarayının enkazı arasında bulunan ve günümüzde British Museum'da yer alan rulodur. Bu ruloda yer alan metinde Koreş "Bütün dünyanın kralıyım. Büyük Tanrı Marduk, dini faaliyetlerimden çok memnun. Bütün ahaliyi toplayarak onları evlerine geri gönderdim ve Yüce Efendi Marduk'un emri ile Tanrıları Tapınaklarına yerleştirdim. Kentlerine geri getirdiğim bütün Tanrıların (hergün) ömrümün uzaması için dua edeceklerini ümid ediyorum." Koreş'ten Tanrı'nın atadığı diye bahseden İşaya'ya göre de; Koreş'e bu yeniden yapılanmayı emreden Tanrı'dır.¹⁵ Fakat Babil beyanatlarında Koreş'in zaferleri gibi restorasyon politikası da Marduk'a atfedilirken Yahudi beyanatlarında¹⁶ onlar Göğün Tanrısına (o zaman İsrail'in Tanrısı genellikle böyle bilinirdi.) atfedilir.¹⁷ Hem yaratılış hem de tarih dolayısıyla sürgün ve kurtuluş hep Yahve'nin eseridir ve sürgünlerin kurtuluşu yeni bir 'çıkış' olarak yorumlanır.¹⁸

¹⁴ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s.89.

¹⁵ Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, s.108-109.

¹⁶ Ezra, 5/12; 7/12.

¹⁷ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 610.

¹⁸ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.II, s.288.

Kudüs'ü topraklarına kattıktan sonra yayınladığı fermanla Babil'deki Yahudiler'in ana vatanlarına dönmelerine izin vererek Tanrı'nın emrini yerine getiren Koreş Yahudi tarihinde oldukça önemli bir rol oynar.¹⁹ Bu sebeple Tanah; Koreş'ten iyi bir kişilik olarak bahseder. Örneğin İşaya; Koreş doğmadan 150-200 yıl önce onunla ilgili önbildirisinde Tanrı'nın onu "çobanı olarak adlandırdığını ve ona her konuda yardım edeceğini haber verir.²⁰ Rabb, İşaya kitabında Koreş'ten "meshettiğim" olarak söz eder.²¹ Çünkü Koreş, halkına tam kurtuluşu verecek olan Mesih'in ilk örneğidir.²² II. Tarihler ve Ezra kitaplarında ise Rabb'in Yeremya aracılığıyla bildirdiği sözünü yerine getirmek amacıyla Koreş'i görevlendirdiği bildirilmektedir.²³

II. Tarihler ve Ezra kitapları Yahudi ulusunun yetmiş yıllık sürgün döneminin ardından ana yurtlarına dönmelerine ve Mabel'di inşa etmelerine izin veren Koreş'in dönüş fermanından bahsetmektedir.²⁴ Pers kralı Koreş'in yayınladığı ferman şöyledir:

"Pers Kralı Koreş şöyle diyor: Göklerin Tanrısı Rabb yeryüzünün bütün krallıklarını bana verdi. Beni, Yahuda'daki Yerusolim Kenti'nde kendisi için bir tapınak yapmakla görevlendirdi. Aranızda O'nun halkından kim varsa Tanrısı Rabb onunla olsun."²⁵

II. Tarihler kitabında Koreş'in fermanı burada biterken Ezra kitabında metin şöyle devam etmektedir:

"Yahuda'daki Yerusolim Kenti'ne gidip İsrail'in Tanrısı Rabb'in, Yerusolim'deki Tanrı'nın Tapınağı'nı yeniden yapsınlar. Krallığımda yaşayan yerliler, sürgün oldukları yerlerde sağ kalmış olanlara altın, gümüş mal ve hayvanlar sağlamakla birlikte Yerusolim'deki Tanrı'nın Tapınağı'na gönülden sunular sunsun."²⁶

Ezra kitabının daha sonraki bölümlerinde Darius'un krallığı döneminde yapılan bir araştırmada Koreş'in buyruğunun bir tomar halinde eski başkent olan Ahmeta (bugünkü Hemedan) Kalesi'nde bulunduğu bahsedilmektedir.²⁷

¹⁹ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 44.

²⁰ İşaya, 44/28, 45/1-13.

²¹ İşaya, 45/1-6.

²² MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 503.

²³ II. Tarihler, 36/22; Ezra, 1/1.

²⁴ Ezra, 1/1-4; II. Tarihler, 36/22-23.

²⁵ II. Tarihler, 36/23; Ezra, 1/1-3.

²⁶ Ezra, 1/3-4.

²⁷ Ezra, 6/1-2.

Darius zamanında bulunan Koreş'in fermanının metni şöyledir:

“Kral Koreş, krallığının birinci yılında, Tanrı'nın Yerusâlim'deki Tapınağı'na ilişkin şöyle buyruk verdi: “Kurban kesmek üzere bu Tapınağın yeniden kurulması için temel atılsın. Üç sıra büyük taş, bir sıra kiriş döşensin, yüksekliği ve genişliği altmışar arşın (yaklaşık 27m) olsun. Giderler saraydan karşılansın. Nebukadnessar'ın Yerusâlim'deki Tanrı'nın Tapınağı'ndan çıkarıp Babil'e getirdiği altın ve gümüş kaplar da geri verilsin. Yerusâlim'deki Tapınak'ta özel yerlerine götürülsün. Hepsi Tanrı'nın Tapınağı'na konsun.”²⁸

Bu fermanın metni Ezra kitabının başında²⁹ ve II. Tarihler kitabında³⁰ bahsedilen fermanın daha ayrıntılıdır. Diğerlerinden farklı olarak bu fermanın Tapınağın inşasına dair ayrıntılarla birlikte Nebukadnessar tarafından alınan tüm altın ve gümüşün geri gönderilmesi de buyrulmaktadır.³¹

Ezra kitabındaki bu iki ferman Koreş'in krallığının birinci yılında yayınladığı iki farklı ferman mıdır? Yoksa Ezra 6/3-5 de bahsedilen ferman Ezra 1/2-4'deki fermanın devamı mıdır? Tanah bu konuda bir bilgi vermez. Emin olunan tek nokta iki fermanın da Koreş'in krallığının birinci yılında (M.Ö. 538) yayımlandığıdır.

İsrail'in çok az sayıdaki halkına topraklarına dönme, dini ve milli varlıklarını yeniden oluşturma izni veren Koreş; dönüş iznini, güvenilir bir nüfusu sınır bölgelerine göndermek gibi politik amaçla vermiş olsa da* Yahudiler'in bir millet olarak varlıklarını devam ettirmelerinde dönüş fermanının büyük rolü vardır.³² Fakat Koreş'in dönüş fermanı ile birlikte Babil'den İsrail'e dönmek ve ya dönmemek konusunda iki düşünce ortaya çıkar. Bunlardan biri Kudüs'e biran önce dönmek gerekir düşüncesini savunan evrenselcilerdir. Diğeri ise sürgünün Yahudiler için bir mukadderat olduğunu ve sürgünden yine Tanrı'nın kurtaracağı şeklindeki düşünceyi savunan muhtariyetçilerdir.³³ Örneğin Yemen Yahudileri, Kudüs'e dönüş için yapılan çağrıya uymayarak bunun kurtuluş için doğru bir zamanlama olmadığını ikinci kez yapılan

²⁸ Ezra, 6/3-5.

²⁹ Ezra, 1/1-4.

³⁰ II. Tarihler, 36/23.

³¹ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 548.

* Koreş'in esirleri serbest bırakılmadaki politik etkenin, kölelerin sosyopolitik ve dini anlamda kısmî bir özerkliğe kavuşmaları durumunda, yönetime daha sadık olacaklarına inanması olduğu ileri sürülmektedir.

³² Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 88.

³³ Aydın, Mehmet, “Dialog Açısından İlahi Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı”, s. 13.

Mabed'in de yeniden yıkılacağını düşünerek Babil'de kalmayı doğru bulurlar.³⁴ Yine sürgünden dönen ilk kafilde Tevrat'ın usta yazıcısı olarak tanınan Ezra da yer almaz. Ezra çalışmalarını hocası Baruh BenNariah'la tamamlamak için Babil'de kalır. Ezra'nın bu çalışmalarının neler olduğu belli değildir.³⁵ Bundan böyle Yahudiler'in bir kısmı Yahuda'da ikamet ederek Mabed etrafında merkezleşen eski dini hayatı devam ettirirken bir kısmı da Babil'de bir sinagog etrafında teşkilatlanan diaspora cemaatine ait olarak yaşamaya devam eder. İşte on asra yakın bir zaman bu iki yaşam tarzı birlikte var olur ve birbirine paralel olarak gelişir.³⁶

B. Şeşbatsar Önderliğinde Dönüş (M.Ö.538)

Yahudiler'in Babil'den Yahuda'ya ilk dönüşleri, Nebukadnessar'ın Kudüs'ü ve Mabed'i yıkmasından yaklaşık yarım yüz yıl sonra, Koreş'in dönüş izni vermesinin ardından gerçekleşir.³⁷

Yahudiler'in sürgünden ilk dönüşleriyle ilgili en geniş bilgi Tanah'ın Ezra kitabında yer almaktadır. Ezra kitabına göre Koreş, dönüş fermanını yayınladıktan sonra Yahuda ve Benyamin oymaklarının boy başları, kâhinler, levililer ve ruhları Tanrı tarafından harekete geçirilen herkes, Rabb'in Yeruşalim'deki Tapınağı'nı yeniden yapmak için gidiş hazırlıklarına girişir.³⁸

Koreş'in duyurusu sürgündeki Yahudi toplumuna ulaştığında Filistin'e dönmek isteyenler büyük bir heyecan ve sevince kapılırlar. Bu, neredeyse inanılmayacak kadar iyi bir haberdir. Sürgünde geçen uzun yıllar boyunca halkın çoğu Yeruşalim'i tekrar görebileceğinden emin bile değildir. Ama sonunda haber gelir. Değersiz birkaç parça eşyalarını toplarlarken kendilerinden geçmişcesine dolaşırlar. Yaklaşık elli yıl içinde ilk kez onlara keyif veren bir olay gerçekleşir. Hazırlıklarını sürdürürken, gülmek ve şarkı söylemek onlar için yepyeni bir şeydir. Coşku içinde ülkelerine dönmek üzere olan halk "Ya Rabb eski gönencimize kavuşturun bizi"³⁹ diye dua etmeyi de unutmazlar. Rabb'den

³⁴ Kurt, Ali Osman, "Yahudilik'te Sürgün Metaforu: 'Boş Ülke' Miti ve 'İncir' Benzetmesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Milel ve Nihal*, c.5 sayı:3, s. 266.

³⁵ Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s.115.

³⁶ Kaufmann, Francine-Eisenberg, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", *Din Fenomeni*, (Terc: Prof. Dr. Mehmet Aydın), s. 98.

³⁷ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 91.

³⁸ Ezra, 1/5.

³⁹ Mezmurlar, 125/4.

her şeyi yeniden inşa edebilmeleri için ihtiyaç duyacakları her şeyi vermesini dilerler.⁴⁰ Sürgünden dönmeyenler, yurduna geri dönenleri mali açıdan -altın, gümüş kaplar, mal, hayvan, değerli armağanlar- desteklerler.⁴¹ Pers Kralı Koreş de Nebukadnessar'ın Yeruşalim'deki Rabb'in Tapınağı'ndan alıp kendi ilahının tapınağına koymuş olduğu kapları çıkartıp hazine görevlisi Mitredat'a sayımını yaptırır. Altın ve gümüş eşyaların toplamı 5.400 parçadır.⁴² Koreş, ona tapınağı eski yerinde yeniden kurmasını ve bu kapları da Tapınağına yerleştirmesini emreder.⁴³ Mabedi'n yapımında yapılacak masraflarında saraydan karşılanacağını bildirir.⁴⁴

Tanah'ta Şeşbatsar'ın Kudüs'teki faaliyetleri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece Şeşbatsar'ın, Tapınağın temellerini attığı bildirilmektedir.⁴⁵ Ezra kitabında, Şeşbatsar'ın akıbeti ile ilgili herhangi bir bilgi verilmeden, doğrudan Zerubbabel ve Kudüs'te yaptığı çalışmalara geçilmektedir.⁴⁶

C. Zerubbabel Önderliğinde Dönüş (M.Ö.516)

Pers Kralı I. Darius, Şeşbatsar'ın görevlendirilmesinden yirmi yıl sonra, Şeşbatsar'dan boşalan Yahuda valiliğine, Zerubbabel'i görevlendirir.⁴⁷

I. Darius zamanında da Babil Kralı Nebukadnessar'ın sürgün ettiği Yahudalılar'dan, Yahuda'da kendi kentlerine dönenler olur. Bunlar; Zerubbabel, Yeşu, Nehemya, Azarya, Raamyia, Nahamani, Mordekay, Bilşan, Misperet, Bigvay, Nehum ve Baana'nın önderliğinde gelirler. Ülkelerine dönen Yahudiler'in toplam sayısı 50.000'dir. Geri dönenlerin listesi Ezra⁴⁸ ve Nehemya⁴⁹ kitaplarında ayrıntılılarıyla verilmektedir. İki listede birtakım farklılıklar mevcuttur. Listeler halinde verilen aile üyelerinin sayısı Ezra ve Nehemya metinlerinde farklılık göstermektedir. Örneğin Azgatoğulları'nın aile üye sayısı Ezra kitabında⁵⁰ 1222 olarak verilirken Nehemya kitabında⁵¹ 2322 olarak verilmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ezra kitabı

⁴⁰ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 258-259.

⁴¹ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 610; Ayrıca bkz. Ezra, 1/6.

⁴² Ezra, 1/5-11.

⁴³ Ezra, 5/14-15.

⁴⁴ Ezra, 6/4.

⁴⁵ Ezra, 5/16.

⁴⁶ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 93.

⁴⁷ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 95.

⁴⁸ Ezra, 2/3-67.

⁴⁹ Nehemya, 7/8-69.

⁵⁰ Ezra, 2/12.

⁵¹ Nehemya, 7/17.

200 ezgiciden, Nehemya ise 245 ezgiciden bahseder.⁵² Bir de Nehemya'da geçen bazı aile isimlerine Ezra kitabında yer verilmezken Ezra'da geçen aile isimlerinden bazıları da Nehemya kitabında yoktur.⁵³ İki listedeki sıralamalarda küçük farklılıklar olmasına rağmen, her ikisinde de dönenlerin 42360'ı sivil halk, 7337'si köledir.⁵⁴ Bu sayıya ezgiciler de eklenince sürgünden dönenlerin sayısı 50000'e yaklaşmaktadır. Bu, sürgüne götürülen halkın çok az bir kısmıdır.⁵⁵

Sürgünden dönen halk yanlarında 736 at, 245 katır, 435 deve, 6720 eşek getirir.⁵⁶ Ayrıca bazı kimseler onarım işi için bağışta bulunur. Vali, hazineye 1000 darik (yaklaşık 8.5 kg) altın, 50 çanak, 530 kahin mintanı bağışlar. Bazı aile başları da iş için 20000 darik (yaklaşık 170 kg) altın, 2200 mina (1.3 ton) gümüş verirler. Halkın geri kalanı ise toplam 20000 darik (yaklaşık 170 kg) altın, 2000 mina (yaklaşık 1.15 ton) gümüş ve 67 kahin mintanı verir.⁵⁷ Nehemya kitabında geri dönenlere yapılan yardımlar bu şekilde belirtilirken Ezra kitabında ise gönülden bağışta bulunanlardan her birinin gücü oranında hazineye bu iş için toplam 61000 darik (yaklaşık 520 kg) altın, 5000 mina (yaklaşık 2.9 ton)gümüş, 100 kahin mintanı bağışladığı bildirilir.⁵⁸

Ezra kitabında Zerubbabil önderliğinde sürgünden dönenlerin listesi Şeşbatsar'a izin verildiği söylenen cümlelerden hemen sonra gelmesi, bunların Şeşbatsar'ın döneminde gittiği gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Ezra kitabında yer alan bu bilgilerden, ilk dönüşün Koreş döneminde mi, yoksa Darius zamanında mı olduğu açık değildir. Ancak araştırmacılar bunların, Şeşbatsar değil, Zerubbabel, Yeşua, Nehemya ve sonraki dönemlere ait olduğunu belirtmekte ve Ezra'da yer alan listenin Darius'un dönemine ait olduğunu kabul etmektedir.⁵⁹

Sürgünden dönen bazı Yahudiler korku nedeniyle kent dışında yaşamayı tercih ederler.⁶⁰ Kırsal bölgelerde yaşamayı tercih edenler genelde Beer-Şeva ile Hinnom vadisi arasındaki topraklara yerleşirler.⁶¹

⁵² Ezra, 2/64-67; Nehemya, 7/66-69.

⁵³ Ezra, 2/3-67; Nehemya, 7/8-69.

⁵⁴ Nehemya, 7/67-69; Ezra, 2/65-67.

⁵⁵ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 546.

⁵⁶ Ezra, 2/65-67; Nehemya, 7/67-69.

⁵⁷ Nehemya, 7/70-72.

⁵⁸ Ezra, 2/69.

⁵⁹ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 95.

⁶⁰ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 566.

⁶¹ Nehemya, 11/25-30.

Sürgünden vatanlarına dönen İsraililer kentlerine yerleştikten sonra, yedinci ayda Çardak Bayramı'nı⁶² kutlamak için Yeruşalim'de toplanırlar. Yeşua ve Zerubbabel önderliğinde bir sunak kurarlar ve yakmalık sunuları Musa'nın yasasına uygun olarak sunarlar.⁶³

1. Mabel'in İnşası ve İkinci Mabel Dönemi (M.Ö.515 veya 516)

Tanah'ta Şeşbatsar'ın Mabel'i inşa izni almış olduğu belirtilmesine rağmen, Mabel'in hangi tarihte ve hangi Yahudalı lider döneminde inşa edilmeye başlandığı ve bitirildiği konusunda net bir bilgi yer almamaktadır.⁶⁴

Ezra kitabının bir yerinde, herhangi bir tarih belirtilmeksizin, Mabel'in temellerini Şeşbatsar'ın attığı söylenirken⁶⁵, başka bir yerinde Zerubbabel döneminde "...Mabel'in temeli henüz atılmamıştı."⁶⁶ ifadesi yer almaktadır. Aynı şekilde Zekeriya kitabında da "bu evin temelini Zerubbabel'in elleri koydu" denilmektedir.⁶⁷ Hagay kitabında Mabel'in yapımıyla ilgili Şeşbatsar'ın ismi hiç zikredilmemektedir. Genel kanaat Mabel'in yapımına Şeşbatsar döneminde başlanıldığı ve Zerubbabel zamanında tamamlandığı yönündedir.⁶⁸

Sürgünler Yahuda'ya döndükten sonra "Yahve'nin evini yapma zamanı henüz gelmedi." diyerek Mabel'i uzun bir süre harabe halde bırakırlar.⁶⁹ Kral Darius'un krallığının ikinci yılında altıncı ayın birinci günü Rabb, Peygamber Hagay aracılığıyla Tapınağın yapımını geciktiren halkı "Bu Tapınak yıkık durumdayken, sizin ağaç kaplamalı evlerinizde oturmanızın sırası mı?" diyerek azarlar. Rabb'in Tapınağı'nı ihmal etmeleri sebebiyle açlık, susuzluk ve yoksullukla yüzleştiklerini bildirir.⁷⁰ Tapınağın temeli atılmadan önce halk kıtlıktan kırılır. Tahıl ve şaraplarında azalma olur, ellerinin bütün emeği samyeli, küf ve doluyla cezalandırılır. Tapınağı yapma konusunda

⁶² Çardak Bayramı (Sukkot veya Çadır Bayramı) için bkz. Çıkış, 23/16; 34/22; Levililer, 23/33-36; 39/43; Sayılar, 29/12-34; Tesniye, 16/13-15; Zekeriya, 14/16-19.

⁶³ Ezra, 3/1-6.

⁶⁴ Kurt, Ali Osman, Erken Dönem Yahudi Tarihi, s. 106.

⁶⁵ Ezra, 5/16.

⁶⁶ Ezra, 3/6; Krş, Ezra, 3/8-10.

⁶⁷ Zekeriya, 4/9.

⁶⁸ Kurt, Ali Osman, a.g.e., s. 101-102.

⁶⁹ Adolphe Lode, Les Prophe'tes d'İsrael et Les de'butts du Judaisme, s.266.

⁷⁰ Hagay, 1/1-11.

geciktikleri için Tanrı onları sıkıntı ve mahrumiyet içine sokar. Tapınaktaki çalışmaya yeniden başlarsa Rabb onları bereketleyecektir.⁷¹

Rabb'in sözlerine itaat eden Yahuda valisi Zerubbabel, başkahin Yeşu ve sürgünden dönen halkın tümü Darius'un krallığının ikinci yılında altıncı ayın yirmi dördüncü günü Rabb'in Tapınağı'nda işe başlar.⁷² Temel atılır atılmaz kâhinler ve Levililer adanma hizmetine önderlik eder.⁷³

Sürgünden dönenlerin, Rabb'in Tapınağı'nı yeniden inşa ettiğini duyan Yahudalılar'la Benyaminliler'in düşmanları⁷⁴ Zerubbabel'e gelerek Tapınağın yeniden kurulmasına yardım etmek istermiş gibi davranırlar. Yahuda'nın bu düşmanları, Asur Kuzey Krallığı'nı esir aldığı anda ülkeye yerleştirilmiş olan diğer ulusların sömürgeci soylarıdır. Bu sömürgeciler, ülkede kalan Yahudiler'le evlenirler ve soyları 'Samiriyeli' olarak bilinir.⁷⁵ Sürgünden geri dönünceye kadar, sürgünde geride kalan Yahudiler ile Samiriler arasında herhangi bir anlaşmazlık olmaz. Çünkü Samiriler zamanla İsrail'in Tanrısı'na ibadet etmeye başlarlar⁷⁶ ve kendilerini Yahudi olarak nitelendirirler. Karışık evlilikler neticesinde zamanla bu iki topluluk kaynaşır. Yahudiler ile Samiriler arasındaki barış dönemi, Babil Sürgünü'nde bulunan Yahudiler'in Yahuda'ya gelmesiyle bozulur.⁷⁷ Çünkü sürgünden dönen Yahudiler hem Samiriler'i samimi bulmamakta hem de onların başka Tanrılara taptığından şüphe etmektedirler.⁷⁸ Babil Sürgünü'nden dönen Yahudiler bu unsurlarla akrabalık hissetmedikleri gibi Koreş'in kararının sadece kendileri için geçerli olduğunu iddia ederler.⁷⁹ Bu nedenle İsrail önderleri onların önerilerini reddeder. Bu durumda Samiriyeliler planlarını değiştirmek zorunda kalırlar. Önce Yahuda halkına sıkıntı vermeyi denerler sonra yapım çalışmalarında onları rahatsız ederler. Aynı zamanda, korkutma taktikleri kullanarak Yahudiler'in cesaretini kırmak için İsrail'e karşı kulis çalışmaları sürdürecektir olan

⁷¹ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. II, s. 734.

⁷² Hagay, 1/14-15.

⁷³ Ezra, 3/8-9.

⁷⁴ Yahuda'nın ve Benyamin'in düşmanları; Asur, Kuzey Krallığı'nı esir aldığı anda ülkeye yerleştirilmiş olan diğer ulusların sömürgeci soylarıydı. Bu sömürgeciler, ülkede kalan Yahudilerle evlendiler ve soyları Samiriyeli olarak bilinirler. MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c.I, s. 547.

⁷⁵ MacDonald William, *a.g.e.*, c. I, s. 547.

⁷⁶ II. Krallar, 17/25.

⁷⁷ Kurt, Ali Osman, "Yahudilik'te Sürgün Metaforu: 'Boş Ülke' Miti ve 'İncir' Benzetmesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Milel ve Nihal*, c.5, sayı:3, s. 264.

⁷⁸ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 52.

⁷⁹ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 610.

danışmanlar tutarlar ve onlara rüşvet öderler. Buna muhalif olarak Benyamin ve Yahuda'nın rakipleri ve bu yeni 'memleket halkı' Yahudiler'in bir vasıtayla Tapınağı yeniden inşa etme gayretlerini Koreş'in döneminden Darius'un Krallığına kadar⁸⁰ engellemeyi başarırlar.⁸¹ Ancak Tapınak insan enerjisi veya gücüyle değil, Rabb'in Ruhu'nun aracılığıyla inşa edilmektedir. Dağ gibi engellere rağmen Zerubbabel, temelini atığı gibi Tapınağın yeniden inşa edilmesini tamamlayacaktır.⁸²

Peygamber Hagay ve Zekeriya'nın teşvikiyle Tanrı'nın Tapınağı'nı inşa etmeye yeniden başlarlar. Ancak bu sefer de Pers valisi ve çalışma arkadaşları Yeruslaim'e gelerek Yahudiler'e Tapınağın yapımına hangi yetkiyle başladıklarını sorarlar. Bunlar işi durdurmazlar ama kral Darius'a bu işin yasal olup olmadığına karar vermesi için bir mektup gönderirler.⁸³ Bu mektup üzerine Darius yoğun bir araştırma yaptırır ve Koreş'in buyruğu bulunur. Koreş'in yaz ikâmetgâhı olan Median Ecbatana'daki (İbrance; Achmetha, Modern Hamadan) hazine arşivinde bulunan Arami dilindeki bu mektup Tapınağın mimari özelliklerini ve ebatlarını verir. Ayrıca masrafların krala ait hazineden karşılanacağı bildirilir.⁸⁴ Bunun üzerine Darius, vali ve arkadaşlarına işe engel olmamalarını, Tapınağın masraflarının, toplanan vergilerden ve kraliyet hazinesinden ödenmesini, yapım işlerinin aksatılmamasını emreder. Kralın buyruklarına hemen uyulur ve Tapınak çalışmaları ilerlemeye başlar. Peygamber Hagay ve Zekeriya'nın teşvikleri ve Darius'un hazinesinden verdiği yardımlarla Tapınak, kral Darius'un krallığının altıncı yılı (M.Ö. 516-515) Adar ayının üçüncü günü tamamlanır.⁸⁵ İlk temelin atılışından Tapınağın tamamlanışına kadar on dokuz ya da yirmi yıl geçer.⁸⁶

Yapılan yeni Mabed, Süleyman'ın yaptığı Mabed ile karşılaştırıldığında oldukça küçüktür. Hatta Süleyman'ın Tapınağının görkemini gören yaşlılar yapılan yeni Tapınağın sadeliği karşısında hayal kırıklığına uğrarlar.⁸⁷ Her ne kadar yapılan yeni Tapınak eskisi gibi olmasa da sürgün dönüşü İsrail için bir hareket noktası olması açısından önemlidir. Mabed'in yeniden inşası, yalnızca eskisinin yerine yenisinin

⁸⁰ Ezra, 4/1-5.

⁸¹ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 611.

⁸² Zekeriya, 4/6-9.

⁸³ Ezra, 5/1-17.

⁸⁴ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 610.

⁸⁵ Ezra, 6/1-15.

⁸⁶ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 549.

⁸⁷ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 546.

yapılması değil, yeni yöneticiler ve yeni bir kâhinlik müessesesiyle birlikte II. Mabed Dönemi diye isimlendirilen yeni bir çağın da başlangıcı olur.⁸⁸

2.Fısıh Bayramı Kutlamaları

İsrail halkı, kâhinler, levililer ve sürgünden dönenlerin tümü Tanrı'nın Tapınağının adandığı gün sevinçle kutlamalar yapar. Musa'nın Kitabı'ndaki kurallar uyarınca Tanrı'nın Yeruşalim'deki hizmeti için kâhinlerle, Levililer bağlı oldukları bölüklere göre görevlerine atanır.⁸⁹

Kâhinler ve levililer dinsel açıdan kendilerini arındırırlar. Levililer sürgünden dönenlerin tümü, kardeşleri olan kâhinler ve kendileri için fısıh kurbanı keserler. Sürgünden dönen İsraililer'le İsrail'in Tanrısı Rabb'e yönelmek amacıyla kendilerini çevredeki halkların kötü alışkanlıklarından ayırıp onlara katılanların hepsi kurban etinden yer. Mayasız Ekmek Bayramını⁹⁰ yedi gün sevinçle kutlarlar. Çünkü Rabb, Asur Kralı'nın onlara iyi davranmasını ve Tanrı'nın Tapınağı'nın yapım işlerinde onlara yardım etmesini sağlamıştır.⁹¹

D. Ezra Önderliğinde Dönüş ve Nehemya'nın Faaliyetleri

Tanah'ın anlatımında, Ezra'nın Kudüs'e gelişi ve faaliyetleriyle aynı dönemlerde Kudüs'e gelen ve çalışmalar yapan Nehemya arasındaki öncelik sonralık ilişkisi tartışmalıdır. Tanah'taki Ezra ve Nehemya'nın Kudüs'e gelişleri ve orada yaptıkları faaliyetler de birbirine geçmiş durumdadır. Kudüs'e gelişlerindeki öncelik ve sonralıkları bile tam olarak belli değildir.⁹²

Tanah'ta Ezra'nın, kral Artahşasta'nın krallığının yedinci yılında,⁹³ Nehemya'nın ise kral Artahşasta'nın yirminci yılında⁹⁴ Yeruşalim'e geldiği bildirilmektedir. Ancak Ezra'ya ve Nehemya'ya dönüş izni veren kralın I. Artahşasta mı, II. Artahşasta mı olduğu bilinmemektedir. Kutsal kitap araştırmacıları, Ezra ve Nehemya kitaplarında çok ciddi kronolojik problemler olduğu, bu yüzden bu konuda

⁸⁸ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 104.

⁸⁹ Ezra, 6/16-18.

⁹⁰ Mayasız Ekmek Bayramı için bkz. Çıkış, 12/15-20; 13/3-10; 23/15; 34/18; Levililer, 23/6-8; Sayılar, 28/17-25.

⁹¹ Ezra, 6/19-22.

⁹² Kurt, Ali Osman, *a.g.e.*, s. 108.

⁹³ Ezra, 7/7-8.

⁹⁴ Nehemya, 2/1.

kesin bir şey söylemenin zor olduğunu belirtirler.⁹⁵ Bazılarına göre Ezra; Yahuda'ya, I. Artahşasta zamanında (M.Ö. 465-M.Ö. 424) bazılarına göre II. Artahşasta (M.Ö. 404-M.Ö. 358) döneminde gider. İlk kurama göre Ezra'nın ülkeye gelişi M.Ö. 458 yılına ikinci kurama göre ise M.Ö. 397 yılına rastlamaktır.⁹⁶ Geleneksel görüş Ezra'nın I. Artahşasta döneminde Kudüs'e gittiği şeklindedir.⁹⁷ Nehemya'nın I. Artahşasta'nın yirminci yılında Kudüs'e geldiği kabul edilirse bu M.Ö. 444 ya da M.Ö. 445 yılına denk düşmektedir. Nehemya M.Ö. 433 yılına kadar Yerusâlim'de kaldıktan sonra bir süreliğine Pers sarayına döner ve M.Ö. 420 yılında yeniden Yahuda'ya gelir.⁹⁸

Nehemya'nın II. Artahşasta'nın yirminci yılında Kudüs'e geldiği düşünülürse bu da M.Ö. 384 yılına denk gelmektedir.⁹⁹

Tanah'ta Ezra'nın görevi ile Nehemya'nın görevi birlikte verilse de her ikisinin faaliyet alanı farklıdır. Nehemya din adamı değil de vali olması sebebiyle faaliyetleri de bu anlamda siyasidir. Halbuki Ezra, Harun soyundan geldiği belirtilen bir kahin¹⁰⁰ olup yaptığı reformlar da dinîdir. Ezra; toplum için dinî bir temel sağlamaya çalışırken, Nehemya daha ziyade politik işlerle meşgul olur.¹⁰¹ Nehemya tarafından sağlanan birlik ve güven ortamında Ezra, Yahudi toplumunu milli ve dinî bir kimlik etrafında birlik oluşturmaya çalışır.¹⁰²

1.Ezra Önderliğinde Dönüş

Hikmet sahibi, bilgili bir kimse ve Tevrat'ın usta yazıcısı olarak tanınan Ezra, çalışmalarını -bu çalışmaların neler olduğu belli değildir- hocası Baruh ben Neriah'la tamamlamak için sürgünden dönen ilk kafile arasında yer almayarak Babil'de kalır.¹⁰³ Fakat Pers kralı I. Artahşasta zamanında Yahudiler arasında Babil'den ayrılarak Yahuda'ya yerleşmek üzere gelen yeni bir göç dalgası olur. Göç eden bu Yahudiler'e Pers İmparatorluğu tarafından görevlendirilen Ezra liderlik yapar.¹⁰⁴

⁹⁵ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 106.

⁹⁶ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 46.

⁹⁷ Kurt, Ali Osman, *a.g.e.*, s. 106.

⁹⁸ Sevilla-Sharon Moshe, *a.g.e.*, s. 48.

⁹⁹ Kurt, Ali Osman, *a.g.e.*, s. 119.

¹⁰⁰ Ezra, 7/1-6.

¹⁰¹ Kurt, Ali Osman, *a.g.e.*, s. 113-114.

¹⁰² Kurt, Ali Osman, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁰³ Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s.115.

¹⁰⁴ Ezra, 7/1-10.

Ezra'nın Pers kralı tarafından Yahuda'ya gönderilmesinin nedenlerinden biri, Tanrı'nın yasının uygulanıp uygulanmadığı konusunda Yahuda ve Yeruslaim'de araştırma yapmaktır.¹⁰⁵ Ezra'nın Artahşasta tarafından Yahuda'ya gönderilmesinin bir diğer nedeni de; Pers ve Mısır ilişkilerindeki gerginliktir. M.Ö.463-462 yıllarında Mısır Pers devletine karşı askeri bir harekâta girişir. Bu nedenle Pers kralı, Mısır sınırına yakın yörelerde yaşayan halkların kendisine sadık kalmalarını sağlamaya çalışır. Yahuda, Mısır ile Pers Devlet'i arasında tampon bölgededir. İşte Pers kralı, Mısır ile Pers devleti arasındaki tampon bölgede bulunan Yahuda'da halkın kendisine sadık kalmasını sağlamaya çalışır. Yahuda'yı Pers cephesinde tutmanın en iyi yolu Yahudiler'in yasını; yani Musa'nın öğretilerine dayanan Tora'yı imparatorluk yasası olarak tanımak ve Yahudi ileri gelenlerinden birini bu yasanın uygulanmasıyla görevlendirmektir.¹⁰⁶ Yani Ezra Kudüs'ün güçlendirilmesi ve Yahudi kanununun uygulanması gibi iki görevi yerine getirmek amacıyla Kudüs'e gönderilir.¹⁰⁷

Pers Kralı Artahşasta, Yahuda'ya gönderdiği Ezra'ya geniş yetkiler içeren bir ferman verir. Bu ferman; isteyen herkesin Kudüs yolculuğuna eşlik etmesine izin verilmesi, Yahuda ve Kudüs'teki durumların araştırılması, dini bağışların Kudüs'e taşınması, beklenmedik harcamaların kraliyet hazinesinden karşılanması, Fırat'ın batı yakasındaki bölgenin hazine görevlileri için bildiriler, din adamlarına vergi muafiyeti, Tanrı'nın yasını öğretmesi ve onunla hükmetmesi için Ezra'ya, yargıç atama yetkisinin verilmesi, Yahudi hukukuna ve kralın emirlerine itaat etmeyenlerin çeşitli şekillerde cezalandırılacağı konularını içerir.¹⁰⁸ Bu yetkilerle Yahuda'ya gönderilen Ezra'ya eşlik edenlerin listesi Ezra 8/1-14'te verilmektedir. Bu listeye göre kadınlar ve çocuklar hariç yaklaşık 1500 erkeğin döndüğü bildirilmektedir.¹⁰⁹

Ezra, Yahuda'ya doğru yola çıktıktan sonra Ahava Kenti yakınlarında yanında hiç Levili bulunmadığını fark edince on bir kişiyi Levililer'in yerleştiklerini bildiği Kasifya'ya gitmekle görevlendirir. Otuz sekiz Levili ve iki yüz yirmi tapınak görevlisi de bu çağrıya yanıt vererek Ezra'ya katılırlar.¹¹⁰ Ezra, Yahuda yolculuğu esnasında herhangi bir düşmandan kendilerini koruması için kraldan askeri destek istemez. Ezra

¹⁰⁵ Ezra, 7/14.

¹⁰⁶ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 45-46.

¹⁰⁷ Porten, Bezalel, "Exile, Babylonian", *Encyclopaedia Judaica*, c.VI, s. 611.

¹⁰⁸ Ezra, 7/11-26.

¹⁰⁹ Ezra, 8/1-14.

¹¹⁰ Ezra, 8/15-20.

kralın görevlilerine sığınmak yerine Tanrı'ya iman etmeyi tercih eder. Ezra ve yanındakiler; kendileri, çocukları ve malları için güvenli bir yolculuk geçirmek üzere oruç tutup Rabb'e yalvarırlar.¹¹¹ Birinci ayın on ikinci günü Ahava kanalından ayrılan Yahudiler Rabb'in sağladığı güvenli bir yolculuktan sonra¹¹² beşinci ayın birinci günü Yerusâlim'e ulaşırlar.¹¹³

2.Ezra'nın Yahuda'daki Faaliyetleri

Ezra, Kudüs'e geldikten sonra ulusal birliği yeniden tesis etmek amacıyla bazı dinsel reformlar gerçekleştirir. Ezra'nın gerçekleştirdiği iki temel reform vardır. Bunlardan biri; Tevrat'a dayalı bir toplum inşa etmek diğeri ise yabancılarla evliliği yasaklayarak bir Yahudi kimliği oluşturmaya çalışmaktır.¹¹⁴

a.Yabancılarla Evliliğin Yasaklanarak Yahudi Kimliğinin Korunması

Yahuda'ya ulaşan Yahudiler ilk iş olarak, Rabb'in sunağında, tüm İsrail için yakmalık ve günah sunuları sunarlar. Ruhsal görevleriyle ilgilendikten sonra kralın buyruklarını, İsrail halkına ve Tanrı'nın Tapınağının yapımına yardım eden valilere bildirirler.¹¹⁵ Tüm bunlardan sonra önderler Ezra'nın yanına gelerek; Levililer ve kâhinler de dahil İsrail halkının çevredeki halkların * iğrenç alışkanlıklarını uyguladığını, bu halkların kızlarıyla evlendiklerini böylece kutsal soyu karıştırdıklarından şikâyet ederler.¹¹⁶ Ezra, bu evlilikleri haber alınca çok şaşırır. Çünkü bu evlilikler İsrail'in geçmiş günlerde cezalandırılmasına sebep olan günahlardan bir tanesidir.¹¹⁷

Ezra, geçmişten bu yana sağ kalanları koruyan Rabb'in lütfuna böylesine kötü bir karşılık verdikleri için halk adına tövbe eder.¹¹⁸ Ezra'nın tövbe duası, insanların acıyla ağlamalarına sebep olur. Halkın sözcüsü olarak Yehiel oğlu Şekanya, tövbe ettikten sonra bu yanlış uygulamayı terk ederlerse hâlâ bir umut olduğunu Ezra'ya hatırlatır. Ezra'nın önderliğinde yabancı eş ve çocukların gönderilmesi için bir anlaşma yapılmasını teklif eder. Kâhinler, Levililer ve tüm İsrail halkı bu ulusal tövbeye

¹¹¹ Ezra, 8/21-23.

¹¹² Ezra, 8/31-32.

¹¹³ Ezra, 7/9.

¹¹⁴ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 191.

¹¹⁵ Ezra, 8/35-36.

* Kenanlılar, Hititler, Perizliler, Yevuslular, Ammonlular, Moavlılar, Mısırlılar, Amorlular. Ezra, 9/1.

¹¹⁶ Ezra, 9/1-2.

¹¹⁷ Çıkış, 34/16; Tesniye, 7/3.

¹¹⁸ Ezra, 9/3-15.

katılacaklarına dair ant içerler. Sürgünden dönenlerin hepsini tövbe etmek için Yerus̄alim'e çağırırlar. Üç gün içinde gelmeyenlerin cezalandırılacağını haber verirler. Dokuzuncu ayın yirminci günü tüm Yahudalı ve Benyamini erkekler Tapınağın önündeki alanda toplanırlar. Ezra toplananlara günahlarını bildirerek konuşmaya başlar. Ezra "Siz Tanrı'ya ihanet ettiğiniz, yabancı kadınlarla evlendiniz, İsrail'in suçuna suç kattınız. Şimdi atalarınızın Tanrısı Rabb'e suçunuzu açıklayın onun istediğini yapın. Çevredeki halklardan ve yabancı karılardan ayrılın." der.¹¹⁹ Bunun üzerine toplananlar Tanrı'nın Yasası'na itaatsizlik ettiklerini kabul edip Ezra'nın söylediklerini yerine getireceklerini bildirirler. Ancak şiddetli yağmur, kalabalık ve konunun önemi sebebiyle bu sorunun kentlere göre çözümlenmesini önerirler.¹²⁰ Tanah bu aşamada dört kişinin (Asahel oğlu Yonatan, Tikva oğlu Yahzeya ve onları destekleyen Meşullam ile Levili Şabbetay) itirazından bahseder.¹²¹ Bu dört kişi sorunun kentlere göre çözümlenmesi önerisine mi itiraz eder? Yoksa yabancı eşlerin ve çocukların gönderilmesine mi itiraz ederler? Bu konuda Tanah'ta bir açıklama bulunmamaktadır. Sürgünden dönenler öneriye göre davranırlar ve bundan sonra çevredeki halklarla kız alıp vermeyeceklerine dair söz de verirler.¹²² Yabancılarla evli olanları tespit etmek üzere yargıçlar atanır ve kısa bir süre içinde araştırma tamamlanır. Ezra kitabında yabancı kadınlarla evlenen kâhinlerin, Levililer'in ve son olarak da İsrail halkının listesi bulunmaktadır.¹²³

Ezra döneminde yabancı eşlerle evlenme konusunda önemli bir nokta dikkati çekmektedir. Tesniye kitabında hem kadınların hem de erkeklerin yabancılarla evlenmesi yasaklanmışken¹²⁴ Ezra sadece yabancı kadınlarla evlilik meselesi üzerinde durmaktadır.

Ezra'nın karma evliliklerin bozulmasını emretmesi ırkçı bir önlem değildir. Tehlike dinsel niteliktedir çünkü farklı uluslarla evlilikler aracılığıyla Yahveciliğin bütünlüğü tehdit altına girmektedir. Yine de Ezra'nın reformu etnik ayrımcılığa ve yasacılığın güçlenmesine yol açar.¹²⁵ Aslın da bu konu, tamamen Yahudi ırkının temiz

¹¹⁹ Ezra, 10/10-11.

¹²⁰ Ezra, 10/1-14.

¹²¹ Ezra, 10/15.

¹²² Ezra, 10/30.

¹²³ Ezra, 10/18-44.

¹²⁴ Tesniye, 7/3.

¹²⁵ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.II, s.295.

bir şekilde devamını hedef almaktadır. Çünkü Yahudilikte ırk anne tarafından devam ettirilmektedir.

b.Ezra'nın Tevrat İle İlgili Uygulamaları

Yahudi dini hayatında Tevrat çok önemli bir yere sahiptir. Ezra Yahudi dini hayatına Tevrat alanında çok büyük katkılar sağlar.

Ezra'nın yaptığı en önemli faaliyetlerden bir tanesi de neredeyse tamamen unutulmuş olan Tevrat'ı yeniden gün yüzüne çıkarması ve daha iyi anlaşılması için yorumlamasıdır.¹²⁶

Kral Manaşşe döneminde Mabedde bir yere saklanan Tevrat, ancak kral Yoşiya zamanında bulunur.¹²⁷ Kral Yoşiya zamanında bizzat kral tarafından halka okunan Tevrat, Kudüs'ün Babillilerce ele geçirilmesi ve halkın sürgüne gönderilmesiyle birlikte yeniden Mabed'e saklanır.¹²⁸ Tevrat'ın M.Ö.586-7'de Yehuda'nın Nebukadnessar tarafından işgal edilip buradaki Yahudiler'in Babil'e sürülmesiyle başlayan sürgün dönemindeki durumu hakkında açık bilgi yoktur. Ancak Daniel kitabında anlatılanlardan Tevrat'ın muhtevası hakkında bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁹ Kral Yoşiya'dan sonra Yahudiler tarafından unutulmuş Tevrat'ı halka okuyan ilk kişi Ezra'dır.¹³⁰ Ezra'nın yaptığı en önemli iş, Tevrat'ın yeniden oluşması ve Yahudi hayatında yerini almasıdır. Ezra Babil'den geldikten sonra İsrail topraklarında yaşayan Yahudiler arasında sözlü yorumu ile birlikte tamamen unutulmuş Tevrat'ı yeniden oluşturur. Haggadacı Rabbilere göre Ezra, Tevrat'ı şöyle oluşturur: Tanrı, Ezra'ya yanına beş deneyimli yazıcı almasını ve ıssız bir yere gitmesini, orada kırk gün onlara Tevrat'ı yazdırmasını emreder. Ezra, Tanrı'nın bu buyruğu üzerine Sarga, Dabriah, Seleucia, Ethan ve Eziel'i yanına alarak inzivaya çekilir. Birgün sonra kendisine verilecek şeyi içmesi için ağzını açmasını isteyen bir ses duyar. Bu sesin ardından ona, içinde su gibi akıcı bir sıvının bulunduğu bir tas sunulur. Ezra ağzını açar ve sıvıyı içer bir daha da kırk gün boyunca ağzını kapayamaz. Ezra yorulmaksızın kırk gün müddetince beş yazıcıya yeni harf karakterli Tevrat'ı yazdırır. Yazıcılar bu yeni harfleri anlamadan, Ezra'nın sözlerini yazarlar. Kırk gün sonunda Tanrı Ezra'ya Eski Ahid'in

¹²⁶ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 192.

¹²⁷ II. Krallar, 22/8-11; II. Tarihler, 34/14-19.

¹²⁸ Kurt, Ali Osman, *a.g.e.*, s. 193.

¹²⁹ Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s.113.

¹³⁰ Nehemya, bab 8.

yirmi dört kitabını herkese yaymasını geriye kalan yetmiş kitabı ise hikmet sahibi kimseler için saklamasını emreder.¹³¹ Ezra ve Nehemya kitaplarında, Ezra'nın yazdığı Tevrat'ı halkın huzurunda okuduğu bildirilmektedir.¹³² Ezra yedinci ayın birinci günü su kapısının karşısındaki alanda toplanan dinleyip anlayabilecek kadın, erkek ve çocukların önünde sabahtan öğlene kadar Rabb'in Yasa Kitabı'nı okur.¹³³ Burada söz edilen, Tora'nın tamamı mı yoksa bir bölümü mü olduğunu saptamak olanaksızdır. Ama bu törensel okumadan beri İsrail dini kutsal yazılara resmen sahip olduğu bir gerçektir.¹³⁴ Ezra'nın yanında bulunan on üç Levili okunan parçaları açıklayıp muhtemelen o zamanlar geçerli dil olan Aramca'ya çevirirler.¹³⁵ Çünkü sürgünden dönen halk İbranice'yi tam olarak anlamadığı için Tevrat İran İmparatorluğu'nun resmi dili olan Aramca'ya tercüme edilmek zorunda kalır.¹³⁶ Bazı araştırmacılar, Ezra'nın, Tevrat'ı halkın huzurunda okumasını ve onun yorumlamasının Yahudilik'te çok önemli sonuçlar doğurduğunu söylemektedirler. Bu sonuçlar şunlardır.¹³⁷

a) Tevrat'ı öğrenme zorunluluğu, sadece kâhinlerle sınırlı olmayıp, “kadın, erkek ve anlayışla dinleyebilen herkes için” geçerlidir.¹³⁸

b) Tevrat'la ilgili son otorite, sadece kâhinler değildir. Levililer de Tevrat'ı okuyup yorumlayabilir.¹³⁹

c) Esas olan Tevrat'ın anlaşılmasıdır. Bu nedenle yorumlanması gerekir.¹⁴⁰

Halkın Yasa Kitabı'nı dinledikleri günün ertesi günü Levililer Kutsal Yasa'nın buyruklarını öğrenmek için Ezra'nın çevresinde toplanırlar. Yasa Kitabı'nda, yedinci ayda kutlanan Çardak Bayramı'na¹⁴¹ ilişkin kuralları keşfederler. Kutlama için gerekli hazırlıklar yapılarak çardaklar kurulur. Yedi gün boyunca Ezra Tanrı'nın Yasa Kitabı'nı okuyarak halkı ruhî anlamda canlandırır.¹⁴²

¹³¹ Adam, Baki, *a.g.e.*, s.115.

¹³² Nehemya, bab 8.

¹³³ Nehemya, 8/1-3.

¹³⁴ Eliade, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, c.II, s.295.

¹³⁵ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 49; Ayrıca bkz. Nehemya, 8/7-8.

¹³⁶ Aydın, Fuat, *Yahudilik*, s.42-43.

¹³⁷ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 204.

¹³⁸ Nehemya, 8/2.

¹³⁹ Nehemya, 8/7-8.

¹⁴⁰ Nehemya, 8/7-8.

¹⁴¹ Çardak Bayramı için bkz. Çıkış, 23/16; 34/22; Levililer, 23/33-36; Sayılar, 29/12-34.

¹⁴² Nehemya, 8/13-18.

Kutlamadan sonra halk ulusal tövbe günü gibi büyük bir gün için bir araya gelir. Oruç ve yas tutarak günün dörtte biri boyunca Rabb'in Yasa Kitabı'nı okurlar. Levililer halkı büyük bir tövbe duasına¹⁴³ yönlendirir.¹⁴⁴ Tanah'ta bu tövbe duası için Ezra'nın ismi belirtilmemesine rağmen birçok kişi duayı Ezra'nın yönlendirdiğini düşünür.¹⁴⁵ Bu tövbe duasının en önemli konusu; İsrail'in dik başlılığına rağmen Tanrı'nın gösterdiği bağlılıktır. Bu duadan da anlaşıldığına göre Yahudiler sorunların Rabb'den değil de kendilerinden kaynaklandığını fark ederler.¹⁴⁶ Kendi hatalarından uzaklaşarak, Rabb'in tüm buyruklarını tutmayı kabul ettiklerini bildirirler. Özellikle kendilerini yabancılarla evlilik yapmaktan sakınmaya, Şabat gününü ve Şabat yılını tutmaya, tapınak hizmetleri için yıllık bağışta bulunmaya, Rabb'in sunağı için odun sağlamaya, kâhinlerin ve Levililer'in desteklenmesi için ilk oğullarını ve ilk ürünlerini Tapınağa getirmeye, yeniden ondalık vermeye karar verirler.¹⁴⁷

Yahudiler'in bir halk olarak kalmak için en ihtiyaç duydukları şeyin dini rehberlik eğitim ve esinlenmek için yönecekleri bir kutsal yazılar derlemesi olduğunu anlayan Ezra¹⁴⁸ Yahudi Kutsal Kitabı'yla ilgili önemli çalışmalar yapmayı da ihmal etmez. Talmud'a göre Ezra, Yeni Tevrat'ta bir takım değişiklikler yapar. O, Musa'ya ilkel İbrani yazı karakterinde verilmiş olan Tevrat'ın yazı karakterini kare karakterli Asuri yazı stiline çevirir ve öncekini Samiriler'e bırakır. Talmud'da, Tevrat'ın yazı karakterinin değişmesi, Ezra'nın faziletlerinden sayılır. Ezra bunun dışında Tevrat'ın bazı harfleri üzerine noktalar koyar. Babil Talmudu'na göre Ezra bu noktaları Tevrat metninde anlaşılması zor, müphem bazı harfler üzerine koyar. O, bunu ilgili yerlerin doğru anlaşılıp anlaşılmadığını Peygamber İlya'ya* danışmak için yapar. İlya'nın onayı

¹⁴³ Bu tövbe duasının ana hatları şöyledir: Tekvin; İbrahim'in çağırılması ve Tanrı'nın İbrahim ile yaptığı anlaşma; Mısır'dan çıkış; Sina dağında Yasa'nın verilmesi; yolculukları sırasında Tanrı'nın mucizevi sağlayışları; Tanrı'nın değişmeyen; iyiliğiyle zıtlık oluşturan İsrail'in başkaldırıları; Kenan ülkesinin fethedilmesi; Hakimler dönemi; kulak asılmayan uyarılar ve sonunda gelen tutsaklık, tutsaklığın sonuçlarından kurtarılmak ve bağışlanmak için yalvarışlar; halkın Tanrı'yla antlaşma yapma arzusu. MacDonald, William, Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi, c.I, s. 565.

¹⁴⁴ Nehemya, 9/1-4.

¹⁴⁵ MacDonald, William, Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi, c. I, s. 565.

¹⁴⁶ MacDonald, William, a.g.e., c. I, s. 565.

¹⁴⁷ Nehemya, bab 10.

¹⁴⁸ Blech, Rabi Benjamin, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s.132.

* (İbranice Eliyahu), putperest Yahuda Kralı Ahav (M.Ö.874-853) zamanında yaşamış bir İsrail Peygamberidir. II. Krallar kitabında anlatıldığına göre, tekrar geri gelmek üzere Allah'ın katına çıkar. (bkz.II. Krallar, bab 2) Yahudi inancında İlya'nın halen yaşadığı ve Mesih'i müjdelemek için beklediği teması yer almaktadır. Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s.143

alındıktan sonra bu noktalar silinecektir. Fakat öyle anlaşılıyor ki Ezra, peygamber İlyâ ile karşılaşma imkânı bulamaz. Çünkü bu noktalar, bugünkü Tevrat nüshalarında halen korunmaktadır.¹⁴⁹ Yine Ezra kutsal yazılara (yani Tora'ya) iki başka kitap kategorisi de ekleyerek Tanah'ı oluşturur. **Tanah**; Musa'nın beş kitabı olan Tora, peygamberin 21 kitabı olan Nebiim ve Ezra, Nehemya, Mezmurlar vb.'den meydana gelen Ketubim'in baş harfleridir.¹⁵⁰

Aynı zamanda Ezra Tevrat'ı sadece yeniden oluşturan kişi olarak değil, aynı zamanda yorum ve sözlü geleneğin de başlatıcısı olarak görülür. Sürgün sonrasında geleneğin sözlü naklinin yerini yazılı metinlerin incelenmesi ve açıklaması alır. Bu açıdan Ezra, Yahudilik'te '**ilk vaiz**' ve ya '**din adamı**' kabul edilir. Yine Ezra, 'midraş halakha' metoduyla Yahudi tefsirinin kurucusu sayılır.¹⁵¹ Ayrıca Ezra Tevrat'ı haftalık okuma parçalarına ayırarak haftalık Tevrat okuma geleneğini oluşturur. Halkın toplanma günleri olan pazartesi ve perşembe günlerini toplu Tevrat okuma günleri ilan eder.¹⁵² Ezra daha sonraları bu günlere Şabat'ın da eklenmesini ister. Böylece çalışan erkeklere de Tora okuyup dinleme fırsatı doğar, daha büyük kitleler Tora'yı okur hale gelir ve bu bir '**Oneg Şabat**' (Şabat Hazzı) konusu sayılır.¹⁵³

c.Ezra'nın Diğer Çalışmaları

Yahudi dininde önemli bir isim olan Ezra, bilgili rahipler, bilginler ve yazıcılardan oluşan ve "Büyük Meclis'in Adamları" olarak bilinen grubu bir araya getirerek¹⁵⁴ Yahudi tarihinde önemli düzenlemelere imza atar.

Ezra tarafından kurulan, 120 üyeden oluşan 'Büyük Meclis' (Knesset Ha Gadol) Rabbani anlayışa göre Tevrat'ın nakil senedinde bir halkadır. Bu nakil senedine göre Tevrat'ı; Musa Yeşu'ya, Yeşu Zıkanim'e (buradaki Zıkanim, Yeşu'dan sonra İsrailoğulları'na önderlik eden kimselerdir), Zıkanim Neviim'e (buradaki Neviim; İşıya, Yeremya ve Hezekiel gibi kitap sahibi peygamberlerdir.), Neviim de Knesset Ha Gadol'a nakleder. Tevrat, Musa'dan Knesset Ha Gadol'a kadar bir top gibi elden ele,

¹⁴⁹ Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s.116.

¹⁵⁰ Blech, Rabi Benjamin, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü*, s.132.

¹⁵¹ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 203

¹⁵² Adam, Baki, *a.g.e.*, s.115.

¹⁵³ Aydın, Mehmet, "Yahudi Takvimi", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 808; ayrıca bkz. Alalu, Suzan ve diğerleri *Yahudilik'te Kavram ve Değerler*, s.179.

¹⁵⁴ Blech, Rabi Benjamin, *a.g.e.*, s.150

yere düşürülmeden nakledilir.¹⁵⁵ Başlıca görevi Eski Ahid'in tam metninin tespit edilmesi olan Knesset Ha Gadol, Yahudilik ile ilgili olarak şunları yapar;

1. Tevrat'ı Yahudi hayatının esas kılar.
2. Bütün adet ve gelenekleri toplar ve bunları Yahudiliğin iskeleti haline getirir.
3. Eski Ahid'in metnine yeni eklemelerde bulunur.

Bu meclis, ayrıca inanç alanında da bir takım yeni şeyler ihdas eder. "Tevrat'ın vahiy mahsulü olduğunu inkar edenlerin gelecek dünya da nasibi yoktur!" doğması bunlardan biridir.¹⁵⁶ Ayrıca Büyük Meclis'in kurucusu ve ilk başkanı kabul edilen Ezra'nın yaptığı düzenlemeler, Babil Talmudu'nda şu şekilde yer almaktadır. Şabat günü öğleden sonra ile pazartesi ve perşembe günleri toplu Tevrat okuma günleri ilan edilmesi, mahkeme oturumlarının pazartesi ve Perşembe günleri yapılması, elbiselerin perşembe günleri yıkanması, sarımsağın Cuma günleri yenmesi, hanımların erken kalkıp ekmek yapması, kadınların kuşak korse takması, kadınların Mikve'de yıkanmadan önce saçlarını taraması, seyyar satıcıların mallarını satmak için şehirlerde gezmelerine izin verilmesi ve son olarak geceleyin boşalmadan kaynaklanan bedensel kirlenmeye maruz kalanların Mikve de yıkanması.¹⁵⁷ Görüldüğü gibi bu düzenlemelerden ikisi, Ezra'nın Tevrat'ı halkın huzurunda okuması gibi, belli günlerin toplu Tevrat okuma günleri ilan edilmesiyle ilgilidir. Üç tanesi, belli işlerin belli günlerde yapılmasıyla; dört tanesi doğrudan kadınlarla ve bir tanesi de ritüel temizlik ile ilgilidir.

Tevrat'ın pazartesi ve perşembe sabahları topluca okunmasının nedeni, bu günlerde halkın alış veriş yaptıkları günler olmasıdır. Mahkemelerin de halkın yoğun olarak geldiği bu iki güne yapılmasına karar verilir. Şabat günü öğleden sonra toplu Tevrat okumalarının yapılmasının sebebi de tüm hafta çalıştıkları için pazartesi ve Perşembe günleri okunan Tevrat'ı dinlemeye zaman bulamayanlar içindir. Elbiselerin Perşembe günleri yıkanmasının ise Şabat gününü hakkıyla yüceltme amaçlı olduğu ifade edilir. Sarımsağın Cuma akşamları yenmesi Talmud'da evlilikle ilişkilendirilerek her Cuma gecesinin evlilik yükümlüğünün yerine getirildiği bir davet vakti olduğu belirtilir. Evin hanımının sabah erken kalkıp ekmek pişirmesinin amacı fakir kimselere

¹⁵⁵ Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s.144.

¹⁵⁶ Adam, Baki, *a.g.e.*, s.116-117.

¹⁵⁷ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 203, 232

ekmek vermek olduğu belirtilir. Kadınların yıkanma öncesi saçlarını taraması ile ilgili Ezra gerçek bir tarama hükmü getirir. Ezra'nın düzenlemesi, bir kadının temizlenme zamanının Şabat ve ya Yom Tov olan bir Pazar gecesine denk gelmesi durumunda, kadının temizlenmeden üç gün önce saçını tarayabileceği şeklinde bir esneklik sağlar. Seyyar satıcıların şehirlerde serbestçe dolaşımına izin verilmesi ise Talmud tarafından kadınların süslerinin satışını kolaylaştırma amaçlı olarak kabul edilmektedir. Bu iznin başka bir amacı da satıcıların gizlice evlere girip hoş olmayan durumların ortaya çıkmasına sebebiyet vermelerini engellemektir. Bedensel kirlenme sonucu Mikve'de yıkanmanın hükmü, Tevrat'ın ağır bir yükünün¹⁵⁸ hafifletilmesidir. Tevrat'ın hükmüne göre kirlenen bir kimsenin sadece bedeninin suyla yıkanması ve şehri terk etmesi, temizlenmesi için yeterli sayılmaz, olaydan sonra güneşin bir kez batması gerekli görülür. Ezra ise bu durumda olan bir kimsenin Mikve'de yıkanmasını yeterli görür. Ayrıca böyle bir kişinin girmesinin yasak olduğu yerleri Ezra Mabed ve diğer kutsal mekanlarla sınırlandırır.¹⁵⁹

Ezra bunların dışında senenin başlangıç ayını değiştirir. Mısır'dan çıkışın anısını hatırlatan Nisan yerine, Babil'den çıkışın anısını hatırlatan Tişri ayını senenin ilk ayı olarak kabul eder.¹⁶⁰ Kudüs'de daha organize bir şekilde kohenlik kanunlarını yürürlüğe koyar ve ibadetleri daha ayrıntılı olarak hazırlar. I. Mabed döneminin aksine kohen, levililer ve diğer görevlilerin konumlarına açıklık kazandıracak hiyerarşik yapıyı belirler.¹⁶¹

Yahudi ulusunun sürgün sonrası yeniden canlanmasına önder olan Ezra; "Eğer Musa kendisinden önce gelmiş olmasaydı Tevrat kendisine verilirdi," övgüsüne mahzar olur.¹⁶² O, Yahudi ocağının kutsallığı üzerinde durarak putperest eşlerini boşayan bir takım müntesipler elde eder. Yine o, Mabed hizmetini yeniden tesis ederek, İsrail ile Tanrı arasındaki ittifakı ciddi bir şekilde yeniler. Bu ittifaka göre İsrail, yeminle Tora'ya itaati yüklenir, cumartesi ve bayramlara, sosyal ve zirai kanunlara titiz şekilde riayeti üstlenir. Ezra, özellikle Tora etüdüne çok önem verir. Bunun için Pazartesi, Perşembe (alışveriş günleri), Cumartesi günlerini kutsal metni halka okumaya ihdas eder. Aynı

¹⁵⁸ Levililer, 15/16-18; Tesniye, 23/10-11.

¹⁵⁹ Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 232-236.

¹⁶⁰ Adam, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s.116.

¹⁶¹ Özen, Adem, *Yahudilikte İbadet*, s. 78.

¹⁶² Kurt, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s. 194.

şekilde o, idare ettiği topluluğun (Knesseth Hagedola) yardımıyla ayin ve sinagoga ilgili kuralı da tespit eder. O halde bugünkü şekliyle mevcut olan Yahudilik Ezra ile ortaya çıkar denilebilir.¹⁶³

3.Nehemya ve Faaliyetleri (M.Ö.445)

Pers Kralı Artahşasta'nın sakisi olan Nehemya Artahşasta'nın krallığının yirminci yılında; bazı Yahudalılar'dan, sürgünden Yahuda'ya dönenlerin büyük sıkıntı içinde olduğunu öğrenince çok üzülür.¹⁶⁴ Nehemya'nın farklı hali kralı şüphelendirir. Çünkü hergün zehirlenme tehdidi altında yaşayan doğu kralları, sakilerinin davranışındaki farklılığı heyecanla karşılarlar.¹⁶⁵ Kral; Nehemya'nın üzüntüsünün sebebini anlayınca onun Yahuda'ya gitmesine izin verir.¹⁶⁶ Bunun üzerine Nehemya M.Ö. 444 ya da 445 yılında Yahuda valisi olarak atanır ve 433 yılına kadar bu görevde kalır. Bundan sonra bir süreliğine Pers sarayına döner ve 420 yılında yeniden Yahuda'ya gelir.¹⁶⁷ Kral tarafından Kudüs'e vali olarak gönderilen Nehemya'nın amacı; Yahuda'da bulunan ve "büyük düşkünlük ve utanç içinde olan"¹⁶⁸ insanların oldukça karmaşık ve düzensiz durumlarını düzeltmektir.¹⁶⁹ Nehemya, Ezra gibi sadece "Tanrı'nın yardımı" ile yetinmeyerek yolculuk için kraldan çeşitli onay ve geçiş belgeleri ve muhafızlar talep eder.¹⁷⁰

Güvenli bir yolculuktan sonra Yeruslaim'e varan Nehemya kentteki her şeyi dikkatle göz gezdirir. Mümkün olduğunca az dikkat çekmek ve planlarını gizli tutmak ister. Kentin yaşayabilmesi için surların onarılmasının zorunlu olduğunu düşünür. Daha sonra önderleri bir araya toplayarak yapılması gerekenleri anlatır ve kendilerini Tanrı'nın desteğini ve krala söylediklerini anlatarak teşvik eder.¹⁷¹ Bunlardan etkilenen önderler var güçleriyle bu hayırlı işe başlarlar.¹⁷²

¹⁶³ Kaufmann, Francine-Eisenberg, Josy, "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", *Din Fenomeni*, (Terc: Prof. Dr. Mehmet Aydın), s. 99.

¹⁶⁴ Nehemya, 1/1-11.

¹⁶⁵ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 558.

¹⁶⁶ Nehemya, 2/1-8.

¹⁶⁷ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 48.

¹⁶⁸ Nehemya, 1/3.

¹⁶⁹ Kurt, Ali Osman, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁷⁰ Nehemya, 2/9.

¹⁷¹ Macdonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c. I, s. 559.

¹⁷² Nehemya, 2/11-18.

Kudüs duvarlarının inşa edileceğini duyan Horonlu Sanballat, Ammonlu Toviya ve Arap Geşem onları küçümseyip alay ederler.¹⁷³ Çünkü yerel Yahudi liderleri Sanballat ve Toviya Yahuda'ya sonradan gelen Nehemya'nın liderliğine karşı koymaya çalışırlar.¹⁷⁴ Yerusalim surlarındaki onarımın ilerlediğini ve gediklerin kapandığını öğrendikçe Sanballat, Toviya, Araplar, Ammonlular ve Aşdotlular çok öfkelenirler. Hepsi biraraya gelerek Yerusalim'e karşı savaşmak ve kentte karışıklık çıkarmak için düzen kurarlar. Bu durum üzerine Yahudiler'in yarısı yapı çalışmalarını sürdürürken, diğer yarısı da nöbet tutarak düşmanlardan korunurlar.¹⁷⁵ Yahudiler'e engel olmayı başaramayan düşmanlar, bu kez Nehemya'yı yok etmeyi dener ancak bunda da başarılı olamazlar.¹⁷⁶ Tüm bu engellere rağmen, Kudüs'ün duvarları, dikkat çeken bir başarıyla elli iki günde tamamlanır.¹⁷⁷ Surların onarımı tamamlanır tamamlanmaz kapı nöbetçileri, ezgiciler ve levililer görevine atanır. Ayrıca Nehemya, kent yönetimine kardeşi Hanani'yi ve kale komutanı Hananya'yı atar.¹⁷⁸ Levililer, kâhinler önce kendilerini sonra halkı daha sonra surları kutsarlar.¹⁷⁹

Yahudi liderlerinin karşı çıkmasına ve ekonomik engellere rağmen, Nehemya Kudüs'ün surlarını yaptırır ve eski haşmetine kavuşmamış dahi olsa bu kent, Yahudi ulusunun merkezi haline gelir.¹⁸⁰ Yeniden inşa edilen kentin halkı da fazla değildir.¹⁸¹ Geniş ve büyük bir kent olan Yerusalim'in nüfusunun az olması¹⁸² Nehemya'yı kaygılandırır. Çünkü bir saldırı halinde kentin savunması için nüfusun daha fazla olması gerekmektedir. Ancak birçok Yahudi korku nedeniyle kentin dışında yaşamayı tercih etmektedir.¹⁸³ Nehemya Yerusalim'e dönenlerin soy kütüğünü bularak yerleştikleri yerleri tesbit eder.¹⁸⁴ Bu durum karşısında halkın önderlerini Yerusalim'e yerleştirir. Geri kalanlar da aralarında kura çekerler. Her on kişiden biri kutsal kent Yerusalim'e yerleşir. Yahuda soyundan 468 kişi, Benyamin soyundan 928 kişi, 1192 kâhin, 456

¹⁷³ Nehemya, 2/19-20.

¹⁷⁴ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 48.

¹⁷⁵ Nehemya, 4/1-23.

¹⁷⁶ Nehemya, 6/1-14.

¹⁷⁷ Nehemya, 6/15.

¹⁷⁸ Nehemya, 7/1-3.

¹⁷⁹ Nehemya, 12/27-47.

¹⁸⁰ Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, s. 54.

¹⁸¹ Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, s.109-110.

¹⁸² Nehemya, 7/4.

¹⁸³ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c.I, s. 566.

¹⁸⁴ Nehemya, 7/5-6 Ayrıca bkz. 11/25-30.

levili* Yeruslm'e yerleşir.¹⁸⁵ Geri kalan halk ise Yahuda'nın diğer kentlerine yerleşir.¹⁸⁶

Nehemya, valiliği dönemince ekonomik bakımdan da halka yardımcı olur. Onarım çalışmalarının ortasında çirkin bir i sorun doğar. Yiyecek giderek azalmaya ve pahalılaşmaya başlar. Enflasyon ve kralın Yahudiler'e koyduğu verginin ağırlığı pek çok kişi yi yoksullaştırır. Daha zengin olan kardeşlerinden borç para almak ve mülklerini ipotek etmek zorunda kalırlar. Hatta bazıları oğullarını kle, kızlarını da cariye olarak satar. lkelerine başkaları sahip olduğu için, çocuklarını geri alacak paraları yoktur. Nehemya'ya üzücü ve kötü durumlarını aktardıklarında Nehemya kentin zenginlerini bir araya toplayarak uyarır. Nehemya ve diğerleri, halkı putperest koşularının tutsaklığından kurtarmaya çalışırken, onların kendi Yahudi kardeşlerini tutsaklığa sürüklemesi tutarsız bir davranıştır. Hem faiz alarak Kutsal Yasa'ya da karşi gelmektedirler. nderleri olarak Nehemya bile, borçlardan faiz almayarak onlara örnek olmaya çalışırken onların da aynı Şekilde davranmaları gerekmez mi? Nehemya zenginlere, faiz olarak kazandıkları mlk geri vermeleri konusunda ısrar eder. Zenginler de bunu yapacaklarına dair söz verirler. Kahinler; verdikleri sözü tutacaklarına dair zenginlerin içtikleri andı mhrlerler. Verdiği sözü tutmazsa Tanrı da bu kişileri etekteki toz gibi silkecek ve ellerindekini alacaktır. Yrekte 'Amin' diyerek toplantıdan ayrılırlar ve sözlerini tutarlar.¹⁸⁷ Ayrıca Nehemya Yahuda'da valilik yaptığı on iki yıl boyunca halktan ne kral adına ne de valilik adına hiçbir surette vergi almaz.¹⁸⁸

Yeruslm'de on iki yıllık hizmetinden sonra -Artahşasta'nın krallığının otuz ikinci yılında- Nehemya, Babil'e geri döner.¹⁸⁹ Tanah'ta, Nehemya'nın niçin Babil'e dndğu ve orada ne kadar kaldığı hakkında bir bilgi yoktur.

Nehemya, belli bir süre sonra Yeruslm'i tekrar ziyaret etmek için kraldan izin alır ve Yeruslm'e döner.¹⁹⁰ Bu gelişinde Nehemya yokluğunda ortaya çıkan sorunları düzeltmek için mücadele eder.¹⁹¹

* Bu levililerin yüz yetmiş ikisi tapınak kapı nbetisidir. Nehemya, 11/19.

¹⁸⁵ Nehemya, 11/3-19.

¹⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nehemya, 11/20-36.

¹⁸⁷ MacDonald, William, *a.g.e.*, c.I, s. 561; ayrıca bkz. Nehemya, 5/1-12.

¹⁸⁸ Nehemya, 5/1-19.

¹⁸⁹ Nehemya, 13/6.

¹⁹⁰ Nehemya, 13/7.

¹⁹¹ MacDonald William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi*, c.I, s. 567.

Kudüs'te surların yapımı sırasında sorun çıkaran Toviya, Nehemya'nın ikinci gelişinde de sorun olur. Çünkü Nehemya, Babildeyken Tapınağın ambarlarından sorumlu olan kâhin Elyaşiv, akrabası olan kötü yürekli Toviya'ya, Levililer'e ve kâhinlere ödenen ondalıklarla dolu olması gereken bir ambar odasında kalacak yer verir. Bu durum karşısında Nehemya, Toviya'nın tüm eşyalarını odadan attırarak Tanrı Tapınağı'nın eşyalarını, tahıl sunularını yine oraya koydurur.¹⁹²

Nehemya Babil'deyken ortaya çıkan sorunlardan biri de levililere ondalıkların verilmemesidir. Rabb'in yasasına göre Levililer'in diğer İsraililer gibi payı ve mülkü yoktur. Onlar Rabb için yakılan sunularla ve Rabb'e düşen paylarla geçineceklerdir.¹⁹³ Ayrıca her üç yılın sonunda o yılın ürününün tüm ondalığı Levililer'e, yabancılara, öksüzlere ve dul kadınlara verilmelidir.¹⁹⁴ Ne yazık ki Nehemya Babil'deyken halk bu emri ihlal eder. Nehemya Kudüs'e gelir gelmez Levililer'in alacakları konusunda sorumsuz davranış sergileyen görevlileri azarlar. Kazanç sağlamak için tarlalarda çalışmaya zorlanan Levililer'i toplayıp işlerinin başına getirir.¹⁹⁵ Bütün Yahuda halkı ondalığı yine ambarlara getirmeye başlar. Nehemya, Levililer'in paylarını bölüştürmek için ambarların başına güvenilir görevliler atar.¹⁹⁶

Yahuda'da ortaya çıkan problemlerden biri de Şabat gününün ihlâlidir. Rabb'in yasasına göre Şabat günü, Yahudiler için kutsaldır. Çünkü Şabat Rabb ile İsraililer arasında sürekli bir belirtidir. Rabb, yeri göğü altı günde yaratıp yedinci gün dinlenmiştir. Bu nedenle de İsrail halkı yedinci gün dinlenecektir.¹⁹⁷ Bugünde dünya ile ilgili tüm işlemler yasaktır. Her Yahudi'nin kendini, Tanrı'ya vermesi ve Tanrı işleriyle uğraşması gerekir.¹⁹⁸ Nehemya Yahuda'ya ikinci gelişinde bu kutsal güne yapılan saygısızlığa şiddetle karşı çıkar. Yahuda'nın ileri gelenleriyle, Şabat günü üzüm sıklmalarına ve yiyecek maddelerini Kudüs'e getirip satmalarına izin verdikleri için tartışır. Çünkü atalarının Şabat gününü hiçe saymaları sebebiyle Tanrı, Kudüs'e ve halkına bela yağdırmıştır.¹⁹⁹ Bu sebeple bugünün kutsallığı gerekirse zor kullanarak da olsa korunmalıdır. Nehemya, Şabat günü boyunca Yerusâlim'in kapılarının

¹⁹² Nehemya, 13/4-9.

¹⁹³ Tesniye, 18/1.

¹⁹⁴ Tesniye, 26/12.

¹⁹⁵ MacDonald William, *a.g.e.*, c.I, s. 567.

¹⁹⁶ Nehemya, 13/10-13.

¹⁹⁷ Çıkış, 31/14-17.

¹⁹⁸ Aydın Mehmet, "Sebt", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 677.

¹⁹⁹ Nehemya, 13/15-18.

kapatılmasını emreder. Şabat günü kente yük sokulmasını diye kapılara nöbetçiler yerleştirir. Kısa sürede yasaya aykırı eylemler durur.²⁰⁰

Nehemya'nın karşılaştığı sorunlardan biri de yabancı kadınlarla yapılan evlilik meselesidir. Sürgünden sonra yabancı eşlerle evlenenler, Ezra'nın buyruğuyla ayrılmışlar ve Yahudi olmayan kadınlardan uzak duracaklarına dair anlaşma yapmışlardı.²⁰¹ Ancak zaman içinde halk yine Aşdotlu, Ammonlu ve Moablı kadınlarla evlenmeye başlar. Babil'den Yahuda'ya dönen Nehemya, kâhin soyundan olanların bile yabancı kadınlarla evlendiklerini görünce çok öfkelenir. Rabb'in yasasını bozan kişilere lanet okur, bazılarını dövüp saçlarını yolar. Yabancılar kız alıp vermeyeceklerine dair ant içirir. Çünkü bu geçmişte Kral Süleyman'ı bile günaha götüren kötü bir eylemdir.²⁰²

Nehemya, halkı tüm yabancılardan arındırır. Kâhinlerle, levililere görevlerini tek tek bildirir. Belirli zamanlarda yakılmak için armağan edilen odunları, getirilen ilk ürünleri düzene koyar.²⁰³ Tanah'ta anlatılan Nehemya hikâyesi bu faaliyetlerden sonra aniden sonra ermektedir. Nehemya'nın akıbetiyle ilgili bir bilgi yoktur. Nehemya'nın nerede ve ne zaman öldüğü, nereye gömüldüğü belli değildir.²⁰⁴

Ezra ve Nehemya'nın İsrail Tarihi'nde oynamış oldukları rolü özetlemek gerekirse, Ezra'nın ruhani yaşamı; Nehemya'nın ise siyasal bilinci dirilttikleri söylenebilir. Bununla birlikte krallık müessesesi yeniden kurulamamış ve Yahuda teokratik ve özerk bir yönetim altında, Pers devletinin bir vilayeti olarak kalmıştır. Yahuda ülkesi bu şekilde Yahudi ulusu ile birlikte tarihsel açıdan eylemsiz bir döneme girmiş ve bu durum Helen Hükümdarı Büyük İskender Asya topraklarına girene dek devam etmiştir.²⁰⁵

²⁰⁰ Nehemya, 13/19-22.

²⁰¹ Ezra, bab 10.

²⁰² Nehemya 13/23-29.

²⁰³ Nehemya 13/30.

²⁰⁴ Kurt Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, s.110.

²⁰⁵ Sevilla-Sharon Moshe, *İsrail Ulusu'nun Tarihi*, s. 50.

SONUÇ

Yahudi tarihinde yetmiş yıla yakın bir zaman dilimini kapsayan Babil Sürgünü, Yahudiler için büyük değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Yahudiler en önemli diaspora hayatını Babil’de yaşar. Bir fikir sistemi bir ideoloji ve çoğunluk uluslar içinde bir yaşam şekli olarak Yahudilik, Babil’de doğar.

Tanah, Yahudiler’in Babil’e sürgün edilmesini ilahi bir ceza olarak değerlendirir. Başta dini ve siyasi liderler olmak üzere Yahuda halkının büyük bir kısmının deruni imanı kaybetmesi onların sürgün ile cezalandırılmasına sebep olur. Halkın yaptığı ahlaki ve dini hatalardan dolayı Rabb; onları, peygamberleri aracılığıyla defalarca uyarır. Ama halkın peygamberleri aşağılayıp, uyarıları önemsememesi karşısında Rabb’in öfkesi, kurtuluş yolu bırakmayacak şekilde alevlenir ve Babil ordusunu üzerlerine gönderir.

Tanah’ta birkaç sürgün dalgasından bahsedilmekle birlikte en şiddetlisi M.Ö. 586 yılında gerçekleşir. Bu sürgünde başta Beyt ha Mikdaş olmak üzere Kudüs şehri tahrib edilir. Nebukadnessar; halkı Babil’e sürdükten sonra Asurlular’ın, İsrail Krallığı’na yaptığının aksine Yahuda’ya yabancı unsurlar yerleştirmez. Babil’e sürgün edilenlerin sayısı konusunda Tanah’ta farklı ifadeler yer alır. Bunun için sürgüne gönderilenlerle Yahuda’da kalanların oranı net olarak bilinmemektedir. Ancak başta askeri ve siyasi liderler olmak üzere halkın büyük bir kesiminin Babil’e sürgün edildiği kesin bir durumdur.

Babil’e sürgün edilen halk, kendilerini dünyanın en parlak medeniyetlerinden birinin ortasında bulur. Yahudi toplumu, Babil’de yaşayan uluslardan sadece bir tanesidir. Çok uluslu bir yapı içinde Yahudiler, ulusal kimliklerini koruyabilmek için büyük bir uygarlığın sayısız nimetlerinin çekiciliğine karşı koymak durumunda kalırlar. Çevrenin çekiciliğine kapılma eğilimiyle kimliğini koruma eğilimi arasında büyük bir ikilem yaşarlar. Aralarından bir kısmı çevre kültürlerine karışıp yerel inançları benimseyerek Babil’in kültür potası içinde eriyip kaybolur. Buna karşılık ulusun bir bölümü kendisini dış etkilerden koruyarak dirilişi hazırlayan çekirdeği oluşturur. Yahudi ulusunun büyük bir çoğunluğunun sürgünde kimliklerini korumasında birbirine bağlı gruplar halinde yaşamaları etkili olur.

Sürgünde Yahudi kimliğinin korunup devam ettirilmesinde Nebilerin büyük rolü vardır. Peygamber Hezekiel'in evinde başlayan toplantılar sonraki zamanlarda diasporadaki Yahudi yaşamının temelini oluşturan sinagogun ortaya çıkmasına sebep olur. Sürgünde sinagog etrafında teşkilatlanan Yahudiler, milli ve dini kimliklerinin göstergesi olarak Şabat'a ve Sünnet'e daha çok önem verirler. Diasporada Şabat, Tanrı ile yapılan ahde bağlılığın bir göstergesi olmakla birlikte diasporadan kurtulmanın da bir ön şartı kabul edilir. Aynı şekilde Sünnet adeti, ahit alameti olarak sürgünde ciddi şekilde tesirli olur. Yahudiler sürgünde Sünnet ve Şabat gibi ibadetleri yerine getirseler de sadece Kudüs Mabedi'nde icra edilebilen kurban ibadetinin yerine Kudüs'e dönerek dua ederler. Kudüs'e dönülerek yapılan duanın yanı sıra dördüncü, beşinci, yedinci, onuncu aylarda tutulan oruçlar ile Purim kutlamaları da diasporada ortaya çıkan dini ritüellerdir. Diasporada Yahudiler, İran kültürü ve yerli Mezopotamya kültüründen de etkilenir. İnançın temel unsurlarından biri olan **ahiret inancının** gelişmesinde ve kurtarıcı **Mesih fikrine** yönelmelerinde Babil inançlarının etkisi büyüktür. Kültürel hayatta da İran ve Mezopotamya kültürünün etkisi hissedilir. Bu etkileşimin en bariz örneği Aramca'nın İbranice'nin yerini alması, kişilere Babil isimlerinin verilmesi ve Babil ay adlarının kullanılmaya başlanmasıdır.

Diasporada dini ve milli kimliklerini korumaya çalışan Yahudiler ekonomik bakımından da rahat bir hayat sürerler. Yahudiler'den bazıları daha sonra yeniden inşa edilecek olan mabedin yapımında, yüksek değerde gönüllü yardımlarda bulunacak kadar zengindir. Ayrıca bu dönemde Yahudiler, başta kralın sarayı olmak üzere önemli mevkilerde görev alır. Zaten, İsrail özleminin maddi sıkıntıdan doğduğunu düşünmek yanlıştır. Pers imparatorluğunun yükselmesi sonucu Babil yıkılıp da İsrail'e dönüş umudu belirlediğinde birçok Yahudi maddi varlıklarını bir yana bırakıp manevi ideallerinin güdüsüyle Babil'den ayrılır.

Babil İmparatorluğu'nun Persler tarafından yıkılmasıyla birlikte Yahudiler'e Yahuda'ya dönüş yolu gözükür. M.Ö. 538 yılında Pers hükümdarı Koreş, Yahudiler'in Yahuda'ya dönmelerine ve Kudüs'te Mabed'i yeniden inşa etmelerine izin veren bir ferman yayımlar. Sürgünden dönen Yahudiler, peygamber Hagay'ın ve Zekeriya'nın teşvikiyle mabedi yeniden inşa ederler. M.Ö. 515 yılında mabedin inşasıyla birlikte Yahudi tarihinde II. Mabed Dönemi başlar.

II. Mabed döneminin en önemli karakterleri hiç şüphesiz Ezra ve Nehemya'dır. Nehemya daha çok halkın siyasi örgütlenmesi ve imar işleriyle meşgul olarak politik vazife üstlenir. Ezra ise politik konulardan uzak durarak dine dayalı bir toplum oluşturmaya çalışır. Ezra'nın amacının dini, reformlarının da dinsel içerikli olduğu belirtilmesine rağmen onun aynı zamanda Pers kralı tarafından resmi bir fermanla ve yetkilerle görevlendirilmiş bir elçi olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Ezra Yahuda'da büyük reformlara imza atar. Neredeyse tamamen unutulmuş Tevrat'ı yeniden gün yüzüne çıkarır. Tevrat'ın daha iyi anlaşılması için yorum geleneğini başlatır, halka yönelik Tevrat okuma günleri belirler, Yahudi kimliğinin korunması için dış evlilikleri yasaklar, Knesseth Hagedola'yı (Büyük Meclisi) tesis ederek ayin ve sinagogla ilgili kuralları tespit eder.

II. Mabed döneminde Kudüs'e dönüp Ezra'nın etrafında toplanan Yahudiler'in yanı sıra büyük bir Yahudi çoğunluğu Babil'de kalmayı tercih eder. Bundan böyle ya Yahuda'da ikamet ederek mabed etrafında merkezileşen eski dini hayatı devam ettirerek ya da bir sinagog etrafında teşkilatlanmış diaspora cemaatine ait olunarak iki ayrı şekilde Yahudi olunacaktır. Babilde kalan Yahudiler, daha sonraki yüz yıllarda Yahudi kültür ve dini hayatı için son derece önemli olan **Babil talmudunu** meydana getirirlerken; Kudüse dönen Yahudiler de **Kudüs talmudunu** meydana getirerek, Yahudi dini hayatını zenginleştireceklerdir. Böylece on asra yakın bu iki Yahudi anlayışı yan yana yaşayarak birbirine paralel olarak gelişme gösterecektir.

BİBLİYOGRAFYA

ADAM, Baki, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar yayınları, İstanbul, 2001.

ADOLPHE, Lode, *Les Prophètes d'Israël et Les débuts du Judaïsme*, Paris, 1965

ALALU, Suzan; Arditi, Klara; Asayaş, Eda; Basmacı, Teri; Ender, Fani; Haleva, Beki; Maya, Dalya; Pardo, Ninet; *Yahudilik'te Kavram ve Değerler - Dinsel Bayramlar – Dinsel Kavramlar – Dinsel Gereçler*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul, 2001.

ATASAĞUN, Galip, *İlahi Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da) Dini Semboller*, Konya, 2002.

AYDIN, Fuat, *Yahudilik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.

AYDIN, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2005.

-----, “Dialog Açısından İlahi Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya, 2000, sayı:10.

-----, *Dinler Tarihine Giriş*, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2008.

-----, “İslami Gelenek'te İsa-Mesih İnancı”, *Müslüman Hristiyan Diyalogu Tanrı ile İnsan Arasındaki İlişki Konulu Sempozyum*, İstanbul, 2005.

BESALEL, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, Ünlü Yayınları, İstanbul, 2000.

-----, *Yahudilik Ansiklopedisi (I-III)*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 2001.

BLECH, Rabi Benjamin, *Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik* (Terc. Estreya Seval Vali), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul, 2003.

-----, *Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü* (Terc. Estreya Seval Vali), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın a.ş., İstanbul, 2004.

CHALLAYE, Felicien, *Dinler Tarihi* (Terc. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yayınları, İstanbul, 1972.

C.SNELL, Daniel, “Babylon”, *Encyclopaedia Judaica*, Macmillan Reference in Association Keter Publishing House Ltd., USA, 2007.

ELIADE, Mircea, “Exile”, *The Encyclopedia of Religion*, Macmillan Publishing Company, NewYork, trz.

-----, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (Terc: Ali BERKTAY), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.

GUİGNEBERT, Charles, *Le Monde Juif Vers Le Temps de Jesus*, Paris,1969.

JOHNSON, Paul, *Yahudi Tarihi* (Terc. Filiz ORMAN), Pozitif Yayınları, trz.

KAUFMANN, Francine – EISENBERG, Josy, “Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik”, *Din Fenomeni*, (Terc: Mehmet AYDIN), Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2000.

KURT, Ali Osman, *Erken Dönem Yahudi Tarihi* (Yahudiliğin Mimarı Ezra), IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

-----, “Yahudilik’te Sürgün Metaforu: ‘Boş Ülke’ Miti ve ‘İncir’ Benzetmesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Milel ve Nihal*, İstanbul, 2008,c.5 sayı:3

KUTSAL KİTAP, *Eski ve Yeni Antlaşma*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2001.

KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dönmeler (Sabatayistler) Tarihi*, Andaç Yayınları, Ankara, 2003.

MACDONALD, William, *Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi I-II*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004.

MENSCHİNG, Gustav, *Dini Sosyoloji*, (Terc: Mehmet AYDIN) Din Bilimleri Yayınları, Konya, 2004.

ÖZEN, Adem, *Yahudilik’te İbadet*, Ay Işığı Kitapları Kitapevi, İstanbul, 2001.

PORTEN, Bezalel, “Exile, Babylonian”, *Encyclopaedia Judaica*, Macmillan Reference in Association Keter Publishing House Ltd., USA, 2007.

SARGON, Erdem, “Babil”, *DİA*, İstanbul, 1991.

SEVİLLA-SHARON, Moshe, *İsrail Ulusu’nun Tarihi*, Memorial Foundation For Jewish Culture, Yerusayalim, 1981.

SINGER, Isidore, 'Captivity or Exile Babylonian', *The Jewish Encyclopedia*, Funk and Wagnalls Company, New York and London,1902.

ŞELEBİ, Ahmet, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik* (terc. Ömer Faruk HARMAN, Ahmet M. BÜYÜKÇINAR), Kalem yayınevi, İstanbul, 1978.

TÜMER, Günay - KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları Ankara, 2002.

www.hebraica.org/histore Erişim Tarihi: 29.08.2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Serpil AKBIYIK			
Doğum Yeri:	KONYA			
Doğum Tarihi:	29.08.1985			
Medeni Durumu:	Bekar			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Atatürk ilkokulu		KONYA	1996
Ortaöğretim	Konya Merkez İmam Hatip Lisesi		KONYA	1999
Lise	Mahmud Sami Ramazanoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi		KONYA	2003
Lisans	Selçuk Üniversitesi	Yeni Lisans İlahiyat Programı	KONYA	2007
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	Dinler Tarihi Bilim Dalı	KONYA	2010
Becerileri:				
İlgi Alanları:				
İş Deneyimi:	Edirne Keşan Lisesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği yapmaktadır.			
Aldığı Ödüller:				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:				
Tel:				
E-Posta:	www.Srpl_akbyk@hotmail.com			
Adres	Keşan Lisesi Keşan/Edirne			

